

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 2(6) 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волубуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологічно-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – професор кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Северінова Олександра Борисівна** – професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 4 від 25.10.2023 р.)

Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія KB №25335–15275Пр
від 25.11.2022 р., видане Міністерством юстиції України

Електронна адреса видання: policeystika.dnuvs.in.ua

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 342.7:342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-1>**Білічак Олена Анатоліївна,**

доктор юридичних наук, доцент

*(Посольство України в Республіці Таджикистан, м. Душанбе)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2377-731X>**Павленко Микола Володимирович**

кандидат юридичних наук, адвокат

(АО «Інтайл», м. Київ)

ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано основні етапи становлення та розвитку національного законодавства, яким регламентується діяльність уповноважених державою суб'єктів із втручання в приватне спілкування. Установлено, що українське законодавство не передбачає достатніх гарантій для незаконного втручання в приватне життя людини під час ведення оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності. Обґрунтовано, що ефективним засобом запобігання потенційним зловживанням може стати парламентський контроль, установлений над цією сферою діяльності держави.

Ключові слова: *втручання в права людини, таємниця телефонних розмов та кореспонденції, державна політика, гарантії законності діяльності правоохоронних органів та спецслужб.*

Постановка проблеми. Сьогодні Україна є демократичною та правовою державою, яка налічує понад тридцять років незалежного існування. Чинною Конституцією та законами України задекларовано низку прав людини, які є невідчужуваними та непорушними, або ж обмеження яких може відбуватися за наявності визначених підстав та у встановленому законом порядку. До таких прав належить і право на таємницю кореспонденції, що гарантується не лише національними нормативними актами, але й Європейською конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини (далі – ЄКЗПЛ, Європейська конвенція).

Досвід вітчизняного законотворення вказує на те, що в різні проміжки існування національної державності

права людини в Україні мали різний рівень визнання та захисту. Сьогодні одним із найменш гарантованих є право на таємницю кореспонденції, що безпосередньо пов'язано із встановленими законодавством стандартами діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Український медіапростір, особливо в передвоєнний час, доволі часто збурювали скандали, пов'язані з оприлюдненням звукозаписів розмов високопосадовців, державних діячів, відомих політиків. Примітно, що жоден із таких скандалів не завершився публікацією офіційних заяв компетентних органів, де суспільству надавалось би пояснення: хто здійснював запис, на якій підставі, чи було в такого суб'єкта право на оприлюднення фонограм, чи були притягнутими до відповідальності

винні особи. Отож у пересічного громадянина мимоволі склалося враження, що від несанкціонованого прослуховування не захищений ніхто, адже від нього потерпають навіть топ-чиновники та представники політичного істеблішменту. Ця ситуація є свідченням прямого дисонансу між законодавчими гарантіями таємниці комунікацій та практикою застосування відповідних правових норм. Незважаючи на те, що на рівні Конституції України задекларовано євроінтеграційний курс розвитку держави, визначені національним законом гарантії захисту права на таємницю кореспонденції та інших видів комунікації сьогодні лишаються недосягнутими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практичному аналізу проблем додержання прав людини в ході ведення оперативно-розшукової діяльності та на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень присвячена низка праць вітчизняних і зарубіжних фахівців. Зокрема, у працях О.М. Бандурки проведено глибокий науковий аналіз теоретичних і практичних проблем співвідношення гласних і негласних методів отримання інформації про підготовлювані та вчинені кримінальні правопорушення, гарантії законності провадження відповідних заходів [1]. У монографії «Оперативно-розшукова компартивістика» репрезентовано зарубіжний досвід правового регулювання діяльності уповноважених законом суб'єктів у відповідній сфері [2]. Критерії допустимості втручання в права людини при проведенні оперативно-розшукової діяльності та на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у світлі практики Європейського суду з прав людини проаналізовано в роботах І.М. Берназюка, Л.М. Ємчука [3; 4]. Проблема розбудови цивільного контролю над сектором безпеки та оборони присвячена робота Філіпа Флурі, підготовлена у співавторстві з Валентином Бадром [5]. Водночас, незважаючи на значну кількість праць, комплексного наукового дослідження проблем розбудови національного законодавства, яким регулюється діяльність уповноважених державою органів, пов'язана з втручанням у приватне життя особи в розрізі необхідності забезпечення демократичного цивільного контролю над її здійсненням, досі не проводилось.

Викладене обумовлює вибір напряму наукового дослідження, **мета** якого полягає в моделюванні перспектив розбудови національного законодавства у відповідній сфері задля укріплення гарантій додержання прав людини на невтручання в приватне життя й таємницю комунікацій у дусі сучасного європейського бачення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська держава сьогодні впевнено стала на європейський шлях розвитку. Це свідомий вибір українського народу, який завжди боровся й нині бореться за свободу та незалежність української нації. До проголошення незалежності Україна понад сімдесят років перебувала в складі тоталітарного державного утворення (СРСР). Проте, незважаючи на це, українці ментально тяжіли до сім'ї європейських народів, що вилилось у низку революцій, які, починаючи з 1990 року, неодноразово збурювали наше суспільство. У мирних демонстраціях і гострих вуличних протистояннях наші співвітчизники цілеспрямовано й наполегливо виборювали свої права на вільну особистість та гідне існування, протестували проти тоталітаризму та свавілля, ратували за демократичний політичний устрій, коли держава є не лише апаратом примусу, але й гарантом особистих, громадянських, соціальних, політичних і культурних прав людини.

Беручи до уваги окремі етапи державно-історичного розвитку нашої країни, можна дійти висновку, що значний вплив на формування вітчизняного законодавства у сфері захисту прав людини мали зовнішньополітичні події, серед яких прийняття Європейської конвенції із захисту прав людини (далі – ЄКЗПЛ).

Прийняття Конвенції передувала низка трагічних історичних подій, зокрема Друга світова війна, ознаменована безпрецедентними людськими жертвами, понесеними як стороною нападників, так і країнами, що зазнали агресії. Європейські держави, на теренах яких розгорявся основний воєнний конфлікт, після її завершення змушені були переосмислити ціну людського життя та зміст основних людських цінностей. З огляду на це, десять країн-учасниць Ради Європи підписали Конвенцію, що визначила основоположні права і свободи людини та поклала на них обов'язок імплементації відповідних норм до власного національного законодавства.

Ст. 8 ЄКЗПЛ було задекларовано право кожної людини на повагу до свого приватного та сімейного життя, свого житла та кореспонденції [6]. Гарантування права на таємницю комунікацій на рівні міжнародного договору, на наш погляд, стало вимогою часу. На тлі драматичних політичних протистоянь, що в повоєнний час наростали між країнами соціалістичного табору та капіталістичними країнами західного світу, розгортався бурхливий науково-технічний прогрес, простимульований необхідністю забезпечення політичного домінування та воєнної переваги в разі загострення конфлікту. Одним із його проявів став розвиток комунікаційних систем і спеціальних технічних засобів негласного спостереження, що створило передумови для розширення арсеналу засобів здобуття інформації як органами політичної розвідки, так і поліцейськими службами та обумовило потребу встановлення певних стандартів їх роботи, формування системи запобіжників від незаконного втручання в приватне життя громадян.

Обов'язок країн-учасниць Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод людини щодо імплементації її норм до національного законодавства реалізувався в прийнятті їх законодавчими органами спеціальних законів, які регламентували діяльність уповноважених суб'єктів із перехоплення інформації з каналів зв'язку та негласного спостереження. У міру розгляду звернень до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформувалася судово-практика, яка чинила безпосередній вплив на становлення законодавства окремих європейських держав у частині правового регулювання підстав та порядку втручання в особисте життя людини, таємницю її комунікацій.

На час прийняття ЄКЗПЛ на території Радянського Союзу ситуація склалася дещо інакше. На рівні Конституції громадянину СРСР гарантувалися право на таємницю та недоторканність житла, таємницю телефонних розмов і листування, але на практиці вони не забезпечувались. Тоталітарна держава жила подвійною мораллю, і такі норми мали винятково декларативний характер. Задля формування необхідної суспільної думки через засоби масової інформації, пресу та завдяки операціям спецслужб насаджувалася комуністична ідеологія та пропагувалася ідея, що СРСР є країною розвинутого соціалізму, усе в якій робиться для суспільного блага, а такі заходи, як негласний контроль телефонних розмов, аудіо-, відеоспостереження, – це «не наш метод». Державна пропаганда була спрямована на розбудову системи виховання радянського громадянина, як

патріота, невтомного трудівника, готового в будь-який момент покласти життя за комуністичну ідею та соціалістичний лад. Розмови про існування можливості державних органів з негласного контролю за громадянами СРСР були під глибоким табу.

Найбільш агресивною державна політика стала у воєнні та повоєнні часи, що було намаганням зберегти панівний суспільний лад на величезній території та протиставити власну державницьку позицію ідеології низці країн Західної Європи, уряди та населення яких у своїй більшості не поділяли комуністичні ідеї. Розгалужена система органів Комітету державної безпеки СРСР забезпечувала проведення різноманітних заходів з негласного контролю за неблагонадійними елементами, які несли загрозу політиці правлячого режиму. Інформація, одержана таємним шляхом, використовувалась при прийнятті рішень політичного характеру з метою кримінального переслідування окремих осіб. Однак, у таких випадках не визнавалося факту проведення негласних заходів, органом досудового розслідування ставилося завдання з відшукування офіційної, відкритого джерела здобутої інформації, що на оперативному сленгу називалося «легалізацією». Проведення заходів носило надзвичайно високий ступінь секретності, і про справжні технічні можливості органів держбезпеки щодо контролю над громадянами залишалося лише здогадуватись. Подекуди мали місце витоки відповідної інформації, у тому числі з самих органів КДБ, які, проте, одразу нещадно придушувалися системою. Громадяни, відчуваючи свою беззахисність перед каральною державною машиною, не виявляли масового спротиву безчинствам спецслужб, оскільки тотальний контроль КДБ було встановлено над усіма сферами життя суспільства, і будь-які найменші вияви непокорі присікались у зародку.

Досліджуючи окремі етапи становлення радянського конституційного права, слід зазначити, що в найпершій Конституції СРСР, прийнятій на другій сесії ЦВК СРСР 6 липня 1923 року, та в остаточній її редакції від 31 січня 1924 року про права людини не йшлося взагалі [7]. Це був акт політичного характеру, який визначав лише засади функціонування органів управління відповідного державного утворення. Але вже Конституція СРСР 1936 року, що мала неофіційну назву «сталінська», формально закріпила права людини, та в ст. 128 гарантувала громадянину права на недоторканність житла й таємницю листування [8]. Надалі в Конституції СРСР 1977 року, так званій «брежнєвській конституції», що діяла практично до розпаду Радянського Союзу, був закріплений більш широкий комплекс прав і свобод радянського громадянина, та в ст. 55 гарантувалося право недоторканності житла, у ст. 56 – право на особисте життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень [9]. Викладене свідчить, що в СРСР питання визнання прав людини та гарантування їхнього захисту від несанкціонованого обмеження з плином часу набирали все більшої ваги. Безперечно, рушійною силою гуманізації радянського конституційного законодавства стало проголошення Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод і становлення практики ЄСПЛ із відповідним напрямом. Незважаючи на те, що СРСР, керуючись певними політичними мотивами, так і не приєднався до Конвенції, прогресивний зміст демократичних ідей, які були покладені в основу розбудови європейського законодавства, все ж таки було враховано при розробці та створенні власних конституційних актів. Поряд із тим

на законодавчому рівні не існувало фактично жодного нормативного акта, який визначав підстави та порядок втручання у відповідні права з боку уповноважених органів держави.

Радянській владі за час свого існування достатньо непогано вдавалося контролювати громадську думку, у тому числі у сфері визнання та гарантування прав людини. Це досягалося планомірним втіленням державної політики, спрямованої на ізоляцію радянського суспільства від зарубіжних інформаційних джерел, що забезпечувалося шляхом неофіційного накладення заборон на певні мовленнєві канали та жорстким цензуруванням преси та ефіру. Не менш жорстко контролювалося переміщення громадян СРСР через державний кордон, яке на той час переважним чином відбувалося у межах офіційних візитів, у зв'язку із виконанням службових чи представницьких обов'язків (відрядження, виїзди на концерти, змагання). Особи, які виїжджали за кордон, після повернення тривалий час перебували під пильним спостереженням КДБ. Застосування суворих заходів контролю мало на меті передовсім фільтрацію джерел інформації про рівень та спосіб життя людей у країнах Західної Європи, їхні цінності, адже порівняння було явно не на користь СРСР. Однак, незважаючи на систему заходів, прийняту політичними та безпековими структурами, інформація про об'єктивну реальність, яка вперто свідчила про помилковість економічної стратегії та гуманітарної політики радянського уряду, повагом просочувалась через вузькі шпарини «залізної зависи».

Після смерті в 1982 році радянського лідера Л.І. Брежнєва, який перебував при владі протягом 18 років [10], відбулася зміна політичного управління країною, та після зміни декількох Генеральних секретарів Політбюро ЦК КПРС до влади прийшов М.С. Горбачов. На той час суспільно-політична обстановка в державі виявилася достатньо складною. Усередині Радянського Союзу все більшої сили набирали процеси сепаратизації союзних республік, обумовлені тим, що людська гідність зростає, а суспільна свідомість настільки дозріла, що відмовилася приймати утиски з боку держави. У міру накопичення та переосмислення інформації про європейські демократичні цінності зростала критика на адресу політичного керівництва держави, назрівали прагнення щодо зміни державно-політичного устрою. У цьому світлі М.С. Горбачовим було прийнято курс на «перебудову», яка полягала в демократизації всіх сфер суспільних відносин, що торкнулося насамперед питань діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Ураховуючи те, що суспільство накопичило досить ґрунтовний досвід на рахунок того, як працювала державна репресивна машина, для більшості громадян не становив таємниці факт, що органи КДБ у певних випадках можуть вести за людиною негласне спостереження, прослуховувати телефонні розмови, застосовувати заходи фізичного впливу та психологічного тиску на об'єкти своєї оперативної зацікавленості. У цьому ключі з'являються публікації в тогочасній пресі, виникають відповідні політичні ініціативи серед лідерів громадської думки. Загалом наприкінці 80-х років громадський інтерес щодо форм і методів діяльності спецслужб настільки зріс, і суспільство було настільки радикалізованим, що питання унормування порядку втручання в приватне життя громадян з боку державних органів постали надзвичайно болюче. Як наслідок, до Закону СРСР «Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік» у 1990 році були внесені

норми, що надавали право органам дізнання проводити відеозапис, кінозйомку та звукозапис «з метою виявлення ознак злочинів та осіб, що їх вчинили, встановлення фактичних даних, які можуть бути використані як докази у кримінальних справах після їх перевірки у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством» [11]. Також Закон було доповнено статтею 35¹, що дозволяла вести прослуховування телефонних та інших переговорів лише в межах порушених кримінальних справ на підставі постанови органу дізнання чи слідчого та з санкції прокурора або за рішенням суду. Таким чином, на рівні офіційної правової політики держави вперше було визначено правові підстави проведення заходів негласного спостереження та в загальних рисах встановлено процедуру надання дозволу на їх здійснення.

Наступним етапом легітимації роботи правоохоронних органів та спецслужб у сфері негласного спостереження стало прийняття Закону СРСР «Про органи державної безпеки СРСР» від 16 травня 1991 року, де було визначено офіційний правовий статус цього державного органу та окреслено сферу його повноважень. За змістом ч. 3 ст. 14 вказаного закону з метою протидії розвідувально-підривної діяльності та в інтересах досудового розслідування органи КДБ СРСР наділялися правом на проведення заходів із контролю телефонних розмов та контролю за телеграфно-поштовою кореспонденцією [12]. Прийняття відповідного законодавства стало величезним кроком у розбудові системи державних гарантій щодо захисту особистих прав людини від неправомірного втручання з боку правоохоронних органів та спецслужб. Однак, зробленим він був досить запізно. У 1990–1991 рр. відбувся розпад СРСР, і майже всі радянські республіки, у тому числі Україна, прийняли акти про державний суверенітет. Водночас, намагаючись вижити в новій суспільно-політичній реальності, уряди та парламенти молодих держав прагнули створити досконалу правову основу їх функціонування. Оскільки однією з найбільш вагомих проблем, що призвели до руйнації Радянського Союзу, виступили нехтування правами людини, надмірний тиск державного апарату та безпідставне втручання у сферу особистого, значна увага була приділена саме цим питанням. Аналіз конституційного законодавства низки пострадянських держав показує, що в кожній із них, незалежно від часу прийняття відповідного конституційного акта, досить чітко визначено конституційний статус особи в державі, невід’ємною складовою якого визнавалось право на таємницю телекомунікацій та телеграфно-поштової кореспонденції. Так, Конституція Литви, прийнята на загальнодержавному референдумі 25 жовтня 1992 року, у ст. 22 декларувала: «Приватне життя громадянина недоторкане. Листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення та інші види спілкування особи недоторкані. Інформація про приватне життя особи може збиратися лише на підставі мотивованого рішення суду і тільки відповідно до закону. Закон і суд захищають громадян від свавільного або незаконного втручання в його особисте та сімейне життя, посягання на його честь і гідність» [13]. Конституція Туркменістану від 26 вересня 2008 року в ст. 25 закріпила: «Кожна людина має право на захист від свавільного втручання в його особисте життя, а також від порушення правил збереження таємниці кореспонденції, телефонних та інших повідомлень, посягань на його честь і репутацію» [14]. Загалом подібні норми знайшли відображення в конституціях інших республік та є свідченням того, що

ідея визнання права людини на захист від незаконного втручання у сферу особистого дістала одностайну підтримку на теренах усього пострадянського простору.

Конституція України 1996 року також увібрала в себе сучасний європейський досвід гарантування прав людини, та в ст.ст. 30, 31, 32 закріпила право кожного на невтручання в особисте та сімейне життя, таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла та іншого володіння особи [15].

Першим законодавчим актом незалежної Української держави став Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який у п. 9 ст. 8 уповноважував оперативні підрозділи в ході її ведення «знімати інформацію з каналів зв’язку» та застосовувати «інші технічні засоби отримання інформації». Однак, цей нормативний акт не відображав процедури надання дозволу на здійснення таких заходів і не визначав порядку поводження із здобутими матеріалами. У міру набуття досвіду використання в кримінальному процесуальному доказуванні результатів перехоплення комунікацій зароджуються ідеї щодо надання статусу слідчих дій окремим, найбільш ефективним оперативно-розшуковим заходам. У 2001 році за «малої судової реформи» до КПК України було введено ст.ст. 187, 187-1, які встановлювали порядок провадження слідчих дій з накладення арешту на телеграфно-поштову кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв’язку. Однак, з огляду на недосконалість самих норм, що були закладені до тексту кримінально-процесуального закону, практика проведення таких слідчих дій не стала стабільною.

У цілому стан правового регулювання діяльності державних органів із втручання в таємницю телекомунікацій від часу проголошення незалежності України і аж до початку 2000-х років залишався фактично незмінним. Конституція України гарантувала винятковий порядок обмеження прав людини на таємницю телефонних розмов та недоторканність кореспонденції, закон передбачав формальну процедуру одержання дозволу на їх здійснення, а на практиці ніякого суттєвого контролю за законністю діяльності правоохоронних органів і спецслужб щодо втручання в права людини не забезпечувалося. Ситуація почала змінюватися лише після Помаранчевої революції у 2004 році з приходом до влади демократичного лідера В.А. Ющенка, каденція правління якого стала ознаменованою глибокими змінами у формуванні підходів до організації діяльності правоохоронних органів і спецслужб. Суттєвим поштовхом для прийняття Президентом відповідних політико-правових рішень виступив особистий негативний досвід, адже згідно з відомостями, опублікованими в ЗМІ, у свій час він сам виступив об’єктом незаконного спостереження [16]. Напружену обстановку підігрівало також багаторазове оприлюднення інформації, за якою до виборчої президентської кампанії 2004 року незаконно залучалися правоохоронні органи та спецслужби, підконтрольні провладним на той час політичним силам. Звісно, ці обставини не могли бути залишеними поза увагою, тому Указом Президента України «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 7 листопада 2005 р. № 1556 на всі правоохоронні органи та спецслужби, що наділялися правом на проведення відповідних заходів, покладался обов’язок приведення своїх відомчих інструкцій у відповідність до чинного законодавства. Надалі, 26 вересня 2007 року, Кабінетом Міністрів України було винесено постанову № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які

тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» [17]. Цей нормативний акт закріпив процедуру отримання дозволу суду на провадження заходів, що обмежують права людини, а також порядок використання інформації, здобутої за їх результатами, що суттєво звужило поле для потенційних зловживань у цій сфері. Прийняття цих двох нормативних актів у підсумку забезпечило поштовх розвитку вітчизняного законодавства у сфері перехоплення комунікацій та сприяло поступовій руйнації радянських стереотипів розуміння сутності заходів із негласного спостереження. Логічним наслідком цих процесів стало прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, яким було закріплено інститут негласних слідчих (розшукових) дій, виписано перелік і детальну процедуру отримання дозволу на їх здійснення, порядок поведіння зі здобутими матеріалами. У ст. 253 КПК України зазначено, що на уповноважених суб'єктів покладася обов'язок письмового повідомлення осіб, стосовно яких проводились негласні слідчі (розшукові) дії, про їх факт та результати [18]. Прийняття відповідного законодавства цілком відповідало змісту ЄКЗПЛ та практиці ЄСПЛ, оскільки враховувало основні вимоги, сформовані судовою практикою, згідно з якою національний закон, за яким відбувається втручання, повинен відповідати критеріям «доступності», «якості» та «передбачуваності» [4].

Курс України на вступ до Європейського Союзу, виборений патріотами нашої держави під час Революції Гідності, обумовив необхідність подальшого зближення національного законодавства із законодавством європейських країн, у тому числі в частині регламентації діяльності правоохоронних органів і спецслужб у втручання в приватне життя особи, порушення права на таємницю її кореспонденції. Так, у 2020 році прийнято Закон України «Про розвідку», у ст. 4 якого визначено суб'єктів розвідувального співтовариства, у ст. 15 – перелік розвідувальних заходів, які здійснюються на підставі рішення суду [19]. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність», прийнятий 2003 року, зазнавши численних змін і доповнень, визнав спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері ведення контррозвідувальної діяльності Службу безпеки України. У п. 3 ч. 2 ст. 7 цей нормативний акт надає право уповноваженим підрозділам проводити контррозвідувальні операції та відповідні оперативні та оперативно-технічні заходи з метою попередження, своєчасного виявлення та припинення розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України [20]. Порядок проведення заходів зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та огляду телеграфно-поштової кореспонденції в інтересах оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності встановлено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [21]. Водночас норми національного законодавства не містять будь-яких запобіжників, що дали б можливість особі, стосовно якої до початку кримінального провадження проводилися заходи з втручання в таємницю кореспонденції або таємницю телефонних розмов, одержати інформацію щодо підстав та строків їх проведення, напрямів і способів зберігання та використання здобутих за ними результатів, що суперечить практиці ЄСПЛ, якою тлумачаться особливості застосування норм ст. 8 Конвенції. Сьогодні в Україні не існує жодного незалежного та компетентного органу, до якого можна було б звернутися за захистом своїх порушених

прав, опосередкованого проведенням стосовно особи відповідних оперативно-розшукових або контррозвідувальних заходів.

За діяльністю правоохоронних органів і спецслужб у переважній більшості європейських країн встановлено парламентський контроль. Так, у Франції він установлений Законом від 9 жовтня 2007 року № 2007–1443 «Про формування парламентської комісії з питань розвідки» та забезпечується спеціально уповноваженою парламентською комісією [5, с. 8–9]. У Норвегії парламентський контроль за діяльністю правоохоронних органів і спецслужб здійснюється відповідно до Постанови від 3 лютого 1995 року № 7 «Про моніторинг діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки». Стортинг (парламент Норвегії) призначає комітет для моніторингу діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки. Комітет здійснює моніторинг діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки, що підпорядковуються органам державної та військової влади, та проводить розслідування з приводу всіх позовів, що надходять з боку фізичних та юридичних осіб. За власною ініціативою Комітет приймає до розгляду всі питання, які, на його думку, відповідають його завданням, особливо ті, що піддавалися критиці з боку суспільства [5, с. 10–13].

Парламентський контроль за діяльністю спецслужб встановлений також у Великобританії та США. У 1976 р. при парламенті США було засновано Спеціальний комітет у справах розвідки Сенату та Постійний спеціальний комітет у справах розвідки Палати представників. До основних напрямків роботи обох комітетів належить здійснення контрольних функцій за діяльністю спецслужб, у тому числі контроль за роботою законодавства у сфері розвідувальної діяльності, проведенням таємних операцій. У Великій Британії закон «Про розвідувальні служби» був прийнятий лише в 1994 році. Згідно з його вимогами у складі британського парламенту було створено Комітет у справах розвідки та безпеки, до повноважень якого віднесено питання контролю за дотриманням законодавства в діяльності спеціальних служб. У 2013 році повноваження комітету були розширені за рахунок надання права контролювати оперативну діяльність спеціальних служб [22].

Питання створення та функціонування комітету з нагляду за законністю діяльності правоохоронних органів і спецслужб в українському парламенті сьогодні лишається відкритим. Незважаючи на прийняття у 2018 році Закону «Про національну безпеку України», що містить окремі розділи, який має символічну назву «Демократичний цивільний контроль» [23], створення парламентського комітету з широкими повноваженнями, який би забезпечував контроль за дотриманням законності діяльності правоохоронними органами та спецслужбами, так і не відбулося. Це варто розглядати як суттєву проблему, що перешкоджає розбудові ефективної системи захисту прав людини від неправомірного втручання з боку правоохоронних органів і спецслужб.

Висновки. Українське законодавство, яким сьогодні регламентується порядок діяльності уповноважених законом суб'єктів на проведення заходів, пов'язаних із втручанням у таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на сьогодні є достатньо досконалим. Відкинувши болісну радянську спадщину, Україна повністю змінила орієнтири в розбудові національного законодавства щодо діяльності правоохоронних органів і спецслужб, урахувавши європейський

досвід законотворення та практику Європейського суду з прав людини у сфері застосування ст. 8 Європейської конвенції. Водночас чинне національне законодавство не містить достатніх запобіжників, що забезпечують

захист прав людини від потенційно незаконного втручання в особисту сферу. Вирішенню цієї проблеми сприятиме розбудова системи парламентського контролю над роботою правоохоронних органів і спецслужб.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. С. 620.
2. Бандурка О.М., Перепелиця М.М., Манжай О.В. Оперативно-розшукова компартивістика : монографія. Харків : Золота миля, 2013. С. 352.
3. Берназюк І.М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Том 31(70). № 4. С. 104–110.
4. Ємчук Л.В. Право на повагу до приватного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. Випуск 8. С. 117–122.
5. Флурі Ф., Бадрак В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки [Democratic civilian control over the security sector]. Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння. Київ, 2016. 288 с. ISBN 978-617-7393-19-0
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
7. Конституція СРСР 1924 року. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
8. Конституція СРСР 1936 року. URL: <https://wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
9. Конституція СРСР 1977 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169373__601884 (дата звернення: 19.08.2023).
10. Брежнєв Л.І. Матеріали Вікіпедії [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Брежнєв/Ілля> (дата звернення: 19.08.2023).
11. Основи кримінального судочинства Союзу РСР та радянських республік. URL: <https://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> (дата звернення: 19.08.2023).
12. Закон СРСР «Про органи державної безпеки в СРСР». URL: <http://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> (дата звернення: 19.08.2023).
13. Конституція Литви. URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm (дата звернення: 19.08.2023).
14. Конституція Туркменістану. URL: <http://customs.gov.tm/ru/laws/konstitutsiya-turkmenistana> (дата звернення: 19.08.2023).
15. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.08.2023).
16. Практика таємного стеження за політичними діячами досі існує в Україні. <https://helsinki.org.ua/articles/praktyka-tajemnoho-stezheniya-za-politychnymu-diyachamy-dosi-isnuje-v-ukrajini> (дата звернення: 19.08.2023).
17. Постанова Кабінету Міністрів України № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 19.08.2023).
18. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
19. Закон України «Про розвідку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
20. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
21. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
22. Парламентський контроль за діяльністю спеціальних служб: іноземний та національний досвід, висновки для України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/parlamentskiy-kontrol-za-diyalnistyu-specialnikh-sluzhb-inozemniy-ta-nacionalniy-dosvid> (дата звернення: 19.08.2023).
23. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.08.2023).

References

1. Bandurka, O.M. (2012). *Teoriia i praktyka operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Theory and practice of investigative activity]*. Kh.: Zolota mylia, 620 [in Ukrainian].
2. Bandurka, O.M., Perepelytsia, M.M., & Manzhai, O.V. (2013). *Operatyvno-rozshukova kompartyvistyka [Operative investigative compativistics]*. Kharkiv: Zolota mylia, 352 [in Ukrainian].
3. Bernaziuk, I.M. (2020). Zakhyst prava na povahu do pryvatnoho y simeinoho zhyttia u praktytsi yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Protection of the right to respect for private and family life in the practice of the European Court of Human Rights]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*, 31(70), 104–110. Retrieved from: http://www.juris.vernadsjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/19.pdf [in Ukrainian].
4. Yemchuk, L.V. (2015). Pravo na povahu do pryvatnoho zhyttia v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Almanakh mizhnarodnoho prava*, 8, 117–122. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ [in Ukrainian].
5. Fluri, F., & Badrak, V. (2016). *Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky. Tsentr doslidzhennia armii, konversii ta rozzbroiennia*. Kyiv, 288 s. ISBN 978-617-7393-19-0 [in Ukrainian].

6. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia SRSR 1924 roku [Constitution of the USSR of 1924]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia SRSR 1936 roku [Constitution of the USSR of 1936]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia SRSR 1977 roku [Constitution of the USSR of 1977]. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/169373__601884 [in Ukrainian].
10. Brezhnev, L.I. Materialy Vikipedii. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Brezhnev/Illich> [in Ukrainian].
11. Osnovy kryminalnoho sudochynstva Soiuzu RSR ta radianskykh respublik [Fundamentals of criminal justice in the Union of the SSR and the Soviet republics]. Retrieved from: <https://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> [in Ukrainian].
12. Zakon SRSR "Pro orhany derzhavnoi bezpeky v SRSR" [Law of the USSR "On State Security Bodies in the USSR"]. Retrieved from: <http://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> [in Ukrainian].
13. Konstytutsiia Lytvy [Constitution of Lithuania]. Retrieved from: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm [in Ukrainian].
14. Konstytutsiia Turkmenistanu [Constitution of Turkmenistan]. Retrieved from: <http://customs.gov.tm/ru/laws/konstitutsiya-turkmenistana> [in Ukrainian].
15. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Praktyka taємnoho stezhennia za politychnymy diiachamy dosi isnuie v Ukraini [The practice of secret surveillance of political figures still exists in Ukraine]. Retrieved from: <https://helsinki.org.ua/articles/praktyka-tajemnoho-stezhennia-za-politychnymy-diyachamy-dosi-isnuje-v-ukrajini> [in Ukrainian].
17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1169 "Pro zatverdzhennia Poriadku otrymannia dozvolu sudu na zdiisnennia zakhodiv, yaki tymchasovo obmezhuut prava liudyny, ta vykorystannia dobutoi informatsii" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1169 "On the approval of the Procedure for obtaining court permission for the implementation of measures that temporarily limit human rights and the use of obtained information"]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].
18. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 9–10, 11–12, 13, 88* [Criminal Procedure Code of Ukraine CCP of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy "Pro rozvidku" [Law of Ukraine "On Intelligence"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> [in Ukrainian].
20. Zakon Ukrainy "Pro kontrozviduvalnu diialnist" [Law of Ukraine "On counter-intelligence activity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> [in Ukrainian].
21. Zakon Ukrainy "Pro operatyvno-rozshukovu diialnist" [The Law of Ukraine "On operative investigative activity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> [in Ukrainian].
22. Parlamentskyi kontrol za diialnistiu spetsialnykh sluzhb: inozemnyi ta natsionalnyi dosvid, vysnovky dlia Ukrainy [Parliamentary control over the activities of special services: foreign and national experience, conclusions for Ukraine]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/stati/parlamentskiy-kontrol-za-diyalnistyu-specialnikh-sluzhb-inozemniy-ta-nacionalniy-dosvid> [in Ukrainian].
23. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

Bilichak Olena,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
(Embassy of Ukraine in the Republic of Tajikistan, Dushanbe)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2377-731X>

Pavlenko Mykola,

Candidate of Legal Sciences, Lawyer
(“Intitl” AA, Kyiv)

THE RIGHT TO CONFIDENTIALITY OF CORRESPONDENCE IN UKRAINE: POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE

Today, Ukraine is a democratic and legal state where human rights and freedoms are protected by national legislation. However, the right to the secrecy of telephone conversations and correspondence is not sufficiently protected, taking into account the fact that audio recordings of telephone conversations of well-known politicians and public figures, which contain incriminating facts for them, often appear in the mass media. As a rule, the source of such records remains unknown at the official level. This limits the ability of interested parties to verify the legality of the origin of such materials.

In the course of the study, it was established that Ukraine, despite its totalitarian past, confidently follows the European path of state building. The European Convention on the Protection of Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights had a particular impact on the state of protection of individual rights to privacy of telephone conversations and correspondence in Ukraine. The study illustrates that the change in the legal regulation of the state's activity regarding interference in the sphere of private life is connected with the fall of the totalitarian regime in

the USSR and covered all Soviet republics without exception. Strong shifts in the direction of guaranteeing human rights in Ukraine have been observed since the time of its declaration of independence and began from the moment of adoption of the Law of Ukraine "On operational and investigative activity". The significant contribution of the Criminal Procedure Code of Ukraine (2012) to solving such problems is emphasized. At the same time, the work substantiates that, in fact, until recent times, the issue of legal regulation of the activities of state bodies in terms of interference in a person's private life was not sufficiently regulated. Norms of national legislation do not contain any safeguards that would enable a person against whom, prior to the initiation of criminal proceedings, measures to interfere with the secrecy of correspondence or the secrecy of telephone conversations were carried out, to receive information about the grounds and terms of their implementation, the directions and methods of storage and use of the obtained according to them the results, which is contrary to the practice of the ECHR, which interprets the peculiarities of the application of the norms of Art. 8 of the Convention. Today, there is not a single independent and competent body in Ukraine to which one could turn for the protection of their violated rights, mediated by the conduct of relevant operative-search or counter-intelligence measures against a person.

The activities of law enforcement agencies and special services are subject to parliamentary control in the vast majority of European countries. The course of Ukraine to join the European Union determines the need for further convergence of national legislation with the legislation of European countries, including in the part of regulating the activities of law enforcement agencies and special services on interference with the rights of individuals to the secrecy of telephone conversations and correspondence. Focusing attention on this problem, the need to create a specially functioning body under the Verkhovna Rada of Ukraine is substantiated, which would be responsible for issues of control over the work of law enforcement agencies and special services, including the grounds for their interference in the privacy of telephone conversations and correspondence of individuals.

Key words: *interference with human rights, secrecy of telephone conversations and correspondence, state policy, guarantees of legality of law enforcement agencies and special services.*

УДК 342.1:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-2>**Кубасенко Андрій Володимирович,**

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6648-9764>

ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРУВАННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: АЛГОРИТМ ОЦІНКИ

Стаття присвячена дослідженню алгоритму оцінки ефективності адміністрування в органах Національної поліції з метою забезпечення об'єктивної та систематичної оцінки організаційної діяльності. Аналізуються ключові аспекти, які визначають високий рівень ефективності адміністрування, включаючи виконання завдань, якість прийнятих рішень та ефективність комунікацій. В основі алгоритму лежить формула оцінки ефективності, де рівень ефективності (ЕФ) обчислюється як відношення сукупної продуктивності (СП) до затрат ресурсів (ЗН). Кожен із цих показників розкриває різні аспекти діяльності органів Національної поліції, враховуючи їхню спроможність досягати стратегічних цілей, якість та раціональність у прийнятті рішень, а також ефективність внутрішніх комунікацій.

Ключові слова: оцінка ефективності, адміністрування, органи Національної поліції, правоохоронна сфера, правоохоронні органи, поліцейська діяльність, критерії, методологія, комунікації, прийняття рішень.

Постановка проблеми. Оцінка ефективності адміністрування в правоохоронній діяльності є надзвичайно актуальною темою. Забезпечення безпеки та правопорядку є однією з ключових функцій правоохоронних органів у будь-якому суспільстві. Систематична оцінка та аналіз якості адміністрування органів є важливим елементом для забезпечення їхньої ефективності та результативності. Цей процес допомагає виявляти слабкі місця, удосконалити робочі процеси та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Алгоритм оцінки ефективності адміністрування в правоохоронній діяльності, зокрема в органах Національної поліції, дозволяє здійснювати об'єктивну оцінку роботи поліції та інших правоохоронних органів на основі чітко визначених цілей та показників. Використання цього алгоритму допомагає ідентифікувати слабкі місця в діяльності органів правопорядку, виявляти тенденції змін, а також розробляти та впроваджувати ефективні заходи для поліпшення роботи правоохоронців.

Досягнення різних важливих цілей в органах Національної поліції неможливо без належного адміністрування, яке виступає в якості ключового фактора, що сприяє зменшенню рівня злочинності, підвищує рівень розкриття правопорушень, забезпечує дотримання закону, гарантує ефективну реакцію на виклики громадян, поліпшує взаємодію з громадськістю та збільшує задоволення громадян роботою правоохоронних органів. Оцінка ефективності адміністрування служить інструментом для визначення досягнення цих цілей і виявлення можливих покращень.

Актуальність цієї теми пояснюється тим, що суспільство постійно еволюціонує, змінюються його потреби та пріоритети, а також з'являються нові форми

кримінальної активності, пов'язані з широким застосуванням сучасних технологій. Зазначені зміни ставлять перед правоохоронними органами складні завдання, що вимагають постійного оновлення методів протидії злочинності та вдосконалення їх реагування на нові виклики та загрози. Ефективність адміністрування має бути відповідно адаптована до цих змін, а оцінка результатів стає необхідним інструментом для виявлення проблемних сфер і розробки стратегій для покращення ситуації.

Отже, алгоритм оцінки ефективності адміністрування в правоохоронній діяльності, зокрема в органах поліції, є важливим і актуальним інструментом, який допомагає покращити якість та результативність роботи органів Національної поліції в забезпеченні публічної безпеки та дотриманні прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів присвячені праці відомих учених, таких як: Н. Андрійченко [1], О. Безпалової [2; 3], П. Комірчого [4], В. Кучменка [5], Р. Молчанова [6], М. Небеської [7], І. Охріменка [8; 9; 10], О. Салманової [11], А. Сердюка [12], В. Середи [13], В. Сливенка [14] та ін. Однак питання алгоритму оцінки ефективності адміністрування в правоохоронній сфері в період проведення кардинальних реформ у суспільстві вивчено недостатньо.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні алгоритму оцінки ефективності адміністрування в правоохоронній сфері, зокрема в органах Національної поліції.

Для досягнення вказаної мети передбачається провести дослідження різноманітних аспектів, включаючи методологію, показники та підходи, які допоможуть оцінити рівень ефективності адміністрування правоохоронних органів. Це дозволить забезпечити об'єктивну

та науково обґрунтовану оцінку результативності їхньої діяльності та виявити можливості для подальшого вдосконалення.

У контексті проведення кардинальних реформ у суспільстві це дослідження є значущим внеском у розуміння та визначення ефективного адміністрування у сфері правоохоронної діяльності. Це допомагає сприяти зміцненню правової держави та підвищенню безпеки, а також відновленню довіри громадян до правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішньоорганізаційна (управлінська) діяльність притаманна всім структурам законодавчої, виконавчої та судової влади, органам місцевого самоврядування, а також громадським і недержавним утворенням. Її завданням є забезпечення успішного вирішення кожною з цих структур своїх основних функцій, пов'язаних, наприклад, із здійсненням правосуддя (судові органи) або прокурорським наглядом (органи прокуратури), шляхом упорядкування діяльності самого органу, організації, установи, утворення.

Включення в певну категорію внутрішньоорганізаційних функцій у певній галузі діяльності базується на використанні низки критеріїв, серед яких ключовими є наступні: а) безпосередня спрямованість даної діяльності на вирішення управлінських завдань; б) неможливість здійснення управління без неї; в) складність та ієрархічність її змісту; г) відносна самостійність.

Використання зазначених критеріїв дозволяє віднести до внутрішньоорганізаційної такі види діяльності, як прогнозування, планування, організація, регулювання, контроль. Великий обсяг внутрішньоорганізаційної (управлінської) діяльності реалізується і в правоохоронних органах.

У правоохоронній сфері адміністрування є невід'ємною частиною управлінського процесу, спрямованою на забезпечення оптимальної діяльності органів, дотримання законності та підтримання публічної безпеки. Ефективне адміністрування є ключовим для забезпечення додержання правопорядку, боротьби зі злочинністю та захисту прав і свобод громадян, формуючи основу довіри до правоохоронних органів та їхньої роботи.

Адміністрування в правоохоронній сфері передбачає комплексну організаційну, стратегічну та оперативну діяльність, спрямовану на досягнення поставлених цілей у сфері забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Ця діяльність вимагає від керівництва і працівників правоохоронних органів великої відповідальності, професіоналізму та вміння ефективно взаємодіяти з громадськістю.

Адміністрування – це не лише технічний процес. Воно включає в себе власну методологію та підходи, які використовуються для керування різними аспектами організаційної діяльності. Проте оцінка ефективності адміністрування не повинна обмежуватися лише цією сферою.

Водночас адміністрування має на меті забезпечення нормального функціонування організації. Однак просте встановлення цього факту недостатнє для повного розуміння його сутності. Воно включає в себе такі аспекти, як координація, планування, контроль та інші елементи, які разом складають основу його реалізації.

Розкриття сутності та ефективності адміністрування пов'язане з його роллю в соціальних організаціях. У цьому контексті адміністрування може виявлятися як ключовий механізм для досягнення мети організації, забезпечення взаємодії між підрозділами, ефективного

ресурсного використання та вирішення завдань, пов'язаних із безпекою, збереженням правопорядку та публічним благополуччям.

Отже, адміністрування в органах поліції є комплексним процесом, що охоплює планування, координацію, контроль та інші дії, спрямовані на забезпечення оптимального функціонування та виконання його місійних завдань у контексті забезпечення публічної безпеки та порядку.

Як слушно зазначає О.І. Безпалова, сучасна система юридичного забезпечення адміністрування поліцейськими органами має свої недоліки. Вони впливають на виконання обов'язків поліції, що, у свою чергу, негативно впливає на захист прав і свобод громадян, стан законності та порядку в країні. Учена звертає увагу на необхідність подальшого вдосконалення системи нормативно-правових актів, що регулюють питання адміністрування в органах поліції. Ці акти повинні визначати ключові аспекти діяльності поліції, основні напрями та методи їх роботи. Тому важливим є розроблення та впровадження системних заходів для підвищення ефективності юридичного забезпечення адміністрування органами поліції [3, с. 113].

Досліджуючи алгоритм оцінки ефективності адміністрування в правоохоронній сфері, важливо зазначити, що в науковій літературі «ефективність правового забезпечення управління органами поліції» визначається як співвідношення між цілями правового забезпечення та досягнутими результатами. Основні критерії для оцінки цієї ефективності включають відповідність досягнутих результатів поставленим завданням, адекватність використаним методам, практичну значущість та відповідність сучасним принципам адміністративного права [2, с. 162].

Концепція ефективності діяльності Національної поліції України варіюється залежно від осіб, які її оцінюють. Представники Міністерства внутрішніх справ, дотримуючись Інструкції з організації та проведення перевірок службової діяльності органів (підрозділів) Національної поліції, визнають ефективність, коли поліцейські належним чином та в повному обсязі дотримуються норм матеріального та процесуального права у сфері адміністративної та кримінальної юрисдикції [15]. З іншого боку, соціологічні служби розглядають ефективність поліції через призму забезпечення довіри громадян до поліцейських, відповідно до ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», де рівень довіри населення виступає ключовим показником оцінки діяльності органів та підрозділів поліції [16].

У контексті Національної поліції України під поняттям ефективності розуміється рівень використання правових норм з метою досягнення головної мети – реального втілення нормативно-правових та інших чинних актів у практичну діяльність.

Цей підхід також знаходить підтримку серед юристів, які вказують на важливість аналізу ефективності, що враховує як ієрархічні, так і неієрархічні цілі. Важливість цього підходу полягає в тому, що саме досягнення цих цілей визначає, наскільки успішно впроваджуються правові норми та як вони впливають на практичну сферу [17].

На думку В.В. Середи, орієнтовний перелік ієрархічних цілей у сфері адміністрування в органах поліції охоплює наступне: підвищення рівня точного та вчасного виконання нормативно-правових актів, судових рішень і рішень інших органів, а також посадових осіб; забезпечення якості та повноти управління даними,

які входять до єдиної інформаційної системи, зокрема в контексті юрисдикційних проваджень та інших завдань, визначених нормативно-правовими актами в рамках діяльності Національної поліції України. Зазначені цілі досягаються завдяки налагодженій координації між усіма територіальними органами та службами, і їх досягнення може бути більшим або меншим [13, с. 322].

Нівелювання неієрархічних цілей в адмініструванні органів поліції охоплює різні аспекти, такі як дотримання норм законодавства, повага до гідності громадян та їх честі, вирішення скарг, пов'язаних із структурою роботи з прийому звернень громадян, а також прийом електронних звернень від громадян до Міністерства внутрішніх справ України. До цієї групи також входить управління рівнем корупційних проявів [13, с. 322].

Оцінюючи комплексно досягнення цих неієрархічних цілей, можна сформулювати узагальнене уявлення про ефективність діяльності Національної поліції України як інституції, що забезпечує правопорядок та безпеку громадян. Успішне досягнення таких цілей вказує на те, що поліцейські діють відповідно до встановлених стандартів і норм, забезпечуючи додержання законів і принципів. Повага до гідності та честі громадян, а також високий рівень їхньої довіри свідчать про позитивний вплив поліції на суспільство та підтверджують її соціальну роль.

Додатково здійснюючи аналіз дотримання принципів законності, ефективного реагування на звернення громадян і виявлення та протидії корупції, можна визначити наявність певних тенденцій та вдосконалених практик, а також виявити слабкі сторони, які можуть потребувати покращення.

Отже, оцінка цих неієрархічних цілей у контексті діяльності Національної поліції сприяє формуванню об'єктивного уявлення про її ефективність, враховуючи як позитивні досягнення, так і можливі напрямки подальших змін і вдосконалення.

Оскільки внутрішньоорганізаційна діяльність заснована на управлінських відносинах, її результативність взаємопов'язана з узагальненою оцінкою, яка впливає на функціонування Національної поліції.

Не можна повністю погодитися з поглядами окремих дослідників, які стверджують, що оцінка ефективності державного управління переважно зосереджена на ціннісних і цільових аспектах. Водночас у виробничому та соціальному управлінні більший акцент приділяється ресурсним і цільовим показникам.

Такий підхід до розгляду соціального управління є недостатньо точним, і це можна аргументувати принаймні двома причинами. По-перше, державне управління є частиною соціального управління, і порівнювати їх в оцінках ефективності некоректно. По-друге, для соціального управління важливий ціннісний аспект, що відображає здатність управління забезпечити успішний захист інтересів суспільства, соціальних груп та окремих громадян.

Ціннісний аспект, або аспект цілей, у соціальному управлінні загалом і державному управлінні зокрема, нерозривно пов'язаний із ресурсно-цільовим аспектом.

Перший аспект визначає параметри для другого, встановлюючи конкретні критерії відбору та розміщення кадрів, а також оцінюючи розуміння особовим складом цілей організації. Другий аспект втілюється в конкретних діях управлінських кадрів, відображаючи реальний рівень усвідомлення співробітниками соціальних цінностей та орієнтацій соціальної

діяльності (зокрема, у контексті органів Національної поліції), а також їхню відданість виконанню службових обов'язків.

У цьому контексті ефективність внутрішньоорганізаційної діяльності в органах Національної поліції проявляється в наступних аспектах.

Відповідність напрямків, змісту та результатів адміністрування та дій співробітників управлінських структур завданням правоохоронної сфери, реальному забезпеченню правопорядку та законності. Це важливо, оскільки відсутність відповідності може призвести до безрезультатних внутрішніх процесів, коли адміністрування перетворюється на самоціль, а не спрямовується на досягнення конкретних цілей.

Практичний вплив управлінського апарату на події на місцях включає в себе уникнення відхилень, що можуть виникнути через зайву бюрократію, непотрібні перевірки та нескінченні збори. Це допомагає зберегти високу ефективність, особливо в аспекті реального покращення правопорядку, та підтримує позитивну взаємодію з громадою.

Дотримання законності, наукової обґрунтованості та коректності в діях апарату стосовно об'єктів адміністрування, попередження організаційних і кадрових змін, які можуть вплинути на діяльність підрозділів. Такий підхід сприяє забезпеченню сталості в процесі ухвалення управлінських рішень і підвищенню довіри громади до органів Національної поліції.

Прийняття авторитетних та обґрунтованих рішень управлінським апаратом відіграє вагомий роль у збереженні внутрішньої стабільності та забезпеченні високого рівня професіоналізму в управлінні. Це також важливо для забезпечення якісного впливу на ситуацію в суспільстві та підтримки довіри до управлінських рішень.

Загалом ефективність адміністрування в органах Національної поліції визначається забезпеченням відповідності між управлінськими діями та цілями правоохоронної сфери, здатністю до реального впливу на розвиток ситуації на місцях, дотриманням законності та наукової обґрунтованості, а також збереженням авторитетності та предметності прийнятих рішень.

Реальність, законність, наукова обґрунтованість, коректність, авторитетність та предметність – це якісні характеристики, які дозволяють оцінити та виміряти ефективність адміністрування в органах Національної поліції як специфічної сфери людської діяльності, пов'язаної з формуванням та забезпеченням правових, соціальних, організаційних і психологічних передумов успіху зовнішньої діяльності.

Здатність адміністрування забезпечити ефективне вирішення цієї задачі включає оцінку п'яти основних складових:

1. Визначеність та ясність сформульованих цілей даної діяльності, які є відносно незалежними від зовнішніх цілей діяльності органів поліції, та конкретних завдань, спрямованих на їх реалізацію.

2. Швидкість і відповідність змін в організаційно-штатній та структурній організації органів поліції змінам у зовнішніх умовах їх функціонування.

3. Пристосованість створених технологій для здійснення зовнішніх і внутрішньоорганізаційних функцій до досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду в забезпеченні правопорядку та адміністрування органами поліції.

4. Відповідність кадрового забезпечення системи завданням та функціям органів поліції, а також

врахування змінних економічних, політичних і соціокультурних умов його діяльності.

5. Постійне забезпечення матеріальних і ресурсних потреб.

Заслуговує на увагу дослідження, проведене О.Ю. Салмановою, яка зазначає, що в контексті аналізу виконання управлінських функцій Національної поліцією України набуває особливого значення процес оцінки відповідних показників з урахуванням поставлених завдань. Дослідниця наголошує, що на сьогодні відсутня єдина загальна методологія для оцінювання реалізації цих функцій на рівні законодавства.

Попри це, пропонуємо в майбутньому здійснювати оцінювання, яке буде базуватись на таких критеріях: рівень взаємодії з територіальними органами виконавчої влади, який відображає ступінь співпраці та партнерства з іншими органами; координація діяльності територіального органа поліції на підконтрольній території, що свідчить про ефективне управління та координацію; якість інформаційного забезпечення, включаючи точність, доступність та адекватність інформації для рішень; організація інформаційно-аналітичної роботи, яка допомагає підтримувати обґрунтованість та ефективність управлінських рішень; планування діяльності територіальних органів, включаючи системний підхід і стратегічне планування; оцінка якості управлінських рішень, їх вплив на досягнення цілей і результативність; оцінка впливу апарату територіального органа поліції на підрозділи, розкриваючи внутрішні взаємозв'язки; аналіз стилю та методів керівництва підрозділами поліції для визначення ефективності комунікації та співпраці; використання передового досвіду в діяльності поліції, що вказує на ступінь інноваційності та використання найкращих практик [11].

Варто погодитися з тим, що впровадження цієї системи оцінки може сприяти зміцненню ефективності та результативності діяльності Національної поліції України, допомогти об'єктивному аналізу та покращити процес ухвалення управлінських рішень.

Оцінка ефективності адміністрування в органах поліції пов'язана з її здатністю відображати поставлені завдання, цілі та спрямованість системи управління в конкретних сферах, де вона застосовується, таких як служби, підрозділи та індивідуальні працівники. Також важливо є створена організаційна структура управління, що існує з метою забезпечення виконання цих завдань.

У юридичній, управлінській та соціологічній літературі загальноприйнятим є розуміння організаційних структур як сукупності посадових обов'язків, об'єднаних за допомогою організаційних зв'язків. Ці зв'язки можуть бути трьох типів: по-перше, організаційно-предметні, які виникають між співробітниками щодо використання різних ресурсів, що є в розпорядженні органів поліції; по-друге, організаційно-функціональні, що характеризують зв'язки працівників з точки зору їхньої участі в процесі професійної діяльності; по-третє, організаційно-адміністративні, які відображають ієрархічні відносини між працівниками, зокрема відносини керівництва та підпорядкування.

Із цим пов'язаний один з аспектів оцінки ефективності адміністрування – визначення, чи були створені в органі поліції відповідні організаційні умови для належної роботи, включаючи наявність та чіткість функціональних обов'язків; наявність і чіткість посадових інструкцій; дотримання балансу прав та обов'язків працівників у їхніх функціональних обов'язках та

посадових інструкціях; відповідність виконуваних різними категоріями працівників робіт їх функціональним обов'язкам і посадовим інструкціям; відповідність виконуваних різними категоріями працівників робіт їхній професійній кваліфікації та посадовому статусу.

При цьому особливо важливо встановити не лише формальний факт наявності чи відсутності, наприклад, посадових інструкцій чи схем розподілу повноважень між керівниками, але й реальність їх виконання.

Другий спосіб оцінки ефективності адміністрування полягає у вивченні того, чи відповідають розроблені функціональні обов'язки та посадові інструкції змінним умовам та пріоритетам функціонування органів поліції.

Третій спосіб можна спрямувати на розкриття того, як враховуються фактори, що визначають формування та засади побудови організаційних структур, а також те, чи гарантує наявна структура належну взаємодію між рівнями управління (у тому числі взаємодію, координацію та підпорядкування); дотримання принципів розподілу робіт (включаючи уникнення дублювання функцій); масштаби управління (розподіл повноважень, управління колективами).

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що оцінка ефективності адміністрування в органах поліції може бути представлена наступною формулою:

$$EF = (СП * 100) / ЗН,$$

де

EF – ефективність адміністрування в органах поліції (у відсотках);

СП – сукупна продуктивність організаційно-управлінської діяльності, включаючи різні аспекти роботи, такі як виконання функцій, вирішення завдань, внутрішні процеси тощо;

ЗН – затрати ресурсів, витрати на управління, включаючи людські, фінансові та інші ресурси, які спрямовані на підтримку та функціонування органів поліції.

СП (сукупна продуктивність) та ЗН (затрати ресурсів) можуть вимірюватися різними кількісними показниками або величинами, що характеризують ефективність та витрати організаційно-управлінської діяльності в органах поліції. Конкретні цифри для вимірювання можуть бути розраховані на основі обраної методології та доступних даних.

Деякі можливі критерії для визначення сукупної продуктивності в цьому контексті можуть включати:

1. Ефективність вирішення завдань у контексті діяльності органів поліції передбачає комплексну оцінку здатності цих органів до ефективного та систематичного виконання адміністративних завдань, що включають розробку та реалізацію стратегічних планів, ефективне планування та розподіл ресурсів, а також забезпечення координації діяльності внутрішньої структури. Ця оцінка передбачає аналіз таких ключових аспектів, як частота та точність виконання адміністративних завдань відповідно до планів і графіків. Важливим елементом є оцінка відсотка завдань, що були виконані відповідно до стратегічних цілей, встановлених для органів поліції.

Для оцінки ефективності вирішення завдань можуть використовуватися кілька методів. Один із підходів полягає в систематичному зіставленні фактичних результатів виконання адміністративних завдань зі стратегічними планами та планами ресурсів. За допомогою кількісних показників, таких як частота виконання, та якісних характеристик, таких як точність і відповідність

стратегічним цілям, можна здійснити аналіз відповідності планованих і фактичних результатів.

2. Якість прийнятих рішень. Для оцінки якості прийнятих рішень можна використовувати кілька підходів. Один із можливих способів – це створення системи показників і метрик, що дозволяють оцінити різні аспекти якості рішень. Наприклад, відзначається можливість визначення вагомості конкретних показників, які наочно відображають важливість і вплив прийнятих рішень на діяльність поліції. Подальша можливість полягає в обчисленні загального показника якості на основі вагових коефіцієнтів цих суттєвих аспектів.

Також можна провести аналіз кореляції між застосуванням аналітичних даних та позитивними змінами в діяльності органів поліції, що допоможе встановити зв'язок між цими факторами. Така оцінка допоможе зрозуміти, наскільки ефективно органи поліції використовують свої адміністративні ресурси для прийняття обґрунтованих рішень, та як ці рішення впливають на їхню діяльність.

3. Ефективність комунікацій як критерій може включати аналіз таких аспектів, як задоволеність працівників комунікаційними каналами, визначення відсотка своєчасної та належної розсилки інформації, а також оцінку якості та зрозумілості передачі повідомлень і сприйняття їх отримувачами.

4. Інноваційність і розвиток можуть бути визначені шляхом аналізу впровадження нововведень та використання сучасних технологій в адміністративних процесах.

Кожний із цих критеріїв може бути оцінений за шкалою відповідних метрик і перетворений на числові значення, які в подальшому використовують для розрахунку загальної ефективності адміністрування за наведеною формулою.

Для ЗН можуть застосовуватися наступні показники:

- бюджетні кошти, виділені на оплату праці персоналу;
- фінансові витрати на підтримку інфраструктури, технічного забезпечення;
- кількість працівників, задіяних в управлінських процесах;
- витрати на професійне навчання та підвищення кваліфікації працівників;
- вартість програм та ініціатив, спрямованих на вдосконалення роботи поліції.

Отже, конкретні цифри для вимірювання СП та ЗН можуть бути визначені відповідно до цілей оцінки та доступних даних, вони можуть залежати від контексту та потреб оцінки ефективності адміністрування в органах поліції.

Дана формула відображає можливість оцінки ефективності адміністрування в органах поліції, підраховуючи співвідношення між досягнутим результатом, який може бути виміряний виконаними завданнями та вкладеними ресурсами, такими як час, кошти й зусилля. Чим вищий процент, отриманий за допомогою цієї формули, тим більшу ефективність демонструє адміністрування в органах поліції, вказуючи на оптимальне використання доступних ресурсів для досягнення бажаних результатів.

Висновки. Застосування алгоритму оцінки ефективності адміністрування в органах Національної поліції виокремлюється як ключовий інструмент для об'єктивної та систематичної оцінки рівня організаційної діяльності. Оцінка ґрунтується на визначенні та квантифікації різних аспектів, що відображають здатність органів поліції до відповідності стратегічним цілям та завданням управління, зокрема:

1. Цілі-завдання та орієнтація – розкриття внутрішніх цілей і завдань управлінської системи, орієнтація на забезпечення ефективної реалізації стратегічних напрямів діяльності органів поліції.

2. Розробка функціональних обов'язків та посадових інструкцій – оцінка ступеня розробки та належності функціональних обов'язків і посадових інструкцій до потреб і пріоритетів, що змінюються, забезпечення відповідності виконуваних завдань внутрішнім і зовнішнім вимогам.

3. Структура та взаємодія – аналіз побудови організаційних структур, їхньої взаємодії та координації діяльності, дотримання принципів поділу робіт і здійснення управлінських функцій.

Застосування цього алгоритму дозволяє отримати конкретні дані та оцінки, які сприяють ідентифікації позитивних аспектів діяльності органів Національної поліції, а також виявленню областей, які потребують удосконалення та розвитку. Отримана оцінка надає керівництву органів поліції можливість приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації діяльності, формування стратегічних планів і розробки заходів для забезпечення більш ефективного виконання завдань із підтримання правопорядку та законності в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Андрійченко Н.С. Адміністративно-правові засади оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки України : дисертація ... д-ра філос., спец. : 081 – право. Суми : СумДУ, 2020. 234 с.
2. Безпалова О.І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Ніка Нова, 2014. 544 с.
3. Безпалова О.І. Правове забезпечення управління органами поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 111–115.
4. Комірчий П.О. Адміністративно-правові засади публічної служби у правоохоронній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 611 с.
5. Кучменко В.О. Публічне управління в сфері правоохоронної діяльності. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4(90). С. 199–206. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-4\(90\)-199-206](https://doi.org/10.26642/jen-2019-4(90)-199-206)
6. Молчанов Р.Ю. Досвід оцінки ефективності оперативно-службової діяльності поліції іноземних держав та його впровадження в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 235–243.
7. Небеська М.С. Оцінка ефективності діяльності Національної поліції України. *Держава та регіони*. 2019. № 4(66). С. 92–97. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-16>

8. Охрімченко І. Оцінка ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: погляд на проблему. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 139–144.
9. Охрімченко І.М. Стратегія розвитку правоохоронних органів України в сучасних умовах. *Управління освітнім процесом залузового ВНЗ МВС України* : матеріали круглого столу (м. Київ, 12 трав. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 7–11.
10. Kubaienko A., Okhrimenko I., Kryzhanovska O. Modernization of the law enforcement system at the current stage of digital transformation. *Journal of law and political sciences*. 2022. Vol. 35. P. 384–400.
11. Салманова О.Ю. Критерії оцінювання реалізації Національною поліцією України функцій управлінської діяльності : збірник наукових праць ЛОГОС. Wien, 2021. November. С. 90–94. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-26.11.2021.v1.30> (дата звернення: 01.08.2023).
12. Сердюк А.М. Щодо критеріїв ефективності діяльності поліції закордонних країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3. Т. 2. С. 155–159.
13. Серeda В.В. Ефективність у системі оцінки діяльності територіальних органів Національної поліції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2017. Випуск 4. С. 319–331.
14. Сливенко В.А., Сливенко О.В. Інновації у стратегічному управлінні в правоохоронній сфері у період реформування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*. 2015. Випуск 4. С. 85–92.
15. Про затвердження Інструкції з організації та проведення перевірок службової діяльності органів (підрозділів) Національної поліції : наказ МВС України від 30.01.2017 р. № 67. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0304-17> (дата звернення: 01.08.2023).
16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.08.2023).
17. Система оцінки ефективності роботи національної поліції / Н. Куба, Р. Тополевський. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. 15.02.2016 р. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1455530110> (дата звернення: 01.08.2023).

References

1. Andriichenko, N.S. (2020). *Administrativno-pravovi zasady otsiniuvannya efektyvnosti diialnosti pravookhoronnykh orhaniv yak subiektiv zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Administrative and legal principles for evaluating the effectiveness of law enforcement agencies as subjects of ensuring the financial and economic security of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Sumy: SumDU, 234 s. [in Ukrainian].
2. Bezpalova, O.I. (2014). *Administrativno-pravovi mekhanizm realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy* [The administrative and legal mechanism for implementing the law enforcement function of the state]. Kharkiv: Nika Nova, 544 s. [in Ukrainian].
3. Bezpalova, O.I. (2017). *Pravove zabezpechennia upravlinnia orhanamy politsii Ukrainy* [Legal support for the management of police bodies of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 9, 111–115 [in Ukrainian].
4. Komirchyi, P.O. (2020). *Administrativno-pravovi zasady publichnoi sluzhby u pravookhoronni sferi Ukrainy* [Administrative and legal principles of public service in the law enforcement sphere of Ukraine]. *Doctor's thesis*, 611 s. [in Ukrainian].
5. Kuchmenko, V.O. (2019). *Publichne upravlinnia v sferi pravookhoronnoi diialnosti* [Public administration in the field of law enforcement]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 4(90), 199–206. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-4\(90\)-199-206](https://doi.org/10.26642/jen-2019-4(90)-199-206) [in Ukrainian].
6. Molchanov, R.Iu. (2014). *Dosvid otsinky efektyvnosti operativno-sluzhbovoi diialnosti politsii inozemnykh derzhav ta yoho vprovadzhennia v Ukraini* [Experience of assessing the effectiveness of operational and service activities of the police of foreign countries and its implementation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav*, 4, 235–243 [in Ukrainian].
7. Nebeska, M.S. (2019). *Otsinka efektyvnosti diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Evaluation of the effectiveness of the activity of the national police of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, 4 (66), 92–97. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-16> [in Ukrainian].
8. Okhrimenko, I. (2016). *Otsinka efektyvnosti diialnosti orhaniv i pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy: pohliad na problem* [Evaluation of the effectiveness of the bodies and units of the National Police of Ukraine: a view of the problem]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 11, 139–144 [in Ukrainian].
9. Okhrimenko, I.M. (2017). *Stratehiia rozvytku pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy v suchasnykh umovakh* [Strategy for the development of law enforcement agencies of Ukraine in modern conditions]. *Upravlinnia osvitim protsesom haluzevoho VNZ MVS Ukrainy: materialy kruhloho stolu* (Kyiv, 12 trav.). Kyiv: NAVS, 7–11 [in Ukrainian].
10. Kubaienko, A., Okhrimenko, I., & Kryzhanovska, O. (2022). Modernization of the law enforcement system at the current stage of digital transformation. *Journal of law and political sciences*, 35, 384–400.
11. Salmanova, O.Iu. (2021). *Kryterii otsiniuvannya realizatsii Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy funktsii upravlinsko diialnosti* [Criteria for evaluating the implementation of administrative functions by the National Police of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats LОНОС*. Wien, 26. November, 90–94. Retrieved from: <https://doi.org/10.36074/logos-26.11.2021.v1.30> [in Ukrainian].
12. Serdiuk, A.M. (2015). *Shchodo kryteriiv efektyvnosti diialnosti politsii zakordonnnykh krain* [Regarding the criteria for the effectiveness of the police of foreign countries]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Iurydychni nauky"*, 3(2), 155–159 [in Ukrainian].
13. Sereda, V.V. (2017). *Efektyvnist u systemi otsinky diialnosti terytorialnykh orhaniv Natsionalnoi politsii* [Effectiveness in the system of evaluating the activity of territorial bodies of the National Police]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*, 4, 319–331 [in Ukrainian].

14. Slyvenko, V.A., & Slyvenko, O.V. (2015). Innovatsii u stratehichnomu upravlinni v pravookhoronni sferi u period reformuvannia [Innovations in strategic management in law enforcement during the reform period]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Menedzhment innovatsii"*, 4, 85–92 [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii ta provedennia perevirok sluzhbovoi diialnosti orhaniv (pidrozdiliv) Natsionalnoi politsii [On the approval of the Instructions for organizing and conducting inspections of official activities of bodies (subdivisions) of the National Police]: Nakaz MVS Ukrainy vid 30.01.2017 № 67. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0304-17> [in Ukrainian].
16. Pro Natsional'nu politsiyu: Zakon Ukrainy (2015). [On the National Police: Law of Ukraine] vid 02.07.2015 № 580-VIII. *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 63, 33 [in Ukrainian].
17. Kuba, N., & Topolevskiy, R. (2016). Systema otsinky efektyvnosti roboty natsionalno Retrieved from politsii [The system for evaluating the effectiveness of the work of the national police]. Informatsiynyi portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy. Retrieved from: <http://khpg.org/index.php?id=1455530110> [in Ukrainian].

Kubaienko Andrii,

Candidate in Law, Associate Professor

(National University "Odesa Law Academy", Odesa, Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6648-9764>

EFFICIENCY OF ADMINISTRATION IN NATIONAL POLICE AGENCIES: EVALUATION ALGORITHM

The article is devoted to the investigation of an algorithm for assessing the effectiveness of administration in the National Police bodies, aimed at ensuring an objective and systematic evaluation of organizational performance. Key aspects determining a high level of administrative efficiency are analyzed, including task execution, quality of decision-making, and communication effectiveness.

The algorithm is based on an effectiveness assessment formula, where the level of efficiency (EF) is calculated as the ratio of total productivity (TP) to resource expenditures (RE). Each of these indicators reveals different aspects of the National Police's activities, considering their ability to achieve strategic goals, the quality and rationality of decision-making, as well as the effectiveness of internal communications.

Studying and assessing effectiveness are essential elements of modern administration, aiding in optimal resource utilization and achieving strategic objectives. The assessment algorithm outlined in the research is based on specific criteria such as task-solving efficiency, quality of decisions, and communication effectiveness.

The application of this algorithm's methodology allows for the measurement and analysis of these criteria from a scientific standpoint. The wide range of approaches and tools utilized in the research makes this article a valuable resource for practicing professionals and researchers seeking to enhance the management activities of the National Police.

One of the main research outcomes is the development of specific methods for measuring efficiency indicators, enabling an objective assessment of administrative conditions and identifying opportunities for improvement. The study also underscores the importance of using analytical data and expert information in decision-making within police organizations.

The article discusses methods and approaches for measuring each of these criteria, including the use of surveys, structured data analysis, internal analysis, and monitoring systems. The proposed algorithm enables an objective assessment of administrative efficiency in the National Police bodies and identifies areas for further enhancement, contributing to improved organizational performance quality and the achievement of strategic goals.

Key words: *effectiveness assessment, administration, National Police bodies, law enforcement sector, law enforcement agencies, police activities, criteria, methodology, communication, decision-making.*

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-3>**Плахотний Артем Павлович,**

старший викладач, підполковник поліції

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2700-0214>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАСТОСУВАННЯ», «АКТИВНЕ ЗАСТОСУВАННЯ» ТА «ВИКОРИСТАННЯ» ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В ЗАКОНІ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ

У статті зосереджено увагу на порівнянні та відмежуванні термінів «застосування», «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї. Розглянуто окремі аспекти використання вогнепальної зброї представниками Національної поліції України під час виконання своїх службових обов'язків.

Проаналізовано чинні нормативно-правові акти, які розмежовують терміни щодо застосування, активного застосування та використання вогнепальної зброї, охарактеризовано основні наукові думки щодо окресленої проблематики. Автором визначено основні відмінності між поняттями «застосування вогнепальної зброї», «активне застосування вогнепальної зброї» та «використання вогнепальної зброї».

Ключові слова: активне застосування, правові підстави, поліцейські, службові обов'язки, використання, вогнепальна зброя.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, зокрема в контексті правопорушень і правопорядку, застосування та використання вогнепальної зброї стає суттєвим аспектом діяльності правоохоронних органів. Закон України «Про Національну поліцію» регулює питання застосування та використання вогнепальної зброї поліцейськими під час виконання службових обов'язків. Однак, у самому законі використовуються різні терміни, такі як «застосування вогнепальної зброї», «активне застосування вогнепальної зброї» та «використання вогнепальної зброї», що може призводити до непорозуміння і суперечок щодо їх тлумачення та застосування на практиці.

Проблема полягає в тому, що відсутні чіткі визначення цих термінів у Законі України «Про Національну поліцію», що може викликати різні тлумачення та неоднозначність при їх застосуванні під час вирішення конкретних ситуацій на практиці. Наприклад, якщо поліцейський «застосує» вогнепальну зброю, чи це означає, що він уже «активно застосував» її, чи це все ще є «використанням»?

З огляду на дану проблему може виникнути необхідність у стандартизації та уніфікації термінів, які використовуються в законодавстві щодо застосування та використання вогнепальної зброї поліцейськими. Це допоможе уникнути непорозуміння і надасть більшу ясність для всіх зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання стосовно визначення різниці між термінами «застосування», «активне застосування» і «використання» вогнепальної зброї залишається актуальним і дискусійним. Ця проблематика була розглянута в дослідженнях таких вчених, як В.І. Осадчий, Т.П. Мінка, В. П. Тимофеев та інші. Незважаючи на ці дослідження,

наукова спільнота досі не прийшла до єдиного й чіткого визначення розрізняювальних характеристик між цими поняттями.

Метою статті є наукове дослідження та розмежування понять «застосування», «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї поліцейськими відповідно до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу, тому дотримання поліцейськими вимог законодавства є вельми важливим для запобігання перевищень повноважень і завдання шкоди. Це свідчить про актуальність дослідження нормативно-правового регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням поліцейськими заходів примусу, включаючи застосування та використання вогнепальної зброї в ході виконання ними своїх завдань і повноважень.

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу саме на термінологічні характеристики понять «застосування», «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї.

Почнемо з того, що в Україні питання застосування та використання вогнепальної зброї закріплено в ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» [1].

Визнання факту, що застосування зброї поліцейськими є найжорсткішим і найсуворішим заходом примусу на законодавчому рівні, є позитивним кроком, що відповідає міжнародним правовим актам, які регулюють порядок і підстави поведінки з вогнепальною зброєю. Однак, виникають питання щодо вжитої термінології в статті, що регламентує застосування та використання вогнепальної зброї поліцейськими.

Згідно зі статтею 46 зазначеного Закону поліцейському надано право на зберігання, носіння вогнепальної

зброї, а також на її застосування та використання лише після проходження відповідної спеціальної підготовки.

Зокрема, частина 10 цієї статті стверджує, що поліцейський має обов'язок у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також «негайно» повідомляти про «активне застосування» вогнепальної зброї. У керівника, у свою чергу, лише при «активному застосуванні» вогнепальної зброї підлеглим одночасно виникає обов'язок поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора. Зокрема, при застосуванні вогнепальної зброї підлеглим у керівника не виникає обов'язку нікого інформувати згідно із вказаною нормою. Однак, введення терміна «активне застосування» не супроводжується роз'ясненням цього поняття або розрізненням між ним і терміном «застосування».

Законодавець розмежує, що при застосуванні зброї поліцейський повинен повідомити про це керівника, а при активному застосуванні зброї негайно повідомити безпосереднього керівника, який зобов'язаний передати цю інформацію центральному органу управління поліції та відповідному прокуророві.

Очевидно, що стаття 46 Закону, практично в кожному її аспекті, містить спірні положення як у плані визначення самого змісту, так і відносно порушення мовних правил при конструюванні речень. Частина 10 цієї статті не відноситься до виключень, оскільки, по-перше, вона надає мало чіткості щодо процесу повідомлення керівника про «застосування» та «активне застосування» вогнепальної зброї, а по-друге, невідомо, як відрізнити поняття «активне застосування вогнепальної зброї» від поняття «застосування вогнепальної зброї».

Вважаємо за доцільне зосередити увагу на порівнянні термінів «застосування» та «активне застосування» вогнепальної зброї.

У своїй роботі В.І. Осадчий здійснив етимологічний розбір терміна «застосовувати» і з'ясував, що це означає використання, застосування чогось з метою користі, використовувати чого-небудь в активному контексті. Враховуючи це, можна дійти висновку, що В.І. Осадчий практично вважає зміст термінів «застосування» та «активне застосування» вогнепальної зброї подібним [3, с. 156].

Групою авторів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ у своєму науково-практичному коментарі до Закону України «Про Національну поліцію» визначено «активне застосування зброї» як застосування вогнепальної зброї без попередження. Прикладами такого застосування є наступні випадки:

- коли особа, яку затримує поліцейський зі зброєю в руках, намагається підійти до нього, скоротивши відстань, або доторкнутися до зброї;
- коли особа, яка була затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого або тяжкого злочину, втікає на транспортному засобі;
- якщо особа чинить збройний опір;
- у випадках збройного нападу, а також при несподіваному нападі з використанням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що становлять загрозу для життя чи здоров'я людей;
- для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю [2, с. 220].

Однак, цей же колектив дійшов висновку, що це не є обґрунтованим та неправильним, бо в частині 13 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію» визначено вичерпний перелік обставин, за яких допустимо використання вогнепальної зброї поліцейським.

Конкретно цей перелік охоплює можливість «використання вогнепальної зброї для надання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка становить загрозу для життя або здоров'я поліцейського та інших осіб» [1].

У коментарі також вказано, що розрізнення між цими двома термінами полягає в тому, що поліцейський може «застосувати» вогнепальну зброю тільки проти людини, тоді як «використати» вказує на її використання для допоміжних цілей, таких як виклик підкріплення чи подання сигналу тривоги [4, с. 238].

Одночасно з цим у згаданій вище роботі працівники ДДУВС фактично прирівнюють зміст термінів «застосування» та «активне застосування» вогнепальної зброї, що, на їхню думку, є не досить доцільним. Колектив авторів визначив застосування зброї як застосування вогнепальної зброї без попередження.

Однак, ми можемо погодитися виключно з тим, що активно застосувати вогнепальну зброю поліцейський може лише до людини.

Вважаємо, що процес застосування вогнепальної зброї охоплює такі етапи: взяття до рук вогнепальної зброї (оголення зброї), приведення її в готовність, спрямування в бік правопорушника (об'єкта), здійснення пострілу за наявності підстав, передбачених статтею 46 Закону України «Про Національну поліцію» без завдання шкоди життю та здоров'ю особи правопорушника.

Аналізуючи чинні норми законодавства, що регулюють процеси застосування та активного застосування вогнепальної зброї, ми виявили істотну розбіжність між цими процесами. Вона полягає в тому, що у випадку застосування вогнепальної зброї поліцейський повинен письмово повідомити лише свого керівника. Щодо активного застосування, правоохоронець має обов'язок повідомити свого керівника, який відповідно зобов'язаний сповістити відповідного прокурора та центральний орган управління поліцією. Це визначено в частині 10 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію» та в пункті 54 Розділу II «Кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, пов'язані з поліцейськими, працівниками та курсантами навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, та об'єктами, де вони розташовані» Переліку правопорушень та подій, інформація про які подається до центрального органу управління поліції, головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві», затвердженого наказом НПУ від 04.07.2018 року № 645 [5].

У Переліку правопорушень та подій, щодо яких надсилається інформація до центрального органу управління поліції, головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві, затвердженому наказом НПУ від 04.07.2018 року № 645, визначено, що у випадку використання або застосування зброї поліцейським або недбале поводження зі зброєю поліцейським, що призвело до смерті або поранення особи, правоохоронець зобов'язаний упродовж 30 хвилин повідомити про цей випадок у центральний орган управління поліцією. Однак, винятком є випадки застосування вогнепальної зброї, про які необов'язково повідомляти в центральний орган управління поліцією, але завжди обов'язково повідомляти про факти активного застосування зброї [5].

Також відповідно до п. 1 Розділу III «Особливості обліку окремих надзвичайних подій» Порядку складання форм звітності № 1-НП о/с «Звіт про стан

дотримання законності поліцейськими та надзвичайні події за їх участю», затвердженого наказом НПУ від 21.07.2016 р. № 626 [9] до фактів застосування зброї, які підлягають обліку, належать випадки, у результаті яких поліцейський стріляв на влучення в ціль незалежно від наслідків таких дій. Попереджувальний постріл та випадки використання зброї обліку не підлягають.

І як підсумок, аналізуючи та поєднуючи між собою чинні положення Закону України «Про Національну поліцію», Переліку правопорушень та подій, інформація про які подається до центрального органу управління поліції, головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві, затвердженого наказом НПУ від 04.07.2018 року № 645, та Порядку складання форм звітності № 1-НП о/с «Звіт про стан дотримання законності поліцейськими та надзвичайні події за їх участю», затвердженого наказом НПУ від 21.07.2016 року № 626, можемо констатувати, що застосування зброї може вважатися активним лише в тому випадку, коли особі внаслідок пострілу було спричинено загибель, каліцтво або травмування, про що поліцейський негайно повідомляє керівнику, який зобов'язаний поінформувати про це прокурора та центральний орган управління поліцією [9].

У той же час констатація вказаного вище факту впливає також із аналізу ст.ст. 42–46 Закону України «Про Національну поліцію», де чітко визначено, що лише при завданні особі тілесних ушкоджень, пораненні або каліцтві внаслідок застосування поліцейських заходів примусу правоохоронець через керівника зобов'язаний повідомити відповідного прокурора.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можемо зазначити, що застосування вогнепальної зброї поліцейським полягає у взятті до рук зброї (оголенні), приведенні її в готовність та здійсненні пострілу за наявності підстав, які передбачені статтею 46 Закону України «Про Національну поліцію», без завдання шкоди життю та здоров'ю особи (людині, правопорушнику). Після такого застосування поліцейський повинен повідомити про цей факт безпосереднього керівника для проведення подальшого службового розслідування та списання використаних набоїв [6; 7].

Активне застосування вогнепальної зброї, у свою чергу, полягає у взятті до рук (оголенні) вогнепальної зброї, приведенні її в готовність, спрямовуванні в бік правопорушника та здійсненні пострілу з обов'язковим нанесенням особі тілесних ушкоджень (каліцтва, травмування, поранення, загибелі).

Після активного застосування вогнепальної зброї поліцейський зобов'язаний негайно повідомити свого керівника, який повинен поінформувати відповідного прокурора та центральний орган управління Національної поліції для призначення службового розслідування, списання набоїв, внесення відомостей у ЄРДР та початку досудового розслідування за фактом нанесення шкоди здоров'ю або смерті особи внаслідок дій поліцейського [6; 7; 8].

Одночасно з цим варто зазначити, що поняття «використання» є єдиним у своєму розумінні, містить правові підстави та притаманне виключно до «використання саме вогнепальної зброї», а не до інших поліцейських заходів примусу, які лише застосовуються, що узгоджується та підтверджується аналізом ст.ст. 42–46 Закону України «Про Національну поліцію».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 25.10.2022).
2. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт. ; кер. авт. кол. д. ю. н., доц. Т.П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.
3. Осадчий В.І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію». *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2015. № 4. С. 154–160.
4. Тимофеев В.П. Активне застосування вогнепальної зброї: поняття та характеристика. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 237–238.
5. Наказ Національної поліції України від 04.07.2018 р. № 645. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 25.10.2022).
6. Наказ Національної поліції України від 07.11.2018 р. № 893. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 25.10.2022).
7. Наказ Національної поліції України від 11.10.2018 р. № 828. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 25.10.2022).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.10.2022).
9. Порядок складання форм звітності № 1-НП о/с «Звіт про стан дотримання законності поліцейськими та надзвичайні події за їх участю» / затверджено наказом НПУ від 21.07.2016 р. № 626. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz> (дата звернення: 25.10.2022).

References

1. Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" vid 02.07.2015 № 580-VIII. Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" (2015). Kol. avt.; ker. avt. kol. d. iu. n., dots. T.P. Minka. Dnipro: Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
3. Osadchyi, V.I. (2015). Kryminalno-pravova skladova rehlamentuvannia politseiskykh zakhodiv prymusu v Zakoni Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" [The criminal law component of the regulation of police coercive measures in the Law of Ukraine "On the National Police"]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne parvo. Legal Bulletin. Air and space law*, 154–160 [in Ukrainian].

4. Tymofieiev, V.P. (2021). Aktyvne zastosuvannia vohnepalnoi zbroi: poniattia ta kharakterystyka [Active use of firearms: concept and characteristics]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty – International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the V International Scientific and Practical Conference* (m. Dnipro, 12 bereznia 2021 r.), 237–238. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
5. Nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy № 645 (2018). [Order of the National Police of Ukraine No. 645] (n.d.). <http://tranzit.ltd.ua>. Retrieved from: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz> [in Ukrainian].
6. Nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy № 893 (2018). [Order of the National Police of Ukraine No. 893] (n.d.). <http://tranzit.ltd.ua>. Retrieved from: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz> [in Ukrainian].
7. Nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy № 828 (2018). [Order of the National Police of Ukraine No. 828] (n.d.). <http://tranzit.ltd.ua>. Retrieved from: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz> [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012). [Criminal Procedure Code of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
9. Poriadok skladannia form zvitnosti № 1-NP o/s "Zvit pro stan dotrymanna zakonnosti politseiskymy ta nadzvychaini podii za yikh uchastiu". Zatverdzheno nakazom NPU vid 21.07.2016 № 626. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz> [in Ukrainian].

Plakhotnyi Artem,

Lieutenant Colonel of Police, Senior Lecturer
 (Dnipropetrovsk State University internal affairs, Dnipro)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2700-0214>

PROBLEMATIC ISSUES REGARDING THE DISTINCTION BETWEEN THE CONCEPTS OF “APPLICATION”, “ACTIVE USE” AND “USE” OF FIREARMS IN THE LAW ON THE NATIONAL POLICE

The article focuses on comparing the terms of use and active use of firearms. Some aspects of the use of firearms by employees of the National Police of Ukraine during the performance of official duties are considered.

The National Police of Ukraine is one of the central bodies of the executive power that serves society by ensuring the protection of human rights and freedoms, countering crime, and maintaining public safety and order.

It is worth paying attention to the fact that a police officer throughout the territory of Ukraine, regardless of the position he holds, location and time of day, in the event that any person addresses him with a statement or notification of events that threaten personal or public safety, or in the event upon direct detection of such events is obliged to take the necessary measures for the purpose of rescuing people, providing assistance to persons who need it, and to notify the nearest police authority.

The above indicates that a police officer must be constantly ready for professional intervention in any situation that arises both during the performance of his official duties and outside of them. This is especially true for patrol officers, who are the first to respond to reports of crime, and given their 24-hour duty.

The most severe measure of coercion is the use of firearms, in connection with which it is extremely important for the police to comply with the requirements of the law in order to prevent excesses of authority and causing harm. The aforementioned actualizes the research of normative and legal regulation of relations in the sphere of the application of police coercive measures, including the use of firearms during the police officers' performance of their powers.

In the context of our research, it is worth paying attention to the terminological characteristics of the concepts of "use" and "active use" of firearms.

The current legal acts, which delimit the terms regarding the use and active use of firearms, have been analyzed, and the main scientific opinions regarding the outlined issues have been characterized. The authors identified the main differences between the concepts of "use of firearms" and "active use of firearms".

Key words: active use, legal basis, police, duties, use, firearms.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-4>

Груздь Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Литвиненко Ольга Георгіївна,

доктор філософії з права

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-21>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено окремим питанням проведення судово-медичних експертиз під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Проаналізовано чинне законодавство України, наукові позиції та думки вчених і дослідників. Визначено важливим обґрунтування низки науково-практичних позицій щодо окремих особливостей проведення судово-медичних експертиз як трупа, так і живих осіб для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Доведено пропозицію про залучення до проведення судово-медичних експертиз трупу та живих осіб під час правового режиму воєнного стану лікаря-патологоанатома, хірурга чи травматолога закладів охорони здоров'я.

Ключові слова: *судово-медична експертиза, судові експертизи, спеціаліст, досудове розслідування, кримінальне провадження, воєнний стан, законодавство України, заклади охорони здоров'я.*

Постановка проблеми. На територіях України, де проходять активні бойові дії, зростає кількість загиблих та постраждалих, тому проведення судово-медичних експертиз є неабияк актуальним. Саме через масове травмування та загибель людей найбільше навантаження лягло на систему охорони здоров'я України. Завантаження збільшилось не лише в закладах охорони здоров'я, де надавали невідкладну медичну допомогу, але й у відділеннях дослідження трупів судово-медичних бюро України [1, с. 104]. Значна кількість призначених судово-медичних експертиз не проводиться вчасно через велику завантаженість судових експертів. Як зазначає начальник Чернігівського обласного бюро судово-медичних експертиз (надалі – бюро СМЕ), разом

із патологоанатомом у морзі постійно працюють два судово-медичні експерти, а після 24 лютого 2022 року на них звалилось у десять разів більше роботи, ніж до війни [2].

Таку завантаженість експертів можна порівняти з тим, як у 2018 році в Кримінальний процесуальний кодекс України були внесені так звані «поправки Лозового», відповідно до яких з'явилась норма про призначення судових експертиз виключно за ухвалою слідчого судді. Через це проміжок часу між надходженням тіла померлого в морг бюро за направленням слідчого та початком експертизи, коли на це, згідно з поправкою, надходить ухвала суду, зріс до 3–7 діб, що, у свою чергу, призвело до переповненості моргу, обурення родичів

неможливістю своєчасно отримати тіло, лихоманки в роботі експертних бригад, коли після вимушеного простою в очікуванні ухвал суду після їх одночасного надходження у великій кількості медичний персонал був змушений працювати фактично цілодобово. Відтак творчий процес проведення судово-медичних експертиз мимоволі перетворився на конвеєр аутопсій, що не кращим чином позначилося на якості роботи [3]. Враховуючи вищевикладене та ситуацію в нашій державі, *зادля швидкого та ефективного здійснення досудового розслідування до проведення судових експертиз пропонується залучати інших спеціалістів у даній галузі.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення загальнотеоретичних і процесуальних засад із питань призначення та проведення судових експертиз здійснили такі вітчизняні вчені, як Т.В. Будко, В.Г. Гончаренко, О.М. Духенюк, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.А. Кравченко, В.К. Лисиченко, І.В. Пиріг, В.О. Попелюшко, М.Я. Сегай, М.Г. Щербаковський та ін. Однак їхні роботи не стосувались вивчення питання призначення судово-медичних експертиз у кримінальних провадженнях, вчинених за фактом ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни».

Метою статті є аналіз норм законодавства України щодо призначення та порядку проведення судово-медичних експертиз трупів і живих осіб та дослідження можливості залучення спеціалістів закладів охорони здоров'я до проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях за фактом розслідування воєнних кримінальних правопорушень під час дії особливого режиму воєнного стану задля ефективного та своєчасного проведення досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану на території нашої держави, на жаль, стали ключовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на всі процеси та відносини як в Україні, так і поза її межами. Кількість облікованих за даний період злочинів невпинно зростає, адже ворог щодня вчиняє все нові й нові злочинні діяння, але навіть за таких вкрай складних умов правоохоронні органи продовжують діяльність із документування та розслідування виявлених злочинів [4, с. 58].

Із початку запровадження на території нашої держави правового режиму воєнного стану було зареєстровано у 2022 році 60387, а за 7 місяців 2023 року 39757 кримінальних правопорушень за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни» [5]. Об'єктивна сторона даного кримінального правопорушення включає доволі широкий перелік кримінально-протиправних дій, зокрема масовані артилерійські та ракетні обстріли цивільного населення та об'єктів цивільної інфраструктури, жорстоке поводження з військовополоненими тощо. Зазначені протиправні дії є причиною масової травматизації та загибелі населення, масового поховання людей і смерті військовослужбовців України. Кожен такий факт має бути внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – ЄРДР), проведено досудове розслідування, судовий розгляд та винесено справедливе рішення суду. Задля досягнення кінцевої мети кримінального процесу – винесення обвинувального вироку та притягнення винних до кримінальної відповідальності – має бути ефективно, повно та неупереджено проведено стадію досудового розслідування.

Одним із способів ефективного розслідування зазначених видів кримінальних правопорушень є проведення

судових експертиз. Розслідування численної кількості воєнних злочинів передбачає дослідження багатьох подій і проведення значної кількості різних видів судових експертиз, однак виклики воєнного часу змістили акцент на окремі види експертних досліджень.

Відмітимо, що до повномасштабного вторгнення Росії на територію України в практичній діяльності органів досудового розслідування існувала проблематика довготривалого очікування висновків судових експертиз. Це було пов'язано з тим, що через велике навантаження або відсутність із певної галузі судових експертів державних експертних установ слідчі (дознавачі) не могли отримати висновки судових експертиз більше року з початку призначення, що порушує засаду розумності строків, передбачену ст. 28 КПК України. Однак, після запровадження на території нашої держави правового режиму воєнного стану ситуація з очікування висновків експертів стала ще складнішою. Така тенденція зумовлена тим, що деякі судові експерти набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб внаслідок окупації території або ведення активних бойових дій, інші приєдналися до лав ЗСУ або територіальної оборони. У зв'язку з вище викладеним експерти не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, пов'язані з проведенням судових експертиз, тому отримати висновок судового експерта в кримінальному провадженні стало ще складніше.

Науково-дослідні інститути Мін'юсту з початку повномасштабної війни провели майже 200 тисяч різного роду експертиз (щодня проводиться близько 600 досліджень). Близько 80% експертиз пов'язані з війною [6], що є наслідком повномасштабного вторгнення РФ та її неправомірних дій. Такі події в нашій країні зумовили збільшення навантаження на судово-медичних експертів. Зазначене свідчить про неабияку актуальність даного дослідження.

Масова загибель людей призвела до перевантаження всіх українських бюро СМЕ, які не були готові до масового надходження загиблих (померлих) осіб до моргів. Така кількість зупинила всю налагоджену роботу в моргах через брак кількості експертів та через те, що громадяни не забирали тіла своїх померлих родичів, покидаючи місця постійного проживання [1, с. 104].

Довготривале очікування судових експертиз ускладнилось не лише в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з активними діями російської федерації, а й у інших кримінальних провадженнях загальної спрямованості.

Відмітимо, що нині розповсюдженим видом експертиз, які призначаються під час розслідування воєнних злочинів, є судово-медичне дослідження.

За допомогою судово-медичної експертизи експерт може встановити причини та обставини смерті, визначити характер і тяжкість тілесних ушкоджень, групову та статову належність речових доказів до певної особи й давність їх утворення.

Натепер актуальність у проведенні судово-медичних експертиз зростає, оскільки на територіях, де ведуться активні бойові дії або завдано артилерійських ворожих ударів, значна кількість осіб гинуть і отримують тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості.

Так, із моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, встановлено, що потерпілими від кримінального правопорушення є 50913 осіб, із яких загинули 6377. За 7 місяців 2023 року за тим же фактом постраждало 41359

осіб, із яких загинуло 1315 [5]. Відмітимо, що це лише ті особи, які звернулись до органів досудового розслідування.

За даними ООН, у ході цієї війни загинуло 8 тисяч 173 цивільні українці та 13 тисяч 620 було поранено. Причиною загибелі більшості цивільних (94%) стала вибухова зброя з великою зоною ураження. Ще 6% загинули через міни та вибухонебезпечні предмети [7].

Кожен зареєстрований у ЄРДР факт загибелі або травмування людини в кримінальному провадженні вимагає проведення судово-медичної експертизи. Якщо брати до уваги дані Офісу Генерального прокурора України щодо загибелі людей, то за 17 місяців із початку війни слідчі (дознавачі) зобов'язані були призначити 7692 судово-медичні експертизи, і це не враховуючи загиблих військовослужбовців із фронту. Беручи до уваги такі колосальні цифри призначення судово-медичних експертиз, можемо уявити, яке навантаження лягає на експертів територіальних бюро *СМЕ*.

Практика показала, що в умовах масової загибелі людей територіальні бюро *СМЕ* не можуть своїми силами забезпечити своєчасне та ефективне виконання необхідного обсягу експертних робіт без залучення додаткових сил і засобів з інших регіонів [1, с. 104].

Як зазначив начальник Чернігівського обласного бюро *СМЕ* Ю. Полчок, часом до моргу одночасно привозили до сорока тіл. Він додав, що були дні, коли морг починав працювати о 6-й, а закінчував далеко за 12 годину ночі. Тривалий час у працівників займало оформлення документів, а деякі лаборанти писали документи в нічний час зі свічками в бомбосховищі [2]. Така ситуація свідчить про ненормований робочий день судово-медичних експертів, а відповідно й можливу низьку якість проведення дослідження та складання висновку.

Наголосимо, що вмiле використання спеціальних знань під час проведення досудового розслідування є запорукою його ефективного процесу та завершення. Без застосування цих знань проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, у яких постраждало населення внаслідок дій рф, є неможливим, тому необхідним є своєчасне призначення, швидке проведення та отримання висновку, зокрема судово-медичних експертиз. Проведення даного виду експертиз має бути не лише швидким, а й ефективним, адже мова йде не лише про осіб, які фізично постраждали, а й тих, хто помер.

Щодо судово-медичної експертизи трупа, то слід звернути увагу, що 9 березня 2022 року було видано наказ «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» [8]. Відповідно до зазначеного наказу проведення судово-медичних експертиз трупів покладається на той регіональний підрозділ «Бюро *СМЕ*», до якого він був направлений, тому значне навантаження відбувається в прифронтових областях, таких як Дніпропетровська, Полтавська, Сумська та Херсонська. У подальшому такі кримінальні провадження скеровуються за територіальною належністю, однак навантаження саме на вказані підрозділи судово-медичних експертиз є суттєвим.

Наразі експертні служби зіткнулися з нестачею відповідних фахівців для проведення наведених вище видів судових експертиз [4, с. 62]. Тому, враховуючи нагальну потребу, окремі фахівці вважають за необхідне приймати процесуальним джерелом доказів не лише

висновки експерта, але і висновки спеціаліста не лише при розслідуванні кримінальних злочинів, а й при розслідуванні воєнних злочинів [9, с. 76], оскільки як експерт, так і спеціаліст несуть відповідальність, встановлену законом, за завідомо неправдивий висновок (ст. 70 та ст. 72 Кримінального процесуального кодексу України [10]), а структура їх висновків збігається.

Відповідно до ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [10]. Ми переконані, що спеціалістом у сфері проведення судово-медичної експертизи можна вважати лікарів-патологоанатомів, хірургів і травматологів закладів охорони здоров'я.

Серед обов'язків лікаря-патологоанатома є огляд і розтин трупа, та, зокрема, формулювання патологоанатомічного діагнозу та висновку про причини смерті. Вважаємо, що залучення такого спеціаліста до проведення судово-медичної експертизи трупа (цивільного населення або військовослужбовців) зменшить перебування померлих у пересувних рефрижераторах, а також значно прискорить їх видачу рідним для захоронення та завершення досудового розслідування.

Враховуючи те, що в ч. 2 ст. 84 КПК України передбачені процесуальні джерела доказів, а саме: показання, речові докази, документи, висновки експертів [10], погоджуємося із доречною пропозицією С. Корнійка, який вважає «за доцільне на законодавчому рівні надати можливість використовувати висновки спеціаліста в якості джерела доказів, а також запровадити реєстр спеціалістів за наведеними вище експертними спеціальностями» [9, с. 77]. Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 72 КПК України спеціаліст, як і експерт, несе відповідальність, встановлену законом за завідомо неправдивий висновок, на нашу думку, такий висновок можна вважати процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні, здійснюваному під час дії правового режиму воєнного стану.

Пропонуємо також доповнити обов'язки спеціаліста, маємо на увазі лікаря-патологоанатома, а саме в п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України, і викласти його в наступній редакції: «...виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його».

Окрім цього, вважаємо за потрібне доповнити ст. 615 КПК України пунктом 16 наступного змісту: «В умовах дії воєнного стану слідчий, дознавач, прокурор призначають судово-медичну експертизу та мають право направити її для виконання відповідному експерту бюро *СМЕ* або спеціалісту, а саме: лікарю-патологоанатому, хірургу та травматологу в будь-який найближчий заклад охорони здоров'я».

Проте, ці зміни будуть суперечити вимогам ч. 3 розділу I «Порядку проведення патологоанатомічного розтину», затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 6 вересня 2021 року № 1877. «Розтини тіл померлих від хвороб і патологічних станів у закладах охорони здоров'я та у випадках смерті за місцем проживання проводяться:

- 1) у патологоанатомічному відділенні ЗОЗ, в якому помер пацієнт;
- 2) у разі відсутності патологоанатомічного відділення у складі ЗОЗ розтин проводиться в іншому ЗОЗ, який

має у своєму складі патологоанатомічне відділення або в патологоанатомічному бюро (центрі), на підставі договорів, укладених між ЗОЗ» [11].

Виходячи з цього, вважаємо за потрібне запропонувати внести тимчасові зміни, пов'язані з правовим режимом воєнного стану, до «Порядку проведення патологоанатомічного розтину», затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 6 вересня 2021 року № 1877. Пропонуємо доповнити Розділ I зазначеного нормативно-правового акта пунктом 3-1 наступного змісту: «У період дії правового режиму воєнного стану розтин тіл померлих, у тому числі й внаслідок дій країни-агресора, проводиться лікарем-патологоанатомом за постановою слідчого (дознавача), прокурора». Відмітимо, що скасування даної норми можливе відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12], а саме: «Воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено».

Відмітимо, що в умовах сьогодення частину роботи експерта займає не лише судово-медична експертиза трупів, а й живих осіб. Зазначений вид експертизи призначається у випадку необхідності встановлення характеру й тяжкості спричинених тілесних ушкоджень.

Підкреслимо, що в теперішніх умовах спеціалісти з судово-медичних експертиз є перевантаженими, оскільки одні й ті самі особи проводять дослідження як по живих особах, так і по трупах. Тому виникає необхідність розвантаження не лише судово-медичних експертів, які проводять експертизу трупів, а й тих, хто визначає встановлення механізму спричинення та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [13]. Враховуючи те, що кількість осіб, постраждалих від артилерійських та інших обстрілів, є великою, і експерти не в змозі вчасно проводити судово-медичні експертизи на предмет встановлення ступеня тяжкості спричинених тілесних ушкоджень, ми пропонуємо залучати інших спеціалістів.

Звернемо увагу на думку О.А. Кравченка, який зазначає, що загальним єдиним критерієм і обов'язковою умовою залучення обізнаної особи як експерта в кримінальне провадження є наявність у неї свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. При цьому наголошує, що вимоги до суб'єктів судово-експертної діяльності повинні бути єдиними незалежно від того, проводить експертизу співробітник державної судово-експертної установи або приватний експерт, вони повинні мати відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку в державних спеціалізованих експертних установах Міністерства юстиції України, скласти атестаційний іспит у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії Мін'юсту України [14, с. 230]. Зазначене можна адаптувати й до лікаря-патологоанатома, хірурга та травматолога. Вважаємо за потрібне провести додаткові спеціалізовані заняття з лікарями-патологоанатомами, хірургами та травматологами на предмет особливостей

проведення судово-медичних експертиз і написання відповідних висновків. Це сприятиме наданню більш інформативного та розширеного висновку такого дослідження, що відповідає вимогам чинного законодавства.

Таким чином, О.А. Кравченко не вбачає жодних обґрунтованих причин для існування заборони проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз експертами, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, і пропонує вказане обмеження щодо діяльності приватних експертів ліквідувати в законодавчих актах [14, с. 230]. Ми погоджуємось із зазначеним та пропонуємо залучати лікаря-патологоанатома, хірурга та травматолога до проведення судово-медичних експертиз у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 438 КК України, виключно під час дії правового режиму воєнного стану.

Також пропонуємо внести зміни в законодавство щодо необхідності врахування висновку спеціаліста, тобто лікаря-патологоанатома, хірурга чи травматолога, як джерело доказів згідно з чинним Кримінальним процесуальним кодексом України.

Висновки. Зважаючи на дію правового режиму воєнного стану, ситуація з призначенням і проведенням судових експертиз у кримінальному провадженні є складною та потребує вдосконалення задля притягнення винних до кримінальної відповідальності.

На наш погляд, вирішити питання швидкого та якісного проведення тих чи інших видів судових експертиз допоможуть запропоновані нами зміни. Так, ми вважаємо, що спеціалістом, який може провести дослідження із встановлення ступеня тяжкості спричинених тілесних ушкоджень під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 КК України, може бути лікар-травматолог або хірург залежно від того, які тілесні ушкодження були спричинені особі. Зазвичай, проведенню судово-медичних експертиз на предмет встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень передують звернення до вказаних спеціалістів, які встановлюють діагноз і здійснюють обстеження та лікування особи. Далі за медичними документами цих осіб судово-медичний експерт проводить своє дослідження та надає висновок. Враховуючи те, що травматолог чи хірург володіють інформацією про те, які пошкодження отримала особа, скільки днів вона перебувала на лікування та була непрацездатна, вважаємо, що вони зможуть надавати кваліфікований висновок, як спеціаліст у певній галузі знань.

У результаті запропонованих змін до кримінального процесуального законодавства, «Порядку проведення патологоанатомічного розтину», а також інших нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я, що регламентують діяльність лікарів-патологоанатомів, хірургів і травматологів, суттєво зменшиться навантаження на судових експертів, які, у свою чергу, будуть мати змогу ефективно та своєчасно проводити експертні дослідження в іншій категорії кримінальних проваджень, що є вимогою п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України – розумність строків, що відноситься до загальних засад кримінального провадження.

Однак, необхідність внесення змін зумовлює проведення зі спеціалістами, такими як лікарі-патологоанатоми, хірурги та травматологи, додаткових спеціалізованих занять у лабораторіях, де безпосередньо здійснюється дослідження тих чи інших видів експертиз, та включення ознайомлення з вимогами чинного законодавства щодо оформлення висновків.

Список використаних джерел

1. Ергард Н.М., Кубаля С.М., Ситник Ю.В., Богдаш В.В., Селін В.С. Актуальні питання проведення судово-медичної експертизи під час воєнного стану. The 12th International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development", Chicago, 18–20 May 2022. BoScience Publisher, USA. 930 p. P. 104–108. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/3008/1/%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%9C%D0%95%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf> (дата звернення: 25.08.2023).
2. Суспільне Новини. В 10 разів більше роботи: як працює Чернігівський морг з початку війни. 8 квітня 2022 року. URL: <https://susplne.media/226654-v-10-raziv-bilse-roboti-ak-pracue-cernigivskij-morg-z-pochatku-vijni/> (дата звернення: 19.09.2023).
3. Гаргала А. Першими в Україні судмедексперти області знайшли вихід із пастки «поправок Лозового» / КМУ «Обласне бюро судово-медичної експертизи» Департаменту охорони здоров'я Чернівецької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.sme.cv.ua/index.php/component/content/article/17-novini/355-pershimi-v-ukrajini-sudmedeksperti-oblasti-znajshli-vikhid-iz-pastki-popravok-lozovogo-2> (дата звернення: 19.09.2023).
4. Грига М.А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали науково-теоретичної конференції, м. Київ, 26 травня 2022 року. С. 58–62.
5. Офіс Генерального прокурора України. Діяльність. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 22.08.2023).
6. Гвоздецький А. «Наші експерти – справжні герої, що забезпечать можливість притягнення всіх винних негідників до відповідальності» – Андрій Гайченко, заступник міністра юстиції України. Pravo.ua. 06.06.2023. URL: <https://pravo.ua/nashi-eksperty-spravzhni-heroi-shcho-zabezpechat-mozhlyvist-pryiahnennia-vsikh-vynnykh-nehidnykiv-do-vidpovidalnosti-andrii-haichenko-zastupnyk-ministra-iustytii-ukrainy/> (дата звернення: 22.08.2023).
7. Скільки цивільних українців загинуло за час повномасштабної війни. Аналітичний портал «Слово і діло». 9 березня 2023 року. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2023/03/09/infografika/suspilstvo/skilky-cyvilnykh-ukrayincziv-zahynulo-chas-povnomasshtabnoyi-vijny#:~:text=На%20інфографіці%20«Слово%20і%20діло,із%2024%20лютого%202022-го.&text=На%20сьогоднішній%20день%2C%20за%20даними,%20також%20майже%20500%20дітей> (дата звернення: 21.08.2023).
8. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС, МОЗ від 09.03.2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text> (дата звернення: 21.08.2023).
9. Корнійко С.М. Найбільш затребувані види судової експертизи під час війни. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2022 року. С. 75–78.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.08.2023).
11. Про затвердження Порядку проведення патологоанатомічного розтину : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 6 вересня 2021 року № 1877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1239-21#Text> (дата звернення: 24.08.2023).
12. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.08.2023).
13. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.08.2023).
14. Кравченко О.А. Щодо заборони виконувати криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні експертизи експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 14 квітня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. 314 с.

References

1. Erhard, N.M., Kubalia, S.M., Sytnyk, Yu.V., Bohdash, V.V. & Selin, V.S. (2022). Aktualni pytannia provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy pid chas voiennoho stanu [Current issues of forensic medical examination during martial law]. The 12th International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development" (May 18–20, 2022). BoScience Publisher, Chicago, USA, 104–108. Retrieved from: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/3008/1/%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%9C%D0%95%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf> [in Ukrainian].
2. Suspilne Novyny (2022). V 10 raziv bilse roboty: yak pratsiuie Chernihivskiy morh z pochatku viiny [10 times more work: how the Chernihiv morgue has been working since the beginning of the war]. Retrieved from: <https://susplne.media/226654-v-10-raziv-bilse-roboti-ak-pracue-cernigivskij-morg-z-pochatku-vijni/> [in Ukrainian].
3. Harhalia, A. Pershymy v Ukraini sudmedeksperty oblasti znaishly vykhid iz pastky "popravok Lozovoho" [The forensic medical experts of the region were the first in Ukraine to find a way out of the trap of the "Lozovoy amendments"]. MU "Oblasne

biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy" Departamentu okhorony zdorovia Chernivetskoj oblasnoi derzhavnoi administratsii. Retrieved from: <http://www.sme.cv.ua/index.php/component/content/article/17-novini/355-pershimi-v-ukrajini-sudmedeksperti-oblasti-znajshli-vikhid-iz-pastki-popravok-lozovogo-2> [in Ukrainian].

4. Hryha, M.A. (2022). Ekspertni doslidzhennia, aktualni v umovakh voiennoho stanu [Expert research, relevant in the conditions of martial law]. Problems of qualification and investigation of criminal offenses under martial law: *Proceedings of scientific and theoretical conference*. Kyiv, 58–62 [in Ukrainian].

5. Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy. Diialnist. Statystyka. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareiestrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultaty-yih-dosudovogo-rozsliduvannia-2> [in Ukrainian].

6. Hvozdet'skyi, A. (2023, June 6). "Nashi eksperty – spravzhni heroi, shcho zabezpechat mozhlyvist prytiakhennia vsikh vynykh nehidnykiv do vidpovidalnosti" – Andrii Haichenko, zastupnyk ministra yustyt'sii Ukrainy ["Our experts are real heroes who will ensure the possibility of bringing all the guilty scoundrels to justice" – Andrii Haychenko, Deputy Minister of Justice of Ukraine.]. Pravo.ua. Retrieved from: <https://pravo.ua/nashi-eksperty-spravzhni-heroi-shcho-zabezpechat-mozhlyvist-prytiakhennia-vsikh-vynykh-nehidnykiv-do-vidpovidalnosti-andrii-haichenko-zastupnyk-ministra-iustyt'sii-ukrainy/> [in Ukrainian].

7. Skilky tsyvilnykh ukrainsiv zahynulo za chas povnomashtabnoi viiny (2023, March 9). [How many Ukrainian civilians died during the full-scale war]. Analytichnyi portal "Slovo i dilo". Analytical portal "Word and deed". Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/09/infografika/suspilstvo/skilky-cyvilnyx-ukrayinciv-zahynulo-chas-povnomashtabnoyi-viiny#:~:text=Na%20infografitsi%20«Slovo%20i%20dilo,iz%2024%20liutoho%202022-ho.&text=Na%20sohodnishi%20den%2C%20za%20danymy,a%20takozh%20maizhe%20500%20ditei> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii mizh orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy, zakladamy okhorony zdorovia ta orhanamy prokuratury Ukrainy pry vstanovlenni faktu smerti liudyny pid chas voiennoho stanu na terytorii Ukrainy: nakaz MVS, MOZ № 177/450/46 (2022, March 9). [Order On the approval of the Procedure for interaction between the bodies and units of the National Police of Ukraine, health care institutions and the bodies of the Prosecutor's Office of Ukraine when establishing the fact of the death of a person during martial law on the territory of Ukraine from March 09 2022 № 177/450/46]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text> [in Ukrainian].

9. Korniiiko, S.M. (2022). Naibilsh zatrebuvani vydy sudovoi ekspertyzy pid chas viiny [The most popular types of forensic examination during the war]. Current issues of criminology and forensic examination: Materialy Mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Materials Interdepartmental scientific and practical conference. Kyiv, 75–78 [in Ukrainian].

10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia patoloanatomichnoho roztynu: nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 1877 (2021, September 6). [Order of the Ministry of Health of Ukraine On the approval of the Procedure for conducting a pathological autopsy from 2021, September 6]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1239-21#Text> [in Ukrainian].

12. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakonu Ukrainy (2015, May 12). [Law of Ukraine On the legal regime of martial law from May 12 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

13. Pro sudovu ekspertyzu: Zakonu Ukrainy (1994, February 25). [Law of Ukraine About forensic examination from February 25 1994]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].

14. Kravchenko, O.A. (2016). Shchodo zaborony vykonuvaty kryminalistychni, sudovo-medychni, sudovo-psykhiatrychni ekspertyzy ekspertamy, shcho ne pratsiuiut u derzhavnykh spetsializovanykh ustanovakh [Regarding the ban on performing forensic, forensic medical, forensic psychiatric examinations by experts who do not work in state specialized institutions]. Procedural and forensic aspects of pretrial investigation: materialy Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – International scientific and practical conference. Odesa: ODUVS, 314 p. [in Ukrainian].

Oleksandr Hruzd,

PhD in Law

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Olha Lytvynenko,

PhD in Law

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-21>

SOME ASPECTS OF CONDUCTING FORENSIC MEDICAL EXAMINATIONS IN WARTIME CONDITIONS

The article is devoted to specific issues of conducting forensic medical examinations during the pre-trial investigation of criminal offenses under martial law.

It has been proven that one of the methods of effective investigation of the specified types of criminal offenses is the conduct of forensic examinations.

The current legislation of Ukraine, scientific positions and opinions of scientists and researchers in the field of appointing and conducting forensic medical examinations in various types of criminal proceedings are analyzed.

It was determined to be important to substantiate a number of scientific and practical positions regarding certain features of conducting forensic medical examinations, both of corpses and of living persons, in order to establish the degree of severity of bodily injuries. Attention is drawn to the fact that a significant number of appointed forensic medical examinations are not carried out on time due to the heavy workload of forensic experts, which is confirmed by the cases cited in the article from the practical units of the bureau of forensic medical examinations. This situation led to the overcrowding of the morgue, the impossibility of timely receipt of the body of the deceased by relatives, and the unstable work of expert institutions.

Taking into account the facts presented in the article and taking into account the introduction of the legal regime of martial law in our country, in order to quickly and effectively conduct a pre-trial investigation, it is suggested to involve other specialists in this field in conducting forensic examinations.

With the help of a forensic medical examination, an expert can establish: causes and circumstances of death; determine the nature and severity of bodily injuries; group and gender belonging of material evidence to a certain person and the antiquity of their formation.

There is a proposal to involve in the investigation of criminal offenses related to the full-scale invasion of the Russian Federation to involve the employees of a pathologist, surgeon, or traumatologist of health care institutions in conducting forensic medical examinations of corpses and living persons. However, such changes require the conduct of additional specialized classes, which should be conducted in laboratories where the research of certain types of examinations is directly carried out and include familiarization with the requirements of the current legislation regarding the drawing up of conclusions.

Key words: *forensic medical examination, forensic examinations, specialist, pre-trial investigation, criminal proceedings, martial law, legislation of Ukraine, health care institutions.*

УДК 343.121.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-5>**Мудрецька Ганна Володимирівна,**

кандидат юридичних наук

*(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8203-1710>

РЕАЛІЗАЦІЯ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті проаналізовано окремі питання реалізації учасниками кримінального провадження права на доступ до матеріалів досудового розслідування. Визначено, що право учасників кримінального провадження на доступ до матеріалів досудового розслідування є необхідною умовою забезпечення їх конституційних прав, свобод і законних інтересів у кримінальному провадженні.

На підставі окреслених проблемних аспектів визначено, що процесуальний порядок надання доступу до матеріалів досудового розслідування містить низку проблем практичного характеру, вирішення яких сприятиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження в цілому.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, учасники кримінального провадження, доступ до матеріалів досудового розслідування.

Постановка проблеми. Право учасників кримінального провадження на доступ до матеріалів досудового розслідування є вагомим в аспекті забезпечення конституційних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження; реалізації принципу змагальності; охорони прав і законних інтересів особи. Реалізація прав і обов'язків учасниками кримінального судочинства здійснюється шляхом їх діяльності, яка є важливою гарантією забезпечення їх прав та інтересів. Положення чинного КПК України не відзначаються чіткістю та послідовністю у визначенні правосуб'єктності кожного учасника кримінального провадження щодо можливості відстоювання своїх прав і законних інтересів.

Як зазначено в абзаці 8 підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення КСУ (Перший сенат) у справі від 22 січня 2020 року № 1-р(П)/2020, право особи на доступ до інформації, гарантоване статтею 34 Конституції України, не є абсолютним і може підлягати обмеженням. Такі обмеження мають бути винятками, які передбачені законом, переслідуючи одну або декілька законних цілей і бути необхідними в демократичному суспільстві. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права та не порушувати сутнісного змісту такого права [1]. Цілком очевидно, що державного захисту прав і свобод потребують усі без винятку учасники кримінального провадження незалежно від процесуального статусу, позиції, зацікавленості в результатах вирішення кримінального провадження. Для забезпечення активного та сумлінного виконання учасниками кримінального провадження своїх обов'язків щодо сприяння в досягненні його завдань державі необхідно створити надійну систему гарантій їхніх

прав, яка має спиратись на засади кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи проблематику доступу до матеріалів досудового розслідування в кримінальному провадженні, науковці звертали увагу переважно на розгляд окремих проблем реалізації кримінальних процесуальних норм, які регулюють порядок досудового розслідування в цілому. Так, однією з ґрунтовних праць щодо дослідження процесуального порядку надання доступу до матеріалів досудового розслідування є дослідження В.А. Осмолян, у якому автором на підставі аналізу положень КПК 1960 р. розкрито сутність та правову природу поняття ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, деталізовано коло учасників кримінального судочинства, які мають право на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи; визначено рівень доступу кожного учасника кримінального процесу до інформації та розкрито умови ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи [2]. Окремим питанням доступу до матеріалів досудового розслідування учасників кримінального провадження присвячена робота Н.Л. Боржецької, у якій досліджено процесуальний порядок відкриття матеріалів іншій стороні у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, процедуру відкриття матеріалів іншій стороні, яка передбачена ст. 290 КПК України [3]. О.В. Бойко з позицій комплексного дослідження сутності та порядку реалізації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України визначає, що передумовою забезпечення справедливості судового розгляду є надання стороні захисту повної та детальної інформації про висунуте обвинувачення та його правову характеристику [4]. Проблемні питання під час надання стороною обвинувачення доступу до матеріалів кримінального провадження підіймає

Т.Ю. Марченко, зокрема права підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, у розрізі європейських стандартів із прицілом на особливості реалізації даного права в кримінальному провадженні України; із позицій усталеної прецедентної практики ЄСПЛ [5]. О.О. Торбас визначає процедуру відкриття матеріалів іншій стороні, дослідив процесуальне становище прокурора при відкритті матеріалів іншій стороні [6].

Утім, на монографічному рівні досліджувалися лише окремі питання надання доступу до матеріалів кримінального провадження. Крім того, незважаючи на те, що законодавство України містить низку важливих положень, які регулюють питання доступу до матеріалів досудового розслідування сторони захисту (ч. 1 ст. 221, ч. 10 ст. 290 КПК України та ін.), залишається актуальною та потребує наукового розв'язання низка проблем, зокрема тих, що стосуються реалізації різними учасниками кримінального провадження права на доступ до матеріалів досудового розслідування.

Метою статті є аналіз основних проблемних питань, які виникають під час реалізації учасниками кримінального провадження права на доступ до матеріалів досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. На законодавчому закріпленні поняття «учасники кримінального провадження» існують різні доктринальні погляди щодо співвідношення понять «суб'єкти кримінального процесу» та «учасники кримінального процесу». Так, Є.Г. Коваленко та В.Т. Маляренко стверджують, що ці поняття є тотожними за своїм змістом, але, на думку авторів, слід вживати термін «учасники кримінального процесу», оскільки кримінально-процесуальний закон називає суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності як учасників процесу, наділяючи їх тими чи іншими правами та обов'язками [7, с. 56]. В.Г. Пожар вказує, що глибокий аналіз цих понять дає можливість стверджувати, що з теоретичної точки зору найбільш широким є поняття «суб'єкти кримінального провадження». Зокрема, до кола суб'єктів кримінального провадження належать: суд, слідчий суддя та учасники кримінального провадження. До учасників кримінального провадження КПК відносить усіх суб'єктів, які беруть участь у кримінальному провадженні, крім суду, судді та слідчого судді (п. 25 ст. 3 КПК) [8, с. 468]. Ми підтримуємо позицію Ю.І. Азарова щодо необхідності розглядати класифікацію учасників кримінального провадження, в основі якої знайшли своє відображення інтереси учасників кримінального провадження, з огляду на принцип змагальності кримінального процесу. Такий підхід спостерігається і в чинному КПК (п. 19 ч. 1 ст. 3, п. 25 ч. 1 ст. 3 та ін.) [9, с. 112]. Виходячи зі змісту п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, до учасників кримінального провадження відносяться: 1) суб'єкти кримінального провадження з боку сторони обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК; 2) учасники кримінального провадження з боку захисту: підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні

представники; 3) особи, які мають та обстоюють у кримінальному процесі власні інтереси: потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач і його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію); 4) особи, які сприяють кримінальному судочинству та правосуддю: заявник, у тому числі викривач, свідок і його адвокат, понятій, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник [10].

Перелічені учасники наділяються відповідним процесуальним статусом і є учасниками кримінального провадження. При цьому загальним для них є те, що всі вони в тій чи іншій формі беруть участь у кримінальному провадженні, вступають між собою в процесуальні правовідносини і тому є учасниками.

Під час дослідження правового механізму реалізації учасниками кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань на доступ до матеріалів досудового розслідування, можна побачити суттєвий вплив на вказаний процес системи засад кримінального судочинства. Однак, як слушно зауважує О.П. Кучинська, існує ціла низка чинників, які негативно впливають на активну участь у кримінальному провадженні осіб, які в силу закону зобов'язані сприяти досягненню його завдань [11, с. 297]. Зокрема, така позиція законодавця обумовлена тим, що особи, які здійснюють допоміжну кримінально-процесуальну функцію, не можуть мати особистого інтересу під час здійснення кримінального провадження, а відтак, мають значно вужчий перелік прав. При цьому О.В. Шпотаківська наголошує, що для визнання законного інтересу важливо, щоб він не був протиправним, не суперечив закону [12, с. 9]. Досліджуючи реалізацію конституційного права особи на судовий захист у досудовому провадженні О.Г. Шило зауважує, що «...законні інтереси притаманні всім суб'єктам кримінально-процесуальних відносин. Вони є й у суб'єктів, які беруть участь у провадженні епізодичну участь, йому сприяють. Не маючи особистої зацікавленості у вирішенні справи, такі особи водночас мають законні інтереси, які пов'язані саме зі здійсненням провадження» [13, с. 137–138]. При цьому, на переконання І.А. Тітко, правотворець веде мову про «законний інтерес» як про категорію, що існує паралельно з суб'єктивними правами, але, як і останні, є об'єктом гарантування та захисту з боку держави. Адже, незважаючи на поширене розуміння словосполучення «права та законні інтереси», як правового кліше, «застосування засобів та способів лінгвістичного дослідження тексту нормативно-правових актів дає можливість ставити питання про розмежування зазначених категорій та наявність відмінностей у їх правовій природі» [14, с. 22]. Тож хоча у свідка та його адвоката, спеціаліста, експерта, інших суб'єктів, які беруть участь у кримінальному провадженні епізодичну участь, відсутня зацікавленість у результатах вирішення кримінального провадження, але в таких учасників не відсутній власний інтерес під час участі в кримінальному провадженні, відповідно вони можуть бути зацікавленими в отриманні доступу до матеріалів досудового розслідування для ознайомлення в тій частині, що стосується їхніх інтересів.

Якщо розглядати процесуальний статус потерпілого крізь призму принципу змагальності сторін під час реалізації ним права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, можна стверджувати про звуження прав і процесуальних можливостей у порівнянні зі сторонами кримінального провадження. М.О. Ноздріна з цього приводу зазначає, що потерпілий повинен стати більш активним учасником кримінального провадження. Його процесуальні можливості повинні бути в більшому ступені використані в інтересах встановлення істини, у здійсненні правосуддя. Кожна людина, яка стала жертвою злочину, повинна не тільки добре знати свої процесуальні права, але і вміти вчасно та правильно їх застосовувати. Це необхідно для того, щоб з її активною допомогою жоден винний не unikнув справедливого покарання, і завжди тріумфувало правосуддя. Закон надає потерпілому широкі права для відстоювання своїх інтересів. Але надати права – це одна справа, а інша – створити реальні умови для їхньої реалізації [15, с. 136].

Так, наприкінці досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності потерпілий наділений правом знати про прийняття такого рішення. Зокрема, у ч. 3 ст. 286 КПК передбачено, що перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. К.Є. Лисенкова вказує на відсутність у цьому випадку можливості реалізації принципу змагальності сторін, оскільки, як і при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження, сторони обвинувачення та захисту не мають протилежних правових позицій. У той же час норма КПК України щодо з'ясування думки потерпілого з приводу можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності має декларативний характер. Хоча і в п. 8 ч. 1 ст. 287 КПК України передбачено, що в клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності зазначаються відомості про ознайомлення з ним потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, іншими кримінально-процесуальними нормами прямо не передбачений порядок реалізації потерпілим свого права у випадку його незгоди з таким клопотанням [16, с. 98]. Однак, на думку О.О. Торбаса, позиція потерпілого здебільшого не впливає на остаточне рішення суду, суд може не враховувати думку потерпілого, а лише взяти до уваги сам факт відшкодування шкоди. При звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим думка потерпілого обов'язково враховується, з інших підстав – позиція потерпілого буде відігравати допоміжну функцію [17, с. 139].

Проте, ми погоджуємось із думкою Ірини Гловюк, яка вказує на важливість питання ідентифікації думки потерпілого стосовно звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності [18]. Зокрема, це стосується окремих підстав звільнення від відповідальності. Так, якщо мова йде про ст. 49 КК України – закінчення строків давності, то ця думка, окрім факту її з'ясування, юридичного значення для саме змісту рішення про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України не має, оскільки ця підстава є імперативною. Це відповідно вказує на відсутність впливу потерпілого на звільнення від кримінальної відповідальності за цією підставою та ставить під сумнів мету з'ясування думки потерпілого при імперативних підставах звільнення від кримінальної відповідальності [19, с. 4].

Разом із тим, якщо йдеться про звільнення на підставі ст. 46 КК України, то ситуація буде протилежною. Аналізуючи постанову ККС ВС від 5 жовтня 2021 року [20], авторка приходить до висновку, що обов'язковою процесуальною умовою для встановлення такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як «примирення особи, яка вчинила злочин, з потерпілим» (ст. 46 КК), під час розгляду відповідного питання в суді є підтвердження факту примирення винного з потерпілим, зокрема і під час з'ясування думки потерпілого щодо можливості звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за цією підставою. У цьому випадку потерпілий особисто або шляхом подання письмової заяви від свого імені має висловити свою думку стосовно того, чи фактично відбулося примирення; прямо вказати, чи підтримує він клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, чи заперечує проти нього [18]. У постанові Верховного Суду від 29 липня 2021 р. у справі № 552/5595/18 також вказано, що в разі закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України у зв'язку зі звільненням його від кримінальної відповідальності, а не на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, який передбачає закриття кримінального провадження в разі, коли потерпілий (а у випадках, визначених цим Кодексом, його представник) відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, думка потерпілих з'ясується, однак для закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності відмова потерпілих від обвинувачення не є визначальною [21].

Отже, аналіз ч. 3 ст. 286 КПК України свідчить про її декларативний характер. Ми повністю погоджуємось із думкою О.О. Торбаса з приводу того, що, хоча законодавець зобов'язав і прокурора, і суддю з'ясувати думку потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності, позиція потерпілого здебільшого ніяк не може вплинути на остаточне рішення суду [17, с. 141]. Водночас підтримуючи Г.І. Глобенко, вважаємо, що ч. 3 ст. 286 КПК України також має бути доповнена положеннями з приводу фіксування у відповідному протоколі вказаних дій щодо потерпілого [22, с. 59]. Вирішення цього питання В.А. Шкелебей бачить у складанні протоколу за результатами ознайомлення потерпілого з клопотанням, у якому обов'язково потрібно фіксувати його згоду на примирення сторін і звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зазначене слід вважати обов'язковою умовою для подальшого закриття кримінального провадження з таких підстав [23, с. 1084]. У той же час з'ясування думки потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності характеризується кореляцією значення з імперативністю або диспозитивністю підстави звільнення від кримінальної відповідальності; форма оцінки висловлення думки може залежати від підстави звільнення від кримінальної відповідальності [18].

Висновки. Таким чином, право учасників кримінального провадження на доступ до матеріалів досудового розслідування прямо залежить від їх процесуального становища, ролі та мети участі в кримінальному провадженні, виконання кримінально-процесуальних функцій і завдань. Виходячи з аналізу напрацьованої науки кримінального процесуального права, практики застосування чинного законодавства, можемо зазначити, що під інституту доступу до матеріалів досудового розслідування варто розуміти сукупність правових

норм, що регулюють процедуру реалізації учасниками кримінального провадження права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування шляхом подання клопотання слідчому, прокурору, слідчому судді з метою здійснення належного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, які були порушені (або

можуть бути порушені) під час досудового розслідування. Однак, процесуальний порядок надання доступу до матеріалів досудового розслідування містить низку проблем практичного характеру, вирішення яких сприятиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження в цілому.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p1_2020.pdf
2. Осмолян В.А. Ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2012. 196 с.
3. Боржецька Н.Л. Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Острог, 2016.
4. Бойко О.В. Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України : дис. ... докт. філософ.: 081 – Право. Київ, 2021. 270 с.
5. Марченко Т.Ю. Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України : дис. ... докт. філософ.: 081 – Право. Одеса, 2021. 292 с.
6. Торбас О.О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 168 с.
7. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України : підручник. 2-е вид., перероб. і допов. / Є.Г. Коваленко, В.Т. Малярченко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
8. Пожар В.Г. Щодо термінологічного визначення категорії «суб'єкти кримінального провадження» та його співвідношення з суміжними поняттями. Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В.М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 467–468.
9. Азаров Ю.І. Класифікація учасників кримінального процесу. *Митна справа*. 2014. Спецвипуск. С. 111–114.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
11. Кучинська О.П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 295–300.
12. Шпотаківська О.В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
13. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. Харків : Право, 2011. 472 с.
14. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2015. 448 с.
15. Ноздріна М.О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 216 с.
16. Лисенкова К.Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 253 с.
17. Торбас О.О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 137–141.
18. Глов'юк Ірина. Проблеми ідентифікації думки потерпілого щодо звільнення від кримінальної відповідальності: судова практика. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/problemi-identifikaciyi-dumki-poterpilogo-shhodo-zvinnennia-vid-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-sudova-praktika>
19. Глов'юк І.В. Консенсуальні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України (питання судової практики). *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року). Житомир : Житомирська політехніка, 2021. С. 3–5.
20. Постанова ККС ВС від 5 жовтня 2021 року. Справа № 715/2106/20. URL: <https://cutt.ly/W3QSmwH>
21. Постанова Верховного Суду від 29 липня 2021 року. Справа № 552/5595/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98728753>
22. Глобенко Г.І. До питань процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 58–61.
23. Шкелебей В.А. Проблеми закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 1080–1085.

References

1. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Pershyi senat) u spravi za konstytutsiinou skarhoiu Pleskacha Viacheslava Yuriiovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen drugoho rechennia chastyny chetverttoi statti 42 Zakonu Ukrainy "Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy" vid 22 sichnia 2020 roku № 1-r(I)/2020 [The decision of the

Constitutional Court of Ukraine (First Senate) in the case of the constitutional complaint of Vyacheslav Yuriyovych Pleskach regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the second sentence of part four of Article 42 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" dated January 22, 2020]. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p1_2020.pdf [in Ukrainian].

2. Osmolian, V.A. (2012). *Oznaiomlennia uchasnykiv protsesu z materialamy kryminalnoi spravy* [Acquaintance of the process participants with the materials of the criminal case]. *Candidate's thesis*. Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv, 196 s. [in Ukrainian].

3. Borzhetska, N.L. (2016). *Formy zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia: pravovi, teoretychni ta prykladni problemy* [Forms of termination of pre-trial investigation: legal, theoretical and applied problems]. *Candidate's thesis*. Ostroh [in Ukrainian].

4. Boiko, O.V. (2021). *Pravo na spravdlyvyi sudovy rozghliad u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy* [The right to a fair trial in the criminal justice system of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 270 s. [in Ukrainian].

5. Marchenko, T.Yu. (2021). *Pravo pidozriuvanoho, obvynuvachenoho maty chas i mozhlyvosti, neobkhdni dlia pidgotovky svoho zakhystu: teoriia i praktyka realizatsii u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy* [The right of the suspect, the accused to have the time and opportunities necessary to prepare his defense: theory and practice of implementation in criminal proceedings of Ukraine]. *Doctor's thesis*, 292 s. [in Ukrainian].

6. Torbas, O.O. (2015). *Formy zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia za Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy* [Forms of completion of pre-trial investigation according to the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Odesa: Yurydychna literature, 168 s. [in Ukrainian].

7. Kovalenko, Ye.H., Maliarenko, V.T. (2008). *Kryminalnyi protses Ukrainy* [Criminal process of Ukraine]: pidruchnyk. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 712 s. [in Ukrainian].

8. Pozhar, V.H. (2013). *Shchodo terminolohichnoho vyznachennia katehorii "subiekty kryminalnoho provadzhennia" ta yoho spivvidnoshennia z sumizhnymy poniattiamy* [Regarding the terminological definition of the category "subjects of criminal proceedings" and its relationship with related concepts]. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk. konf. prof.-vykl. ta aspirant. skladu (m. Odesa, 16-17 travnia 2013 r.)*. NU "OIuA". Pivd. rehion. tsentr NAPrN Ukrainy. Odesa: Feniks, 2, 467–468 [in Ukrainian].

9. Azarov, Yu.I. (2014). *Klasyfikatsiia uchasnykiv kryminalnoho protsesu* [Classification of participants in the criminal process]. *Mytna sprava. Spets.vypusk*, 111–114 [in Ukrainian].

10. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* (2013). [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9–10, 11–12, 13 (88) [in Ukrainian].

11. Kuchynska, O.P. (2013). *Protseualnyi status svidkiv: deiaki osoblyvosti za novym KPK Ukrainy* [Procedural status of witnesses: some features under the new Code of Criminal Procedure of Ukraine]. *Yurydychnyi chasopys natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 1, 295–300 [in Ukrainian].

12. Shpotakivska, O.V. (2005). *Sypilni ta osobysti interesy u kryminalnomu sudochynstvi* [Public and personal interests in criminal justice]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].

13. Shylo, O.H. (2011). *Teoretyko-prykpadni osnovy realizatsii konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna na sudovy zakhyst u dosudovomu provadzhenni v kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Theoretical and practical foundations of the implementation of the constitutional right of a person and a citizen to judicial protection in pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine]. Kharkiv: Pravo, 472 s. [in Ukrainian].

14. Titko, I.A. (2015). *Normatyvne zabezpechennia ta praktyka realizatsii pryvatnoho interesu v kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Normative provision and practice of realization of private interest in the criminal process of Ukraine]. Kharkiv: Pravo, 448 s.

15. Nozdrina, M.O. (2004). *Dyspozytyvnist yak element pryntsyphu zmahalnosti u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Dispositivity as an element of the adversarial principle in the criminal process of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 216 s. [in Ukrainian].

16. Lysenkova, K.Ie. (2016). *Pryntsyph zmahalnosti storin u dosudovomu kryminalnomu provadzhenni* [The principle of competition between parties in pre-trial criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 253 s. [in Ukrainian].

17. Torbas, O.O. (2013). *Dumka poterpiloho shchodo mozhlyvosti zvlennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti za Kryminalnym protsesualnym kodeksom 2012 roku* [The victim's opinion regarding the possibility of releasing a person from criminal liability under the Criminal Procedure Code of 2012]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2, 137–141 [in Ukrainian].

18. Hloviuk Iryna. *Problemy identyfikatsii dumky poterpiloho shchodo zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti: sudova praktyka* [Problems of identifying the victim's opinion regarding exemption from criminal responsibility: judicial practice]. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/problemi-identifikatsiyi-dumki-poterpilogo-shhodo-zvlennia-vid-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-sudova-praktika> [in Ukrainian].

19. Hloviuk, I.V. (2021). *Konsensualni aspekty zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za st. 49 KK Ukrainy (pytannia sudovoi praktyky)* [Consensual aspects of exemption from criminal liability under Art. 49 of the Criminal Code of Ukraine (issues of judicial practice)]. *Pravova polityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy II Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru (m. Zhytomyr, 8 zhovtnia 2021 roku)*. Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnika, 3–5 [in Ukrainian].

20. *Postanova KKS VS vid 5 zhovtnia 2021 roku, sprava № 715/2106/20* [Resolution of the Central Committee of the Supreme Court dated October 5, 2021, case No. 715/2106/20]. Retrieved from: <https://cutt.ly/W3QSmwH> [in Ukrainian].

21. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 29 lypnia 2021 roku. Sprava № 552/5595/18* [Resolution of the Supreme Court dated July 29, 2021. Case No. 552/5595/18]. Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98728753> [in Ukrainian].

22. Hlobenko, H.I. (2019). *Do pytan protseualnoho poriadku zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u zviazku zi zminoiu obstanovky* [Regarding issues of the procedural order of exemption from criminal responsibility in connection with a change in the situation]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys*, 3, 58–61 [in Ukrainian].

23. Shkelebei, V.A. (2012). Problemy zakryttia kryminalnoho provadzhennia u zviazku zi zvilnenniam osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti [Problems of closing criminal proceedings in connection with the release of a person from criminal responsibility]. *Forum prava*, 4, 1080–1085 [in Ukrainian].

Mudretska Hanna,

Candidate of Law Science

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8203-1710>

IMPLEMENTATION BY PARTICIPANTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE RIGHT TO ACCESS TO PRE-JUDICIAL INVESTIGATION MATERIALS

The article analyzes individual issues of implementation of the right to access to pre-trial investigation materials by participants in criminal proceedings. It was determined that the right of the participants in the criminal proceedings to access the materials of the pre-trial investigation is a necessary condition for ensuring their constitutional rights, freedoms and legitimate interests in the criminal proceedings. Considering the content of Clause 25, Part 1, Art. 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine stipulates that all participants in criminal proceedings are given the appropriate procedural status, while the common thing for them is that they all participate in criminal proceedings in one form or another; enter into procedural legal relations with each other.

Analyzing the concepts of "legitimate interest" and "self-interest" in criminal proceedings, it was established that although the participants in criminal proceedings who contribute to the achievement of its objectives do not have an interest in the outcome of criminal proceedings, they do not lack self-interest when participating in criminal proceedings, respectively they may be interested in obtaining access to the materials of the pre-trial investigation for review in the part that concerns their interests.

It is noted that the realization of the victim's right to familiarize himself with the materials of the pre-trial investigation is complicated in comparison with the procedural capabilities of the parties to the criminal proceedings, which, in particular, manifests itself at the end of the pre-trial investigation in the form of an appeal to the court with a request for release from criminal liability. In connection with this, the question arises about the need to identify the victim's opinion regarding the release of the accused from criminal liability.

On the basis of the outlined problematic aspects, it was determined that the procedural procedure for providing access to the materials of the pre-trial investigation contains a number of practical problems, the solution of which will contribute to the effective performance of the tasks of criminal proceedings as a whole.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, participants in criminal proceedings, access to pre-trial investigation materials.

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-6>**Негребецький Владислав Валерійович,**

кандидат юридичних наук, доцент

*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташица**Національної академії правових наук України, м. Харків;**Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>**ЕЛЕКТРОННІ РЕЄСТРИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: СВІТОВА ПРАКТИКА¹**

Доступ до ефективного правосуддя має вирішальне значення для громадян та підприємств. Європейський досвід щодо електронного судочинства, інтеграції електронних баз даних та реєстрів є напрямком вдосконалення системи органів юстиції. У роботі розглянуто Державний реєстр атестованих судових експертів і Реєстр методик проведення судових експертиз. Наведено приклади електронних реєстрів, пов'язаних із судово-експертною діяльністю, в інших країнах, а також приклади інтеграції національних реєстрів із питань судової експертизи в міжнародні бази даних.

Ключові слова: *судова експертиза, судово-експертні установи, інновації, цифрові технології.*

Постановка проблеми. Доступ до ефективної справедливості має вирішальне значення для громадян і підприємств. Із точки зору користувача система доступу до правосуддя часто ослаблена низкою аспектів, таких як формальні та дорогі юридичні процедури, тривалі процедурні затримки, непомірні витрати на використання судових систем, відсутність адекватної юридичної інформації, переважно незрозуміла звичайним людям юридична практика, обмежені знання про свої юридичні права та слабка система органів примусового виконання [1]. Тому в Європі було впроваджено Стратегію електронної справедливості (e-Justice strategy). Документ було викладено в повідомленні Європейської комісії щодо Європейської стратегії електронної справедливості [2]. «Електронне правосуддя» (E-justice) може бути визначено як використання технології, інформації та комунікації для покращення доступу громадян до правосуддя та ефективних судових дій, що складається з врегулювання суперечок або накладення кримінальних санкцій [3]. У 2010 році був запущений e-Justice портал з метою надання «єдиної, багатомовної, зручної для користувачів точки доступу ("one-stop shop") для всієї європейської системи електронного правосуддя, тобто для європейських та національних інформаційних вебсайтів та/або послуг» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні також відбувається поступова цифровізація в галузі застосування права. Наша країна поступово інтегрується в європейський простір. Так, Україна взяла на себе зобов'язання щодо реформування судових і правоохоронних органів шляхом прийняття Стратегії реформування системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [5]. Цим документом серед основних

проблем, які зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, названо недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя та відсутність належної комунікаційної політики в судах. Ця тенденція спостерігається і в галузі судової експертизи.

Питанням електронного кримінального провадження були присвячені роботи А. Столітнього. Автор визначив електронне кримінальне провадження як режим кримінальної процесуальної діяльності, заснований на композиційних алгоритмах автоматизованих кримінальних процесуальних процедур ЄРДР та інтегрованих із ним електронних інформаційних систем. Але питання використання електронних реєстрів у галузі судових експертиз залишається недостатньо дослідженим [6].

Метою статті є розгляд світової практики, правових підстав, сучасних можливостей і перспектив законодавчого регулювання використання електронних реєстрів у галузі судової експертизи.

Виклад основного матеріалу. На підставі вивчення практики судово-експертних електронних систем можна визначити такі основні напрямки використання електронних інформаційно-комунікативних систем у судовій експертизі:

- телекомунікаційні системи, які забезпечують автоматизацію процесів діяльності судів, органів досудового розслідування;
- офіційні електронні бази даних (реєстри) Мін'юсту України;
- автоматизовані робочі місця, які забезпечують діяльність експертів різних спеціальностей.

Офіційні електронні бази даних (реєстри) Мін'юсту України. Єдині та Державні реєстри інформаційної мережі Міністерства юстиції України створюються відповідно до законодавства України з метою формування інформаційного фонду, інформація з них є відкритою та розміщеною на офіційних вебсайтах Міністерства

¹ Стаття написана в межах розробки фундаментальної теми «Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці та судовій експертизі», яку досліджують у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица Національної академії правових наук України.

юстиції України [7]. Держателем реєстрів є Міністерство юстиції України, що здійснює ведення та організує доступ до реєстрів інформаційної мережі на підставі Положення про Міністерство юстиції України, п. 4.60 [8]. Адміністратором Єдиних і Державних реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції України є Державне підприємство «Національні інформаційні системи» [9]. Державне підприємство «Національні інформаційні системи» (надалі – ДП «НАІС») засноване Міністерством юстиції України в травні 2015 року. Уся інформація про правові підстави функціонування Єдиних і Державних реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції України, умови надання доступу та користування інформацією з них є відкритою та розміщеною на офіційних вебсайтах Міністерства юстиції України та ДП «НАІС». Із 21 реєстра інформаційної мережі Міністерства юстиції України до діяльності в галузі судової експертизи безпосередньо належать два: Державний реєстр атестованих судових експертів і Реєстр методик проведення судових експертиз.

Державний реєстр атестованих судових експертів. Відповідно до статті 9 Закону України «Про судову експертизу» атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до Державного реєстру атестованих судових експертів. Ведення Реєстру покладається на Міністерство юстиції України (Міністерство юстиції України є держателем реєстру). Функції держателя Реєстру доручаються Департаменту експертного забезпечення правосуддя, на який покладено організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності. Адміністратором Реєстру є державне підприємство «Національні інформаційні системи», що забезпечує технічне та технологічне створення й супроводження програмного забезпечення Реєстру, надання доступу до відомостей Реєстру, збереження та захист даних, що містяться в Реєстрі.

Процедуру формування та ведення Реєстру визначає Порядок ведення Державного реєстру атестованих судових експертів, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.03.2012 р. № 492/5 [10].

Реєстр – це офіційна електронна база даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду осіб, які отримали в порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу», кваліфікацію судового експерта [11]. Реєстр складається з відомостей про атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ.

Судові експерти державних спеціалізованих установ включаються до Реєстру за поданням керівників цих установ або голів експертно-кваліфікаційних комісій, якими присвоєно кваліфікацію судового експерта. Судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, включаються до Реєстру на підставі заяви судового експерта та рішення Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Мін'юсті про присвоєння кваліфікації судового експерта.

До Реєстру вносяться такі відомості:

- прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) судового експерта;
- унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (за наявності);
- найменування Експертно-кваліфікаційної комісії (ЕКК), дата і номер її рішення та його стислий зміст

(присвоєння / підтвердження / підвищення кваліфікації судового експерта, продовження строку дії свідоцтва, притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності), інформація щодо тимчасового припинення або поновлення судово-експертної діяльності;

– номер та строк дії свідоцтва або документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта (якщо видачу свідоцтва не передбачено, вноситься відповідний запис), інформація щодо переоформлення свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, недійсності та/або анулювання свідоцтва;

– вид експертизи, індекс та вид експертної спеціальності;

– місце роботи, місцезнаходження, офіційна електронна адреса та номер телефону судового експерта;

– дата і номер наказу про звільнення судового експерта державної спеціалізованої установи.

Реєстр розміщується на сайті: <http://rase.minjust.gov.ua/> з метою захисту та збереження інформації щодо атестованих судових експертів, включених до Реєстру на час дії воєнного стану, було обмежено відкритий доступ до відомостей Реєстру [12].

Реєстр методик проведення судових експертиз. Відповідно до статті 8 Закону України «Про судову експертизу», постанови Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз» методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних і судово-психіатричних), які пройшли атестацію та державну реєстрацію, включаються до Реєстру методик проведення судових експертиз. Ведення Реєстру покладається на Міністерство юстиції України (Міністерство юстиції України є держателем реєстру). Функції держателя Реєстру покладаються на Департамент експертного забезпечення правосуддя. Адміністратором Реєстру є державне підприємство «Національні інформаційні системи». Процедурі формування та ведення Реєстру визначає Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5 [13].

Реєстр методик – це офіційна електронна база даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз, які атестовані та рекомендовані до впровадження в експертну практику відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [14].

Реєстр розміщується на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.

Методика проведення судової експертизи, а також зміни до неї включаються до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України. Міністерство юстиції України протягом десяти робочих днів із дня надходження документів на державну реєстрацію методики (змін до методики) перевіряє правильність їх оформлення та приймає рішення щодо внесення відомостей до Реєстру.

Відповідно до п. 10 «Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз» до Реєстру вносяться такі відомості: реєстраційний код методики; вид (підвид, рід) експертизи або галузь знань; назва методики; найменування державної спеціалізованої установи або власне ім'я та прізвище судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, що є розробником методики; рік створення методики;

дата прийняття рішення про державну реєстрацію методики [15].

Наведемо приклади електронних реєстрів, пов'язаних із судово-експертною діяльністю, в інших країнах.

Нідерландський реєстр судових експертів (NRGD) почав функціонувати в грудні 2010 р. (<https://www.nrgd.nl/>). Дані реєстру відкриті публічно. На даний час реєстр надає можливість знайти й обрати кандидатуру експерта за 28 спеціальностями, зокрема, ДНК-аналіз, дослідження почерку, судова психіатрія, психологія, патологія, дослідження наркотичних речовин, криміналістична токсикологія, дослідження зброї, балістика, цифрові (комп'ютерні – прим. автора) криміналістичні дослідження [16].

Балтійський реєстр експертів з питань криміналістики (The Baltic Register of Forensic Science Experts) – уніфікований реєстр експертів із питань криміналістики, що охоплює криміналістичних наукових експертів із Латвії, Естонії та Литви, був запущений у рамках проєкту “Find a Forensic Expert” (JUST/2014/JACC/AG/EJU/6963) за програмою EU Justice programme. Реєстр доступний із трьох національних інтерфейсів:

- Латвійський інтерфейс: <https://eksperti.ta.gov.lv/en>;
- Естонський інтерфейс: <https://kohtuekspert.just.ee/en>;
- Литовський інтерфейс: <https://ekspertai.ltec.lt/en>

[17].

Уніфікований реєстр експертів з питань судової науки був розроблений Державним криміналістичним бюро Латвії в співпраці з Естонським інститутом криміналістики, криміналістичним науковим центром Литви та Литовською поліцією. На даний момент він містить інформацію про 796 сертифікованих експертів із питань криміналістики як державних, так і приватних.

Реєстр судових експертів Угорщини (the Hungarian register of forensic experts). Реєстр судових експертів веде Міністерство юстиції Угорщини. Так, згідно з Цивільним процесуальним кодексом Угорщини (CPC) суд може призначити експерта з реєстру юридичних експертів, або, у виняткових випадках, може бути викликаний спеціальний експерт (ad hoc expert), якщо експертиза потрібна для визначення меж спору або встановлення суттєвого факту у справі [18].

Критерії отримання статусу судового експерта суворо регламентовані. Критерії відбору регулюються Законом про судових експертів. Кандидат призначається експертом після проходження суворої процедури відбору, де враховуються, наприклад, його специфічні знання в області, для якої він претендує на акредитацію, кваліфікація, тривалість практики та час висунення експерта. Навички (галузь спеціальних знань) включені до Реєстру. Акредитація надається відповідно до кваліфікації та досвіду.

Правила регулюють підтримання судовим експертом кваліфікації. Судовий експерт повинен кожні два роки проходити навчання (ця вимога визначена наказом міністерства). Якщо він не відповідає умовам реєстрації та вимогам до навчання, експерт може бути виключений із реєстру експертів.

Іноземні аналоги Реєстру методик проведення судових експертиз. У США існують стандарти експертної діяльності, які включаються до реєстру – OSAC Registry. The organization of scientific area committees for forensic science (Організація наукових комітетів у галузі судової експертизи – OSAC) зміцнює використання судової експертизи в країні, сприяючи розробці та популяризації використання високоякісних, технічно обґрунтованих стандартів [19]. Ці стандарти визначають мінімальні

вимоги, передову практику, стандартні протоколи та інші рекомендації, що допомагають забезпечити надійність і відтворюваність результатів судово-експертного аналізу. OSAC, яким керує NIST (The National Institute of Standards and Technology – Національний інститут стандартів і технологій) є частиною програми криміналістики NIST, яка була створена у 2014 році для вирішення проблеми відсутності стандартів криміналістики з конкретних дисциплін. OSAC заповнює цю прогалину, розробляє запропоновані стандарти та надсилає їх організаціям із розробки стандартів (standards developing organizations – SDO), які продовжують їх розробляти та публікувати.

OSAC також переглядає стандарти та розміщує високоякісні з них у реєстрі OSAC. Включення до цього реєстру вказує на те, що стандарт є технічно обґрунтованим, і лабораторії повинні розглянути можливість його впровадження в практику. Реєстр OSAC є сховищем високоякісних, технічно обґрунтованих опублікованих та запропонованих криміналістичних стандартів [20]. Ці письмові документи визначають мінімальні вимоги, найкращі практики, стандартні протоколи та інші рекомендації, які допомагають гарантувати, що результати судово-медичного аналізу є дійсними, надійними та відтворюваними. Усі стандарти, включені до цього реєстру, пройшли ретельну технічну перевірку та перевірку якості членами OSAC, включаючи практикуючих криміналістів, науковців-дослідників, статистиків і судових експертів. OSAC закликає спільноту криміналістів впроваджувати ці опубліковані та запропоновані стандарти.

Реєстр OSAC включає два типи стандартів:

а) *опубліковані стандарти (Published standards)*. Це повністю розроблені стандарти, які були опубліковані організацією з розробки стандартів (SDO);

б) *стандарти, запропоновані OSAC (OSAC Proposed Standards)*. Це нові або переглянуті стандарти, які були розроблені OSAC і направлені до SDO для подальшої розробки та публікації. Ці запропоновані стандарти пройшли таку ж ретельну технічну перевірку, як і опубліковані стандарти в цьому реєстрі. Щоб допомогти заповнити прогалину в стандартах протягом часу, необхідного SDO для завершення процесу розробки стандартів, OSAC закликає спільноту криміналістів впроваджувати ці високоякісні запропоновані стандарти. Пропонований OSAC стандарт може бути переглянутий у процесі розробки SDO, і як тільки він буде доступний, опублікований SDO стандарт замінить запропонований OSAC стандарт у реєстрі.

Станом на 1 серпня 2023 року Реєстр OSAC містить 141 криміналістичний стандарт (100 опублікованих та 41 запропонований OSAC стандарт), що представляє такі дисципліни:

- Anthropology (Антропологія), Biology/DNA (Біологія / ДНК);
- Bloodstain Pattern Analysis (Аналіз плям крові);
- Crime Scene Investigation (Дослідження місця злочину);
- Digital Evidence (Цифрові докази);
- Dogs & Sensors (Собаки та датчики);
- Facial Identification (Ідентифікація осіб за зовнішністю);
- Fire & Explosion Investigation (Розслідування пожежі та вибуху);
- Fire Debris & Explosives (Уламки від пожежі та вибухові речовини);
- Firearms & Toolmarks (Вогнепальна зброя та сліди інструментів);
- Footwear & Tire (Взуття та шини);

- Forensic Document Examination (Криміналістичне дослідження документів);
 - Friction Ridge (Сліди тертя);
 - Gunshot Residue (Сліди вогнепальної зброї);
 - Medicolegal Death Investigation (Судово-юридичне розслідування смерті);
 - Odontology (Одонтологія);
 - Seized Drugs (Вилучені наркотики);
 - Toxicology (Токсикологія);
 - Trace Evidence (Докази по слідах);
 - Video/Imaging Technology & Analysis (Технології візуалізації та аналізу);
 - Wildlife Forensics (Судова експертиза дикої природи);
 - Interdisciplinary (Міждисциплінарний).
- Висновки.** Серед основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, – недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя та відсутність належної комунікаційної політики в судах. Тому європейський досвід щодо електронного судочинства, інтеграції електронних баз даних і реєстрів є не просто орієнтиром, а напрямком удосконалення системи органів юстиції України.

Список використаних джерел

1. United Nations Development Program (UNDP) ‘Barriers to access to Justice’ (30.10.2015). URL: <https://www.undp.org/publications/access-justice-practice-note> (дата звернення: 28.08.2023).
2. Multiannual European e-Justice Action Plan 2014–2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)&from=CS](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(01)&from=CS) (дата звернення: 28.08.2023).
3. What is E – Justice? URL: <http://www.legalsl.com/it/what-is-e-justice.htm#:~:text=%E2%80%9CE%2Djustice%E2%80%9D%20can%20be,the%20modernization%20of%20judicial%20systems> (дата звернення: 28.08.2023).
4. Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 (2013/C 376/06). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52013XG1221%2802%29> (дата звернення: 28.08.2023).
5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10> (дата звернення: 28.08.2023).
6. Столітній А. Концепція електронного кримінального провадження в Україні. *Вісник Національної прокуратури України*. 2018. № 4. С. 24–35.
7. Єдині та Державні реєстри. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22253 (дата звернення: 28.08.2023).
8. Положення про Міністерство юстиції України / загв. Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 395/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/2011#Text> (дата звернення: 28.08.2023).
9. ДП «НАІС». URL: <https://nais.gov.ua> (дата звернення: 28.08.2023).
10. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 р. № 492/5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#n52> (дата звернення: 28.08.2023).
11. Включення та внесення змін до Державного реєстру атестованих судових експертів. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vklyuchennya-ta-vnesennya-zmin-do-derjavnogo-reestru-atestovanih-sudovih-ekspertiv> (дата звернення: 28.08.2023).
12. До уваги осіб, які потребують інформацію з державного Реєстру атестованих судових експертів. 09.05.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/do-uvagi-osib-yaki-potrebuyut-informatsiyu-z-derjavnogo-reestru-atestovanih-sudovih-ekspertiv> (дата звернення: 28.08.2023).
13. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-#Text> (дата звернення: 28.08.2023).
14. Включення та внесення змін до Реєстру методик проведення судових експертиз. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vklyuchennya-ta-vnesennya-zmin-do-reestru-metodik-provedennya-sudovih-ekspertiz> (дата звернення: 28.08.2023).
15. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (дата звернення: 28.08.2023).
16. Searching in the register. URL: <https://integraties.doclogic.nl/nrgd/nrgdsearch> (дата звернення: 28.08.2023).
17. The Baltic Register of Forensic Science Experts launched. URL: <https://e-justice.europa.eu/sitenewsshow.do?init=true&newsId=176&plang=en> (дата звернення: 28.08.2023).
18. Civil legal expert examination in Hungary. URL: <https://experts-institute.eu/wp-content/uploads/2012/07/re-16-cahieriuro-hungary-fevrier2018.pdf> (дата звернення: 28.08.2023).
19. ABOUT OSAC. URL: <https://www.nist.gov/organization-scientific-area-committees-forensic-science> (дата звернення: 28.08.2023).
20. OSAC Registry. URL: <https://www.nist.gov/organization-scientific-area-committees-forensic-science/osac-registry> (дата звернення: 28.08.2023).

References

1. United Nations Development Program (UNDP) ‘Barriers to access to Justice’ (2015). Retrieved from: <https://www.undp.org/publications/access-justice-practice-note> (date of application: 28.08.2023).
2. Multiannual European e-Justice Action Plan 2014–2018. Retrieved from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)&from=CS](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(01)&from=CS) (date of application: 28.08.2023).
3. What is E – Justice? Retrieved from: <http://www.legalsl.com/it/what-is-e-justice.htm#:~:text=%E2%80%9CE%2Djustice%E2%80%9D%20can%20be,the%20modernization%20of%20judicial%20systems> (date of application: 28.08.2023).
4. Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 (2013/C 376/06) Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52013XG1221%2802%29> (date of application: 28.08.2023).
5. On the strategy for the development of the justice system and constitutional proceedings for 2021–2023 [in Ukrainian]: Decree of the president of Ukraine No. 231/2021 of June 11, 2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10> [in Ukrainian].

6. Stolitnii, A. (2018). Kontsepsiia elektronnoho kryminalnoho provadzhennia v Ukraini [Concept of electronic criminal proceedings in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi prokuratury Ukrainy*, 4, 24–35 [in Ukrainian].
7. Yedyni ta Derzhavni reiestry [Unified and state registers]. Retrieved from: https://minjust.gov.ua/m/str_22253 [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro Ministerstvo yustytysii Ukrainy. Zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 6 kvitnia 2011 roku № 395/2011 [Regulations on the Ministry of Justice of Ukraine. Approved by the government of the Russian Federation. Decree of the president of Ukraine No. 395/2011 of April 6, 2011]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/2011#Text> [in Ukrainian].
9. DP "NAIS". URL: <https://nais.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia derzhavnoho Reiestru atestovanykh sudovykh ekspertiv: Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 29.03.2012 № 492/5 [On approval of the procedure for maintaining the State Register of certified forensic experts: Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 492/5 of 29.03.2012]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#n52> [in Ukrainian].
11. Vkluchennia ta vnesennia zmin do derzhavnoho Reiestru atestovanykh sudovykh ekspertiv [Inclusion and amendment of the State Register of certified forensic experts]. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/m/vklyuchennya-ta-vnesennya-zmin-do-derjavnogo-reestru-atestovanih-sudovih-ekspertiv> [in Ukrainian].
12. Do uvahy osib, yaki potrebuut informatsiiu z derzhavnoho Reiestru atestovanykh sudovykh ekspertiv (2022, May 9). [To the attention of persons who need information from the State Register of certified forensic experts. (09.05.2022)]. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/do-uvagi-osib-yaki-potrebuyut-informatsiyu-z-derjavnogo-reestru-atestovanih-sudovih-ekspertiv> [in Ukrainian].
13. Poriadok atestatsii ta derzhavnoi reiestratsii metodyk provedennia sudovykh ekspertyz: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.07.2008 № 595 [Procedure for certification and state registration of methods of conducting forensic examinations: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 595 of 02.07.2008]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п#Text> [in Ukrainian].
14. Vkluchennia ta vnesennia zmin do reiestru metodyk provedennia sudovykh ekspertyz [Inclusion and introduction of changes in the Register of methods of conducting forensic examinations]. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/m/vklyuchennya-ta-vnesennya-zmin-do-reestru-metodik-provedennya-sudovih-ekspertiz> (date of application: 28.08.2023).
15. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru metodyk provedennia sudovykh ekspertyz: Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 02.10.2008 № 1666/5 [On approval of the procedure for maintaining the Register of methods of conducting forensic examinations: Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 1666/5 of 02.10.2008]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (date of application: 28.08.2023) [in Ukrainian].
16. Searching in the register. URL: <https://integraties.doclogic.nl/nrgd/nrgdsearch> (date of application: 28.08.2023).
17. The Baltic Register of Forensic Science Experts launched. URL: <https://e-justice.europa.eu/sitenewsshow.do?init=true&newsId=176&plang=en> (date of application: 28.08.2023).
18. Civil legal expert examination in Hungary. URL: <https://experts-institute.eu/wp-content/uploads/2012/07/re-16-cahiereuro-hungary-fevrier2018.pdf> (date of application: 28.08.2023).
19. ABOUT OSAC. URL: <https://www.nist.gov/organization-scientific-area-committees-forensic-science> (date of application: 28.08.2023).
20. OSAC Registry. URL: <https://www.nist.gov/organization-scientific-area-committees-forensic-science/osac-registry> (date of application: 28.08.2023).

Nehrebetskyi Vladyslav,

PhD in Law, Associate Professor

(Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv;

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

ELECTRONIC REGISTERS OF FORENSIC EXPERTS: WORLD PRACTICE

Access to effective justice is crucial for citizens and businesses. Therefore, the E-Justice strategy was implemented in Europe. With the development of electronic communication technologies, it became possible to access information and databases remotely using computer technology. Ukraine is following the path of further improving the organization of the functioning of the judiciary and the administration of justice, as well as the introduction of digital technologies. This trend is also observed in the field of Forensic Science. European experience in electronic legal proceedings, integration of electronic databases and registers is the direction of improving the system of justice authorities. The article considers the main directions of using electronic information and communication systems in forensic expertise: telecommunications systems that provide automation of the processes of courts, pre-trial investigation bodies; official electronic databases (registers) of the Ministry of Justice of Ukraine; automated workplaces that provide the activities of experts of various specialties. Special attention is paid to the official electronic registers of the Ministry of Justice of Ukraine. In particular, the paper considers the State Register of certified forensic experts and The Register of methods for conducting forensic examinations. There are also examples of electronic registers related to forensic activities in other countries: the Netherlands register of forensic experts (NRGD), the Baltic Register of Forensic experts, the Hungarian register of forensic experts. World analogues of The Register of methods of conducting forensic examinations (Ukraine) are considered: standards of expert activity in the USA (OSAC Registry). Examples of integration of National Forensic registers into international databases are given.

Key words: forensic expertise, forensic institutions, innovations, digital technologies.

Тарасенко Владислав Єгорович,

доктор юридичних наук, професор

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5294-6330>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗБИРАННЯ Й ПОДАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена дослідженню діяльності сторони захисту в кримінальному провадженні, пов'язаній із збиранням та поданням доказів в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. Приділено увагу аналізу відповідних теоретичних джерел, а також положень чинних нормативних актів. Зазначено, що функція збирання та подання доказів стороною захисту в кримінальному провадженні врегульована КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими законами України та міжнародними нормативно-правовими актами, дозвіл на використання яких надано Верховною Радою України. Акцентовано увагу на існуючих проблемах зазначеної діяльності, зокрема, на прогалинах процесуального закріплення вказаної функції сторони захисту в кримінальному провадженні. Зазначено, що сторона захисту має значну меншість правових засобів для отримання доказів, ніж сторона обвинувачення, та певні обмеження на витребування доказів. Захисник під час реалізації свого права керується положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», але здобути докази можуть бути визнані не допустимими, оскільки згідно зі ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кодексом. Пропонується передбачити в КПК України положення, які б усували існуючі проблеми.

Ключові слова: сторони кримінального провадження, функція захисту, адвокат, правова допомога, докази, СРД, заходи забезпечення кримінального провадження.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямків кримінальної процесуальної політики Української держави є формування такого законодавства, яке б створювало умови ефективної діяльності не тільки для правоохоронних органів, а і де б максимально реалізовувалися конституційні засади, що гарантують захист особистості, її прав і свобод, інтереси суспільства й держави. Відповідно до ст. 7 КПК України зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, які являють собою вихідні положення, що відбивають панівні в державі політичні та правові ідеї й визначають сутність організації та діяльності компетентних державних органів щодо досудового розслідування й судового розгляду кримінальних справ. Важливе місце серед засад кримінального провадження займає змагальність сторін і свобода в поданні ними до суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

У зв'язку з цим ст. 22 КПК України визначає, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Таким чином, суб'єкти, які відносяться до сторони захисту, наділені правом збирати та подавати докази. Однак, на сьогодні спостерігаються певні проблеми процесуальної регламентації зазначеної діяльності, які негативно впливають на реалізацію права громадян на професійну правову допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми збирання, подання доказів та участі захисника в кримінальному провадженні розглядали у своїх працях відомі науковці, а саме: Ю.М. Грошевий [1; 12], О.В. Капліна [2; 12], С.А. Крушинський [3], Л.М. Лобойко [4], В.Т. Маляренко [5], С.В. Слінько [6; 8], В.Я. Тацій [12], В.М. Тертишник [7], Л.Д. Удалова [8], О.Г. Яновська [9] та інші. Разом із тим проблема збирання та подання доказів стороною захисту розглядалася недостатньо та потребує окремого дослідження, зокрема, питань, які стосуються регулювання правових механізмів функції захисту, закріплення процесуальної форми реалізації права захисника на збирання та подання доказів.

Метою статті є дослідження теоретичних джерел, положень КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що регламентують права і обов'язки захисника щодо збирання та подання доказів у кримінальному провадженні, визначення існуючих проблем зазначеної діяльності та внесення пропозицій щодо усунення прогалин у процесуальному закріпленні вказаної функції сторони захисту.

Виклад основного матеріалу. Порядок збирання та подання доказів стороною захисту врегульований Кримінальним процесуальним законодавством України. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ч. 1 та ч. 3 ст. 93 КПК України, а саме: збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження, у порядку, передбаченому Кодексом. Окрім цього, відповідно до положень ч. 1 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності та передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими Кодексом. Крім того, згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених Кодексом [10, ст. 22].

Однак, на підставі аналізу змісту ст. 93 КПК України не можна назвати рівними правові способи збирання доказів, які законодавець надав стороні обвинувачення та стороні захисту. Так, згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кодексом [10, ч. 2 ст. 93]. При цьому сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних допустимих доказів [10, ч. 3 ст. 93]. Як бачимо, сторона захисту при збиранні та поданні доказів має значно менше правових засобів, ніж сторона обвинувачення. При цьому потрібно зазначити, що до кола інших процесуальних дій, які здатні забезпечити захиснику подання до суду належних і допустимих доказів, можна віднести: заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів, опитування учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою, залучення експерта для проведення експертизи, а також отримання захисником на підставі ухвали слідчого судді чи суду тимчасового доступу до речей і документів та проведення за необхідності їх вилучення. Взагалі більшість заходів забезпечення кримінального провадження обирається за рішенням слідчого судді із застосуванням змагальної процедури судового розгляду на підставі клопотання сторони кримінального провадження. Також чинним КПК розширилися права захисника на право мати конфіденційне побачення з підозрюваним без дозволу слідчого, а відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості конфіденційного спілкування [10, ч. 2 ст. 54].

Але на практиці виникає низка проблем, пов'язаних із збиранням і поданням доказів стороною захисту в кримінальному провадженні, причиною яких є недосконалість і відсутність належних правових механізмів врегулювання способів реалізації збирання та подання доказів захисником, неврегульованість системи прав захисника при збиранні та поданні доказів, непередбачена процесуальна форма, у зв'язку з чим захисник при реалізації свого права керується положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11]. Проте, виходячи з аналізу статей КПК України,

законодавець, надавши стороні захисту право витребувати докази, не передбачив жодних правових гарантій його реалізації.

Із цього приводу науковці дотримуються різних поглядів. Певна частина вважає, що захисник збирає не «докази», а відомості про факти, матеріали, предмети, документи, які можуть бути подані слідчому, прокурору, суду і стануть доказами лише після приєднання їх до матеріалів кримінального провадження [3, с. 101].

Дослідники О.В. Капліна та В.І. Мариніва вважають, що надані особами предмети, документи, інші матеріали, отримані поза кримінальним провадженням, можуть бути визнані доказами постановою особи, яка веде процес, тільки після оцінки того, що подається, з точки зору їх належності, допустимості та достовірності як доказу [2, с. 241].

Точка зору В.М. Тертишника та С.В. Слинська полягала в тому, що процесуальна форма дій захисника зі збирання доказів повинна містити певні гарантії отримання достовірних фактичних даних. Інакше можливість для того, щоб сіяти сумніви, можуть виявитися безмежними [7, с. 59].

У свою чергу С.А. Крушинський вважає, що на сьогодні навіть і за відсутності такої процесуальної форми немає підстав для категоричного висновку про те, що захисник не збирає «докази» [3, с. 103].

У положеннях Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплено, що захисник має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати та вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою [11, п. 7 ч. 1 ст. 20]. Також захисник, як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні, згідно з ч. 1 ст. 20 цього Закону має право звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб [11, п. 1 ч. 1 ст. 20]; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом [11, п. 3 ч. 1 ст. 20]; складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку [11, п. 4 ч. 1 ст. 20]; доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання та скарги [11, п. 5 ч. 1 ст. 20]; застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь [11, п. 8 ч. 1 ст. 20]; одержувати письмові висновки фахівців, експертів із питань, що потребують спеціальних знань [11, п. 1, 3, 4, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 20] тощо.

Однак, слід констатувати, що хоча Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко передбачає процесуальний порядок отримання захисником доказів, вони можуть бути не визнані допустимими, оскільки згідно зі ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кодексом [10, ч. 1 ст. 86].

У зв'язку з цим виникає необхідність передбачити в КПК України положення, які б визначали, що доказ, наданий захисником, визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Таким

чином, буде дотримано один із критеріїв допустимості доказів, а саме належної процесуальної форми.

Що стосується інших критеріїв допустимості доказів, тобто належного процесуального джерела та належного суб'єкту збирання доказів, то відповіді на ці питання містяться у відповідних положеннях КПК. Як зазначено в ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є: показання, речові докази, документи, висновки експертів. Цей перелік розширеному тлумаченню не підлягає, і будь-яка інформація, отримана не з процесуального джерела, не може бути використана як доказ [12, с. 185–186].

Належними суб'єктами збирання доказів можуть бути тільки ті, які згідно з нормами КПК України мають на це право. Це зазначено в ч. 1 ст. 93 КПК України, де акцентується увага на тому, що збирання доказів здійснюються сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК [10, ч. 1 ст. 93].

Зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України на захисника покладається обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують

обвинуваченого [10, ч. 2 ст. 92]. Окрім цього, захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного та з'ясування обставин, які спростовують підозру, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного [10, ч. 1 ст. 47 КПК України].

Висновки. Отже, проведений нами аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та літературних джерел дає підстави дійти висновку, що на даний час існує низка проблем, пов'язаних із збиранням і поданням доказів стороною захисту в кримінальному провадженні. Причини вищезазначених проблем наступні: сторона захисту при збиранні та поданні доказів має значно менше правових засобів, ніж сторона обвинувачення; недосконалість правового врегулювання права та способів реалізації збирання та подання доказів захисником; непередбачена процесуальна форма зазначеної діяльності сторони захисту, у зв'язку з чим виникає необхідність їхнього процесуального закріплення.

Список використаних джерел

1. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Київ : КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2016. 272 с.
2. Капліна О., Маринів В. Проблеми допустимості доказів, поданих відповідно до статті 66 КПК України особами із використанням технічних засобів отримання інформації. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 238–249.
3. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2017. 247 с.
4. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція : монографія. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 188 с.
5. Малиаренко В.Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : монографія. Київ : Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2018. 544 с.
6. Слінко С.В. Теорія і практика реформування досудового розслідування : монографія. Харків : РВФ «Arcis LTD», 2018. 270 с.
7. Тертишник В.М., Слінко С.В. Теория доказательств : учебное издание. Харьков : Арсис, 1997. 256 с.
8. Удалова Л.Д., Кучинська О.П., Татаров О.Ю. Кримінальний процес. Загальна частина : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2015. 172 с.
9. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія. Київ : Прецедент, 2016. 303 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (дата звернення: 16.08.2023).
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.08.2023).
12. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

References

1. Hroshevyi, Yu.M., & Stakhivskiy, S.M. (2016). *Dokazy i dokazuvannya u kryminalnomu protsesi [Evidence and proof in the criminal process]*. Kyiv: KNT, Vydavets Fursa S.Ya., 272 s. [in Ukrainian].
2. Kaplina, O., & Maryniv, V. (2011). Problemy dopustymosti dokaziv, podanykh vidpovidno do statti 66 KPK Ukrainy osobamy iz vykorystanniam tekhnichnykh zasobiv otrymannya informatsii [Problems of admissibility of evidence submitted in accordance with Article 66 of the Criminal Procedure Code of Ukraine by persons using technical means of obtaining information]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 3, 238–249 [in Ukrainian].
3. Krushynskiy, S.A. (2017). *Podannia dokaziv u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Presentation of evidence in the criminal justice system of Ukraine]*. Khmelnitskiy: Khmelnitskiy universytet upravlinnia ta prava, 247 s. [in Ukrainian].
4. Loboiko, L.M. (2016). *Kryminalno-protsesualna kompetentsiia [Criminal procedural competence]*. Dnipro: Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav, 188 s. [in Ukrainian].
5. Maliarenko, V.T. (2018). *Reformuvannya kryminalnoho protsesu Ukrainy v konteksti yevropeyskykh standartiv: teoriia, istoriia i praktyka [Reforming the criminal process of Ukraine in the context of European standards: theory, history and practice]*. Kyiv: Kontsern "Vydavnychi Dim "InYure", 544 s. [in Ukrainian].
6. Slinko, S.V. (2018). *Teoriia i praktyka reformuvannya dosudovoho rozsliduvannya [Theory and practice of reforming pre-trial investigation]*. Kharkiv: RVF "Arsis LTD", 270 s.
7. Tertyshnyk, V.M., & Slynko, S.V. (1997). *Teoriya dokazatelstv [Theory of proofs]*. Kharkov: Arsys, 256 s.

8. Udalova, L.D., Kuchynska, O.P., & Tatarov, O.Yu. (2015). *Kryminalnyi protses. Zahalna chastyna [Criminal process. General part]*. Kyiv: VD "Dakor", 172 s. [in Ukrainian].
9. Yanovska, O.H. (2016). *Kontseptualni zasady funktsionuvannia i rozvytku zmahalnoho kryminalnoho sudochynstva [Conceptual principles of functioning and development of adversarial criminal justice]*. Kyiv: Pretsedent, 303 s. [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
11. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI [On advocacy and advocacy: Law of Ukraine dated 05.07.2012 No. 5076-VI]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
12. Hroshevyi, Yu.M., Tatsii, V.Ya., & Tumaniantstain, A.R. (2013). *Kryminalnyi protses [Criminal process]*. Kharkiv: Pravo, 824 s. [in Ukrainian].

Tarasenko Vladyslav,

Doctor of Law, Professor

(*Odesa State University of Internal Affairs, Odesa*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5294-6330>

PROBLEM QUESTIONS IN RELATION TO COLLECTION AND PRESENTATION OF PROOFS IN CRIMINAL REALIZATION BY THE SIDE OF DEFENCE

The article is sanctified to research of activity of side of defence in criminal realization, related to collection and presentation of proofs in the conditions of the current Criminal judicial legislation. Paid attention analysis of corresponding theoretical sources, and also positions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, Law "On advocacy and advocate activity", that regulate right and duties defender in relation to collection and presentation of proofs. Marked, that existent positions of Ukraine testify to inequality of legal methods the assemblies of proofs, that a legislator gave to parties of prosecution and defence. Except it, giving a right to summon proofs to the side of defence, envisaged no legal guarantees of his realization. In this connection, a defender during realization of the right follows the Law of Ukraine provisions "About advocacy and advocate activity".

It is established in this connection, that although Law of Ukraine "On advocacy and advocate activity" clearly envisages the judicial order of receipt of proofs a defender, they can be not confessed by possible, as in obedience to the century of 86 of the Criminal Procedural Code of Ukraine proof confesses possible, if he is got in the order set only by the Criminal code of practice. The criteria of admission of the proofs collected and given by the side of defence are considered, namely, proper judicial form, proper judicial source and due to the subject of assembly of proofs.

Opinions of scientists are analysed on this occasion. It is established on the basis of analysis of theoretical sources and legislation, that on this time there is a row of the problems related to collection and presentation of proofs by the side of defence in criminal realization. Reason of it are imperfection and absence of the proper legal mechanisms of settlement of methods of realization of collection and presentation of proofs by a defender; not systems of rights for a defender at collection and presentation of proofs, the judicial form of realization of right for a defender is not envisaged on collection and presentation of proofs. In addition, side of defence at collection and presentation of proofs has far fewer legal facilities, than side of prosecution.

Key words: *criminal proceedings, defense function, lawyer, legal assistance, evidence, investigative search actions, equality of parties to criminal proceedings.*

УДК 343.98:502

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-8>**Татаренко Світлана В'ячеславівна,**

аспірант

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9425-0227>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Криміналістична класифікація є складовою криміналістичної методики, яка передбачає вивчення кримінальних правопорушень певного виду та здійснення їх розподілу на групи, види (підвиди) за певними криміналістичними критеріями, що сприяє розробленню конкретизованих методичних рекомендацій щодо розслідування окремого виду кримінальних правопорушень із врахуванням їх криміналістичних ознак та особливостей. Критерієм поділу кримінальних правопорушень на групи є криміналістично значущі ознаки протиправних діянь, закономірності їх вчинення, до яких доцільно віднести спосіб вчинення кримінального правопорушення, особу злочинця та особу потерпілого, предмет кримінально-протиправного посягання, обстановку, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, наслідки та типові сліди протиправних дій.

Зважаючи на те, що наслідки вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля мають значну суспільну небезпеку та несуть загрозу життю та здоров'ю людини, а також значну шкоду для навколишнього середовища, тваринного й рослинного світу, пропонуємо розробити криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень проти довкілля залежно від наслідків вчинення протиправних дій та розділити їх на такі групи: 1) кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до загибелі людей; 2) кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до масового захворювання людей; 3) кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до екологічного забруднення значних територій; 4) кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля; 5) кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу; 6) кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до негативного впливу на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 7) кримінальні правопорушення проти довкілля, що завдали матеріальну шкоду у великому розмірі; 8) кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили інші тяжкі наслідки.

Ключові слова: методика розслідування, криміналістична класифікація, критерії класифікації, кримінальні правопорушення проти довкілля.

Постановка проблеми. Класифікація кримінальних правопорушень здійснюється з метою їх поділу на групи та вивчення закономірностей вчинення протиправних діянь певної групи, їх характерних ознак або відмінностей. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, зокрема кримінальних правопорушень проти довкілля, є підставою для розроблення методик розслідування певних груп кримінальних правопорушень, їх детального вивчення та створення рекомендацій щодо проведення досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля знайшла відображення в наукових дослідженнях А.Ф. Волобуєва, С.О. Книженко, О.Л. Кобилянського, А.В. Кофанова, Я.В. Кузьмічова, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Туровця, Ж.В. Удовенка, С.В. Хільченка.

Помітний вклад у формування криміналістичної класифікації досліджуваних кримінальних правопорушень здійснено науковцями С.О. Криженко та Д.І. Снітко. Питання криміналістичної класифікації

кримінальних правопорушень проти довкілля детально досліджене О.В. Одерієм, який розробив розгорнуту криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля в монографії «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля».

Метою статті є розгляд криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Класифікація кримінальних правопорушень передбачає розподіл протиправних діянь на групи за певними критеріями. Закріплена в ст. 12 Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень здійснена за ступенем їх тяжкості та передбаченим КК України покаранням за вчинення протиправного діяння. Так, кримінальні правопорушення поділяються на злочини та проступки, а злочини, у свою чергу, – на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень здійснюється науковцями і за такими критеріями, як суб'єкт злочину, мотив, об'єкт

і предмет злочину та ін. Крім того, класифікація кримінальних правопорушень характерна і для криміналістики, кримінології, кримінального процесу, юридичної психології.

У криміналістиці класифікація кримінальних правопорушень здійснюється з метою їх систематизації за певними критеріями, що дозволяє встановити та окреслити типові закономірності, ознаки та особливості вчинення певної групи кримінальних правопорушень. Побудова класифікацій, що мають криміналістичну природу, повністю залежить від вибору підстав, тобто ознак, які наповнені криміналістичним змістом і є найбільш сприятливими для організації розслідування. До таких ознак відносять спосіб учинення злочину, застосовані знаряддя, характер ситуації, місця, часу злочину та інші елементи криміналістичної характеристики й компоненти слідчої ситуації [6, с. 62].

На загальнотеоретичному рівні криміналістична класифікація злочинів сприяє: 1) відмежуванню криміналістичних знань про злочини від інших (кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних), тобто правильному визначенню предмета криміналістики; 2) виявленню тісних взаємних зв'язків криміналістики з іншими науками кримінально-правового циклу; 3) встановленню інтегративної природи криміналістики, тобто ця класифікація ґрунтується на суміжних класифікаціях злочинів, але не дублює їх. На методичному рівні криміналістична класифікація необхідна для розробки методичних рекомендацій з їх розслідування та попередження. На основі класифікації кримінальних правопорушень виникають нові методики розслідування, удосконалюються та деталізуються наявні. При цьому велике значення має як схожість всередині одного класу (роду, виду, групи) кримінальних правопорушень, їх суттєві ознаки, так і їх відмінність від інших класів (родів, видів, груп) протиправних діянь [1, с. 155]. Крім того, криміналістична класифікація сприяє конкретизації та деталізації криміналістичної характеристики не тільки виокремленої категорії кримінальних правопорушень, а й їх відповідних різновидів, а також зумовлює розробку рекомендацій із розслідування [4, с. 352]. Таким чином, криміналістична класифікація є складовою криміналістичної методики, яка сприяє вивченню кримінальних правопорушень певного виду та здійснення їх розподілу на групи за певними криміналістичними критеріями, що допомагає розробленню конкретизованих методичних рекомендацій щодо розслідування окремого виду (підвиду або групи) кримінальних правопорушень із врахуванням їх криміналістичних ознак та особливостей.

В.О. Гусєва виокремлює такі особливості криміналістичної класифікації злочинів:

1) криміналістична класифікація злочину має наявність об'ємного й багатопланового об'єкта класифікації. Це злочини, що володіють сукупністю кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінологічних і криміналістичних ознак;

2) особливості об'єкта зумовлюють тісний взаємозв'язок криміналістичної класифікації злочинів із кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінологічною класифікаціями злочинів, що зумовлено інтегративною природою криміналістики;

3) класифікаційна система злочинів є динамічною, зміна законодавства, поява нових способів вчинення злочинів спричиняють зміну системи законодавства загалом;

4) специфічна мета класифікації, крім систематизації злочинів і методик їх розслідування, спрощення процесу їх пізнання, полягає в оптимізації розробки методик розслідування окремих видів злочинів, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів із розслідування злочинів;

5) сферами застосування є наукова та практична; у першій проводиться розробка нових методик розслідування злочинів, удосконалення та систематизація наявних методик, розробка рекомендацій щодо розслідування конкретних злочинних діянь;

6) практична реалізація класифікацій злочинів здійснюється слідчим шляхом адаптації розроблених методик розслідування окремих видів злочинів до розслідування конкретного злочину шляхом творчого пристосування;

7) принцип обліку практики проявляється більшою мірою, ніж в інших класифікаціях, адже класифікація злочинів зумовлена, насамперед, потребами практики;

8) належить до загальних методів пізнання, що використовується слідчим у процесі інформаційно-пошукової діяльності, а саме для кваліфікації злочинів [1, с. 154–155].

Криміналістична класифікація злочинів ґрунтується на основі поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв. В основі такої класифікації злочинів за класами, групами, підгрупами, видами та різновидами мають бути, перш за все, кримінально-правові ознаки. Науковці А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Я.В. Кузьмічов, Ж.В. Удовенко, С.В. Хільченко до видів криміналістичної класифікації відносять: 1) родову (за групами злочинів, об'єднаних однією главою КК України); 2) видову кримінально-правову класифікацію злочинів, що використовується в криміналістиці як основна ознака при розробці окремих криміналістичних методик. Слід уточнити, що можливі також інші класифікації, до яких належать такі: а) за способом вчинення злочину; б) за ступенем приховання, маскування злочину; в) за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; г) за місцем їх вчинення: злочини, місце вчинення яких локалізується в просторі; злочини, місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з якою-небудь організаційною структурою, системою [3, с. 240].

Із даного питання доцільно зазначити думку О.В. Одерія, який говорить, що кримінально-правова класифікація злочинів передусім сприяє появі самого об'єкта (злочину), до якого надалі можливим стає додавання (приєднання) ознак криміналістичного характеру, тобто, по суті, є керівництвом, основою для формування дійсно криміналістичних класифікацій цього об'єкта, і, зрештою, для побудови окремих методик їх розслідування [6, с. 61–62]. Також В.Ю. Туровець дотримується точки зору, за якою при розробці криміналістичної класифікації злочинів необхідно враховувати кримінально-правові та криміналістичні критерії. Підставами криміналістичної класифікації для побудови методик розслідування можуть бути істотні ознаки об'єктів, що підлягають класифікації: дані про способи та обстановку вчинення злочинів, предмет злочинного посягання, знаряддя, мотиви, наслідки злочинної діяльності тощо [8, с. 251].

Потреби криміналістичної науки та практики зумовлюють необхідність створення відповідних криміналістичних класифікаційних систем злочинів. Маючи інші, ніж суміжні науки, цілі, криміналістика розробляє власні класифікаційні системи злочинів,

грунтуючись при цьому на виявленні та дослідженні особливого роду закономірностей – закономірностей формування та виявлення криміналістичних рис окремих видів злочинів [6, с. 62]. Таким чином, критерієм поділу кримінальних правопорушень на групи є криміналістично значущі ознаки протиправних діянь, закономірності їх вчинення, до яких ми можемо віднести спосіб вчинення кримінального правопорушення, особу злочинця та особу потерпілого, предмет кримінально-протиправного посягання, обстановку, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, наслідки та типові сліди протиправних дій.

Здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля надає можливість виокремити суттєві ознаки окремих груп досліджуваних кримінальних правопорушень. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля є підґрунтям для розроблення видових методик розслідування, що сприятиме проведенню дієвих процесуальних дій та досягненню мети розслідування.

У межах вивчення методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля науковцями розроблено класифікації вказаних кримінальних правопорушень за різними критеріями. С.О. Книженко визначає такі криміналістичні критерії класифікації екологічних злочинів, як суб'єктний склад (злочинні, організовані групи; службові, спеціально уповноважені, інші особи), способи (незаконне вилучення, забруднення, знищення, пошкодження, порушення правил екологічної безпеки), суспільно небезпечні наслідки. Перша група містить злочини, вчинені злочинними, організованими групами, окремими особами шляхом незаконного корисливого вилучення об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин. Друга група – злочини, вчинені службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів, земель. Третя – злочини, вчинені службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом знищення (пошкодження) лісових масивів, рибних запасів, територій, взятих під охорону держави. Четверта – злочини, вчинені службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки [2, с. 9].

Д.І. Снітко запропонував власну версію криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля залежно від способу негативного впливу на навколишнє природне середовище:

1) кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням (пошкодженням) об'єктів довкілля (ст.ст. 245, 252 КК України);

2) правопорушення, пов'язані зі здійсненням негативного впливу шляхом порушення встановлених правил щодо охорони чи використання об'єктів довкілля (ст.ст. 236, 238, 240, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 253 КК України);

3) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням природними об'єктами (ст.ст. 239-1, 239-2, 240-1, 246 КК України);

4) кримінальні правопорушення, пов'язані зі здійсненням негативного впливу шляхом ухилення від дотримання встановлених правил охорони довкілля (ст. 237 КК України);

5) кримінальні правопорушення, пов'язані із забрудненням довкілля (ст.ст. 239, 241, 243 КК України);

6) кримінальні правопорушення, пов'язані з іншим здійсненням негативного впливу на природне середовище чи погіршенням його стану (ст. 254 КК України) [7, с. 328–329].

А.Ф. Волобуєвим, С.О. Книженко, О.В. Одерієм, Р.Л. Степанюк розроблено криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень проти довкілля залежно від особливостей механізму вчинення цих правопорушень та розділено їх на чотири групи:

1) злочини, що вчиняються шляхом незаконного корисливого вилучення природних об'єктів (охоплюють незаконну порубку лісу (ст. 246 КК України), незаконне полювання (ст. 248 КК України), незаконне заняття рибним, звириним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України) і порушення правил охорони надр (ст. 240 КК України);

2) злочини, що вчиняються шляхом забруднення природних об'єктів; охоплюють забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України), порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України) і забруднення моря (ст. 243 КК України);

3) злочини, що вчиняються шляхом знищення (пошкодження) природних об'єктів; охоплюють знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК України), порушення правил охорони рибних запасів під час проведення вибухових робіт (ст. 250 КК України) і знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України);

4) злочини, що вчиняються шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки; охоплюють порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України), невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України), порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України), порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України), проєктування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України) і безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України) [5, с. 184–190].

Питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля детально досліджене О.В. Одерієм, який розробив розгорнуту криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля за такими критеріями: за безпосереднім предметом посягання; за способом впливу на навколишнє природне середовище; за обстановкою (у частині місця вчинення злочину в широкому розумінні); за специфікою об'єктів, на яких учинено екологічні злочини; за суб'єктом; за наявніми матеріалами емпіричних спостережень; за мотивом учинення; за ступенем соціальної небезпеки (злочини та проступки) [6, с. 72–81].

Спираючись на результати наукових досліджень з означеного питання, О.В. Одерій запропонував таку криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля:

I. За безпосереднім предметом посягання:

1. Злочини, що посягають на екологічну безпеку загалом, тобто на довкілля взагалі та конституційні екологічні права громадян (ст.ст. 236, 237, 238, 253 КК).

2. Злочини, що посягають на окремі елементи чи об'єкти довкілля. Залежно від виду природного об'єкта, на який спрямовано злочинне посягання, означену

групу злочинів можна поділити на 7 підгруп: а) злочини у сфері охорони земель; б) злочини у сфері охорони надр; в) злочини у сфері охорони вод; г) злочини у сфері охорони атмосферного повітря; д) злочини у сфері охорони тваринного світу; е) злочини у сфері охорони рослинного світу; є) злочини у сфері охорони природних територій та об'єктів особливої охорони.

II. За способом впливу на навколишнє природне середовище:

1. Злочини, пов'язані із заволодінням або знищенням природних ресурсів (ст.ст. 239-1, 239-2, 245, 246, 248, 249, 250, 252 КК).

2. Злочини, пов'язані з негативним впливом на природне середовище, погіршенням його стану (ст.ст. 236, 237, 241, 242, 243, 239, 240, 247, 253 КК).

3. Інші екологічні злочини (ст.ст. 238, 244, 251, 254).

III. За обставинкою (у частині місця вчинення злочину в широкому розумінні):

1. За колом суб'єктів, чий інтереси порушено:

а) злочини, що зачіпають інтереси одного регіону (регіональні екологічні злочини);

б) злочини, що зачіпають інтереси декількох регіонів однієї країни (міжрегіональні екологічні злочини);

в) злочини, що зачіпають інтереси двох і більше держав (транснаціональні екологічні злочини, наприклад, забруднення моря, що належить декільком державам, атмосферного повітря тощо).

2. За еколого-регіональним походженням:

а) злочини, які можуть бути вчинені незалежно від географічного положення регіону (наприклад, порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК), безгосподарське використання земель (ст. 254 КК);

б) злочини, що можуть бути вчинені лише за наявності в регіоні певних природних умов (наявність корисних копалин, моря, континентального шельфу тощо).

IV. За специфікою об'єктів, на яких учинено екологічні злочини:

1. Учинені на природоохоронних об'єктах, що перебувають у природному стані (водна акваторія, територія заповідника, сільськогосподарські угіддя).

2. Учинені на штучно створених людиною об'єктах (промислові підприємства нафтопереробного комплексу, інші хімічні та шкідливі виробництва, трубопровідний транспорт).

V. За суб'єктом:

1. Учинені загальним суб'єктом – особою, що досягла шістнадцятирічного віку та не має спеціальних посадових повноважень (ст.ст. 239-1, 232-2, 242, 240, 245, 246, 248, 249, 252, ч. 1 ст. 244 КК).

2. Учинені спеціальним суб'єктом – службовцем або спеціально уповноваженою особою: порушення правил екологічної безпеки (ст.ст. 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 246, 247, 250, 251, ч. 1, 2 ст. 244 КК).

3. Учинені одноосібно або групою осіб, уперше чи повторно.

VI. За наявними матеріалами емпіричних спостережень:

1. Злочини, щодо розслідування яких нагромаджена достатня слідча практика, що дає можливість створювати видові, підвидові методики, тобто максимально наближені до потреб практики методичні рекомендації.

2. Злочини, щодо яких відсутній достатній обсяг емпіричного матеріалу або його вкрай замало (ст.ст. 236, 237, 238, 243, 244, 247, 250, 251, 253 КК).

VII. За мотивом учинення:

1. Учинені з корисливих мотивів, для яких характерними є ознаки отримання матеріальної вигоди,

наявність певного «коефіцієнта корисливості» (ст.ст. 246, 248, 249 КК).

2. Учинені з хуліганських мотивів (знищення лісових масивів шляхом підпалу, забруднення водойм на пляжі внаслідок миття автомобілів, забруднення повітря в результаті спалювання в місцях проживання та відпочинку людей матеріалів, що виділяють шкідливі речовини).

VIII. За ступенем соціальної небезпеки (злочини та проступки):

1. Злочини (як різновид кримінальних правопорушень), що передбачені у VIII розділі КК України «Злочини проти довкілля».

2. Кримінальні проступки (також як різновид кримінальних правопорушень), провадження щодо яких здійснюється у формі дізнання за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [6, с. 72–81].

Таким чином, здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля за такими критеріями, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, механізм злочинної діяльності, предмет кримінально-протиправного посягання, суб'єкт та мотиви вчинення кримінального правопорушення, надає можливість поділити кримінальні правопорушення проти довкілля на групи та визначити їх характерні ознаки й особливості, що сприяє конкретизації криміналістичної характеристики та побудові окремих методик розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Зважаючи на те, що наслідки вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля мають значну суспільну небезпеку і несуть загрозу життю та здоров'ю людини, а також значну шкоду для навколишнього середовища, тваринного та рослинного світу, пропонуємо розробити криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень проти довкілля залежно від наслідків вчинення протиправних дій та розділити їх на такі групи:

1. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до загибелі людей: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України), невжиття заходів до ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ч. 2 ст. 238 КК України), забруднення або псування земель (ч. 2 ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ч. 3 ст. 239-1 КК України), порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ч. 4 ст. 240 КК України), забруднення атмосферного повітря (ч. 2 ст. 241 КК України), забруднення моря (ч. 2 ст. 243 КК України), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 2 ст. 245 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України).

2. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до масового захворювання людей: забруднення або псування земель (ч. 2 ст. 239 КК України), порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ч. 3 ст. 240 КК України), забруднення моря (ч. 2 ст. 243 КК України), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України).

3. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до екологічного забруднення значних

територій: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України).

4. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля: забруднення або псування земель (ч. 1 ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ч. 1 ст. 239-1 КК України), забруднення атмосферного повітря (ч. 1 ст. 241 КК України), порушення правил охорони вод (ч. 1 ст. 242 України), забруднення моря (ч. 1, 3 ст. 243 КК України), порушення законодавства про континентальний шельф України (ч. 1 ст. 244 КК України), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ч. 1 ст. 253 КК України).

5. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ч. 3 ст. 239-1 КК України), порушення правил охорони вод (ч. 2 ст. 242 КК України), забруднення моря (ч. 2 ст. 243 КК України), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 2 ст. 245 КК України).

6. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що призвели до негативного впливу на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ: приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ч. 1 ст. 238 КК України).

7. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що завдали матеріальну шкоду у великому розмірі: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ч. 2 ст. 239-1 КК України).

8. Кримінальні правопорушення проти довкілля, що спричинили інші тяжкі наслідки: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України),

невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ч. 2 ст. 238 КК України), забруднення або псування земель (ч. 2 ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ч. 3 ст. 239-1 КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ч. 3 ст. 239-2 КК України), порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ч. 4 ст. 240 КК України), забруднення атмосферного повітря (ч. 2 ст. 241 КК України), порушення правил охорони вод (ч. 2 ст. 242 КК України), забруднення моря (ч. 2 ст. 243 КК України), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 2 ст. 245 КК України), незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ч. 4 ст. 246 КК України), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України), порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України), безгосподарське використання земель (ч. 4 ст. 254 КК України).

Висновки. Отже, наведена вище класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля надає можливість визначити їх характерні ознаки та особливості, розподілити їх на групи залежно від наслідків, які настали в результаті вчинення протиправних дій, що сприяє конкретизації криміналістичної характеристики та побудові окремих методик розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Гусєва В. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*. 2019. С. 151–156. URL: http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2019/3/part_1/34.pdf
2. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юр. наук за спеціальністю 12.00.09. ХНУВС. Харків, 2006. 19 с.
3. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмичов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
4. Криміналістика : підручник / за ред. В.В. Тіщенко. Стереотипне видання. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
5. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
6. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
7. Снітко Д.І. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. № 2(94). С. 325–333.
8. Туровець Ю.М. Поняття криміналістичної класифікації злочинів проти довкілля. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_2_46

References

1. Husieva, V. (2019). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv: suchasnyi stan naukovoho zabezpechennia ta perspektyvy podalshykh doslidzhen [Forensic classification of crimes: current state of scientific support and prospects for further research]. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*, 151–156. Retrieved from: http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2019/3/part_1/34.pdf [in Ukrainian].
2. Knyzhenko, S.O. (2006). Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia ekolohichnykh zlochyniv [Forensic characteristics of criminal offenses against the environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. KhNUVS. Kharkiv, 19 s. [in Ukrainian].
3. Kofanov, A.V., Kobylanskyi, O.L., & Kuzmichov, Ya.V. et al. (2011). *Kryminalistyka: pytannia i vidpovidy [Forensics: questions and answers]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 280 s. [in Ukrainian].
4. Tishchenko, V.V. (Eds.) (2019). *Kryminalistyka [Forensic characteristics of criminal offenses]*. Stereotypne vydannia. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", 556 s. [in Ukrainian].

5. Volobuiev, A.F., Oderii, O.V., Stepaniuk R.L. et al. (2018). Kryminalistyka [Forensic characteristics of criminal offenses against the environment]: pidruchnyk: u 2 t.; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2, 312 s. [in Ukrainian].
6. Oderii, O.V. (2015). *Teoriia i praktyka rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [Forensic characteristics of criminal offenses against the environment]*. Kharkiv: Disa plius, 528 s. [in Ukrainian].
7. Snitko, D.I. (2021). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia [Forensic classification of criminal offenses against the environment]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, 2(94), 325–333 [in Ukrainian].
8. Turovets, Yu.M. (2009). Poniattia kryminalistychnoi klasyfikatsii zlochyniv proty dovkillia [The concept of forensic classification of crimes against the environment]. *Universytetski naukovy zapysky*, 2, 247–252. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_2_46 [in Ukrainian].

Tatarenko Svitlana,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9425-0227>

CRIMINAL CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT

Forensic classification is a component of forensic methodology, which involves the study of criminal offenses of a certain type and their distribution into groups, types (subspecies) according to certain forensic criteria, which contributes to the development of specific methodological recommendations for the investigation of a particular type of criminal offenses, taking into account their forensic characteristics and features. The criterion for dividing criminal offenses into groups is the forensically significant signs of illegal acts, the patterns of their commission, which should include the method of committing the criminal offense, the identity of the criminal and the identity of the victim, the object of the criminal offense, the environment, tools and means of committing the criminal offense, consequences and typical traces of illegal actions.

Taking into account the fact that the consequences of committing criminal offenses against the environment have a significant public danger and pose a threat to human life and health, as well as significant damage to the environment, animal and plant life, we propose to develop a forensic classification of criminal offenses against the environment depending on the consequences committing illegal actions and dividing them into the following groups: 1) criminal offenses against the environment that led to the death of people; 2) criminal offenses against the environment, which led to mass illness of people; 3) criminal offenses against the environment that led to environmental pollution of large areas; 4) criminal offenses against the environment that caused danger to life, health of people or the environment; 5) criminal offenses against the environment that caused the mass death of objects of animal or plant life; 6) criminal offenses against the environment, which led to a negative impact on human health, flora and fauna; 7) criminal offenses against the environment that caused material damage in a large amount; 8) criminal offenses against the environment that caused other serious consequences.

Key words: investigation method, forensic classification, classification criteria, criminal offenses against the environment.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.62 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-9>

Буряк Катерина Михайлівна,

кандидат юридичних наук

(Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6265-9706>

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

У статті досліджуються кримінальні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, особливості їх об'єктивних ознак. Вказується, що ці кримінальні правопорушення розміщені у різних розділах КК України, проте мають схожі родові об'єкти, пов'язані зі злочинним посяганням на суспільні відносини, що складаються у сімейно-побутовій сфері і поділяються на сімейні відносини і відносини, що забезпечують права та інтереси дітей. Звернуто увагу, що обов'язковим потерпілим від цих кримінальних правопорушень є один з членів сім'ї, якому певним кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

Здійснено розподіл досліджуваних кримінальних правопорушень за безпосереднім об'єктом. У зв'язку з чим з об'єктивної сторони посягання на майнові сімейні відносини може характеризуватися порушенням права власності на майно, що належить іншому члену сім'ї або перебуває у спільній з ним власності, а також ненаданням іншому члену сім'ї коштів на його утримання, передбачених законом або шлюбним договором. Об'єктивна сторона посягань на немайнові сімейні відносини характеризується діяннями, що полягають у заподіянні їм шкоди шляхом домашнього насильства, злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною з боку батьків, опікунів чи піклувальників, підміни дитини, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння). Посягання на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх з об'єктивної сторони характеризуються вчиненням суспільно небезпечних діянь, що завдають шкоду нормальному розвитку неповнолітніх шляхом фізичного, психічного або духовного насильства.

В окремих випадках об'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень містить обов'язкову ознаку у вигляді настання суспільно небезпечних наслідків (істотної шкоди здоров'ю потерпілого, смерті неповнолітнього або інших тяжких наслідків).

Ключові слова: злочини проти сім'ї та неповнолітніх, кримінальне правопорушення, неповнолітній, об'єкт, об'єктивна сторона, потерпілий, родовий об'єкт, сімейні відносини, Кримінальний кодекс України.

Постановка проблеми. Сім'я, як засноване на шлюбі та кровному спорідненні об'єднання людей, пов'язаних спільним побутом та взаємною відповідальністю, є базовою передумовою функціонування соціуму, невід'ємною ланкою у механізмі життєдіяльності та демографічного відтворення поколінь. Її значення є настільки важливим, що сім'ю іноді визначають як «першоелемент суспільства» [2, с. 12], що у своїй сукупності створює вирішальну конструкцію етносу, наряду, нації [1, с. 52].

Цінність сім'ї, її особлива роль у розвитку соціуму і формуванні окремої людини визнаються

міжнародно-правовими документами. Зокрема, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. проголошує, що сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави (ст. 16). Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. зазначає, що у зв'язку з фізичною та розумовою незрілістю дитина потребує особливої охорони, турботи і допомоги, у т. ч. належного правового захисту, для повного і гармонійного розвитку її особистості; дитині необхідно зростати у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння (ст. 32). У розвиток цих та інших міжнародно-правових актів

Конституція України проголошує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ч. 3 ст. 51).

В останні десятиліття інститут сім'ї переживає кризу, про яку свідчать співвідношення кількості шлюбів і розлучень, зниження рівня народжуваності та фінансового забезпечення сімей, а загалом зростання конфліктних ситуацій, що виникають у сім'ях. Як результат сімейно-побутова сфера протягом останніх років набула стійких криміногенних ознак. Вона втрачає свою захисну роль для населення, перетворюється на суспільно небезпечне середовище. У ньому між членами сімейно-побутової мікрогрупи все частіше виникають криміногенні конфлікти, що нерідко розв'язуються вчиненням злочинів проти особи. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність розглянути об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії кримінального права питання відповідальності за кримінальні правопорушення у сімейно-побутовій сфері досліджувалися такими науковцями, як: І. Богатирьов, О. Богатирьова, В. Гришук, В. Голіна, О. Гумін, С. Денисов, О. Дудоров, О. Костенко, В. Кузнецов, О. Литвинов, С. Лихова, М. Мельник, В. Навроцький, Є. Назимко, В. Туляков, М. Хавронюк, В. Шаблистий, В. Шакун та ін.

На рівні дисертаційних досліджень злочини у сімейно-побутовій сфері досліджували І. Бандурка, О. Беспаль, А. Брайловська, В. Гальцова, Б. Головкін, О. Белова, А. Блага, О. Бойко, Д. Євтеєва, О. Зазимко, О. Ковальова, О. Коломонець, Л. Крижна, М. Кузнецов, Н. Лесько, С. Морозюк, Ю. Приколотіна, С. Романцев, Л. Самарай, М. Самченко, О. Тавлуй та ін.

Високо оцінюючи внесок дослідників у розробку теоретичних і прикладних аспектів проблем протидії кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері, слід вказати на те, що нині, як і раніше, в науці відсутнє єдине розуміння з низки питань, принципово важливих для встановлення та реалізації кримінальної відповідальності за такий вид правопорушень. Питання полягає насамперед у встановленні всіх елементів складу злочину, серед яких об'єктивні ознаки є обов'язковим та важливим аспектом.

Метою статті є дослідження кримінально-правових аспектів відповідальності за кримінальні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, визначення їх об'єктивних ознак.

Виклад основного матеріалу. Людська поведінка, певним чином впливаючи на матеріальний світ, має свою зовнішню сторону. Тому як кримінальне правопорушення розглядається тільки діяння, що знаходить своє відображення у зовнішньому світі, заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам та має відповідні об'єктивні ознаки. До об'єктивних ознак кримінального правопорушення передусім належать об'єкт та об'єктивна сторона. Саме ці елементи складу кримінальних правопорушень будуть розглянуті нижче.

Слід зазначити, що вчення про об'єкт злочину є основою вітчизняної кримінально-правової науки і одночасно одним із найбільш спірних у науці. Не вступаючи в дискусію щодо концепцій визначення об'єкта кримінального правопорушення, візьмемо за основу ту, що визначає його як суспільні відносини, на які посягає злочин, спричиняючи їм певну шкоду, і які поставлені під охорону кримінального закону [5]. Саме таке

розуміння об'єкта злочину як суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, і покладено в основу нашого дослідження.

У науці кримінального права класифікують об'єкти кримінальних правопорушень найчастіше як загальні, родові, безпосередні [6, с. 24]. Така класифікація дає змогу визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення [8, с. 234].

У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) міститься низка норм, які передбачають кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у сфері сімейно-побутових відносин, які В. Гальцова умовно розподіляє на кримінальні правопорушення: 1) проти сім'ї; 2) проти неповнолітніх, їхніх прав та інтересів [4].

Це такі складі кримінальних правопорушень, як: ст. 126-1 «Домашнє насильство», ст. 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей», ст. 148 «Підміна дитини», ст. 150 «Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 151-2 «Примушування до шлюбу», ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», ст. 156 «Розбещення неповнолітніх», ст. 156-1 «Домогання дитини для сексуальних цілей», ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування», ст. 167 «Зловживання опікунськими правами», ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», ст. 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)», ст. 301-1 «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження», ст. 301-2 «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи», ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність», ст. 323 «Спонукання неповнолітніх до застосування допінгу», ст. 324 «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів».

Зазначимо, що в юридичній літературі досить неоднозначно вирішується питання щодо визначення їх родового об'єкта. Адже вказані кримінальні правопорушення мають різні родові об'єкти і розміщені у різних розділах КК України: розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», розділ III «Злочини проти волі, честі та гідності особи», розділ IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», розділ V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності», розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення».

Тим самим, як зазначає В. Гальцова, у чинному кримінальному законодавстві кримінально-правову охорону вказаних суспільних відносин законодавець не визнає на рівні родового об'єкта. Фактично ж у дійсності вказані злочини завжди пов'язані з посяганням на одну й ту ж групу суспільних відносин, що складаються у сфері сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх (дітей) [3].

Отже, родовим об'єктом вказаних кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сімейно-побутовій сфері, які поділяються на сімейні відносини і відносини, що забезпечують права та інтереси дітей. Такої

ж позиції дотримується О. Белова, яка під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти сім'ї розуміє «сімейні відносини та відносини, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх» [2]. С. Морозюк під родовим об'єктом злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних називає сімейні та опікунські правовідносини» [7]. В. Гальцова пропонує визначити суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування сім'ї, родовим об'єктом досліджуваних кримінальних правопорушень» [3, с. 365–368].

Загальноприйнято вважати, що сімейні відносини – це суспільні відносини, які врегульовані нормами сімейного права. Відповідно до ст. 2 Сімейного кодексу України до них належать: сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку, утримання; сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком; сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому [13].

До сімейних правовідносин можна віднести відносини між особами, які склали сім'ю раніше, або взагалі не були членами однієї сім'ї, однак пов'язані такими правами та обов'язками, які за своєю суттю є сімейними (аліментні відносини колишнього подружжя, правовідносини між дитиною та батьком (матір'ю), з яким дитина разом ніколи не проживала, правовідносини між онуками та бабою, дідом, які не проживають разом, тощо)» [1].

Слід зазначити, що сімейні відносини утворюють самостійну сферу суспільного життя, у якій формується здорова атмосфера для функціонування сім'ї й виховання дітей та є самостійним видом відносин, що мають власну структуру (суб'єкт, предмет та зміст).

Предметом таких відносин є юридичний факт, тобто вони виникають виключно на підставі волевиявлення особи, яка бажає виникнення, зміни або припинення сімейних відносин. Суб'єкти цих правовідносин пов'язані відносинами шлюбу (подружжя), спорідненості (батьки і діти, усиновлювачі та усиновлені); сімейні відносини виникають не лише з прямої вказівки закону, а й за згодою сторін.

Зміст сімейних відносин становлять взаємні права та обов'язки суб'єктів майнового і немайнового характеру.

Отже, сімейні відносини утворюють самостійну сферу соціально-правового життя, у якому вони складаються, є самостійним видом відносин, мають особливий суб'єктний склад, виникають, змінюються і припиняються винятково за власним волевиявленням особи.

На сім'ю покладається основний захист прав і свобод неповнолітніх. Відносини, що забезпечують нормальний розвиток дітей, значною часткою входять як необхідна складова частина у сімейні відносини.

За законодавством України «дитина» (неповнолітня) – це особа, яка є малолітньою, тобто такою, що не досягла 14 років, та неповнолітня особа від 14 до 18 років (ст. 6 Сімейного кодексу України). Зазначене відповідає тлумаченню терміна «неповнолітня особа», що міститься у п. 12 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України: «неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина віком від 14 до 18 років».

Обов'язок забезпечити нормальний розвиток дитини чинне законодавство покладає насамперед на її

батьків, осіб, які їх замінюють, а в окремих, передбачених законом випадках, – на інших членів сім'ї [12].

Отже, сімейні відносини, права та інтереси неповнолітніх (дітей) становлять єдиний блок суспільних взаємопов'язаних, взаємодоповнюваних відносин. Оскільки на таку групу відносин посягають злочини, що мають суттєву схожість за соціальною сутністю – завжди і у всіх випадках спричиняють шкоду суспільним відносинам у сфері сім'ї та прав і інтересів неповнолітніх: їх фізичному, інтелектуальному, духовному становленню та вихованню – є підстави їх розглядати як родовий об'єкт, а злочини, що на них посягають, відносити до самостійної групи злочинів [4].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення проти сім'ї виступають конкретні суспільні відносини, що охороняються законом і зазнають шкоди (можуть зазнати) у випадку вчинення такого посягання.

О. Белова за безпосереднім об'єктом пропонує поділяти кримінальні правопорушення проти сім'ї та неповнолітніх на три види: 1) посягання на майнові сімейні відносини; 2) посягання на немайнові сімейні відносини; 3) посягання на відносини, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх [2].

Майнові сімейні відносини є безпосереднім об'єктом таких кримінальних правопорушень, як: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України) та зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України).

Безпосередній об'єкт кримінальних правопорушень у вигляді особистих немайнових сімейних відносин закріплено у таких статтях КК України, як: домашнє насильство (126-1), підміна дитини (ст. 148), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168) і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169).

Безпосередні об'єкти посягань на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх поділяються на дві групи:

а) відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх, які виникають між останніми та особами, на яких у встановленому законодавством порядку покладено обов'язки щодо забезпечення такого розвитку – неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України), злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України), а також кваліфіковані склади статевого зносин з особою, що не досягла статевої зрілості (ч. 2 ст. 155 КК України), й розбещення неповнолітніх (ч. 2 ст. 156 КК України);

б) посягання на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх, які виникають між останніми та іншими членами суспільства або державою щодо забезпечення такого розвитку – експлуатація дітей (ст. 150 КК України), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК України) та схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК України), а також статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ч. 1 ст. 155 КК України) та розбещення неповнолітніх (ч. 1 ст. 156 КК України), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ч. 3 ст. 301-1 КК України), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК України).

Здебільшого додатковим безпосереднім об'єктом значених складів злочинів виступає здоров'я члена сім'ї (ст. 126-1, ст. 137, ст. 155, ст. 166, ч. 3 ст. 301-1, ст. 304, ст. 323, ст. 324 КК України), а факультативним об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна або статева недоторканність (ст. 126-1, ст. 150-1, ст. 156, ст. ст. 301-2 КК України).

Наступним елементом складу кримінальних правопорушень проти сім'ї є об'єктивна сторона. П. Матишевський вказує, що «об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону діяння» [6, с. 78], що охоплює безпосередньо саме діяння (у активній формі – дія, пасивній – бездіяльність), злочинні наслідки та кримінально вагомий причинний зв'язок між діянням та наслідками [5].

Об'єктивну сторону кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері, тобто характеристику із зовнішньої сторони, утворює насамперед суспільно небезпечне діяння. У кримінальному праві термін «діяння» означає свідому, вольову, суспільно небезпечну поведінку людини, що виражається у формі дії або наслідку. Ці ознаки діяння обов'язкові для всіх злочинів і становлять необхідну основу для встановлення об'єктивної сторони конкретного складу злочину.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері характеризується, як правило, суспільно небезпечною дією. Дія – це активна форма поведінки, яка полягає у фізичних зусиллях. Дією є і проголошення слів. У рідкісних випадках вчинення вказаних злочинів можливе через бездіяльність.

Бездіяльність як пасивна форма поведінки полягає в невчиненні особою тих дій, які вона повинна була і могла вчинити через покладені на неї обов'язки. Так, судовій практиці відомі випадки, коли мати навмисне йде на смерть своєї дитини, залишивши її без їжі й допомоги одну в замкненій квартирі на тривалий час. У цьому разі під час настання смерті дитини її бездіяльність можна обгрунтовано кваліфікувати як вбивство.

Як зазначає О. Белова, посягання на ці відносини може бути здійсненим шляхом вчинення лише певних діянь, здатних за своїми властивостями заподіяти їм шкоду. Так, зокрема, об'єктивна сторона посягань на майнові сімейні відносини може характеризуватися порушенням права власності на майно, що належить іншому члену сім'ї або перебуває у спільній з ним власності, а також ненаданням іншому члену сім'ї коштів на його утримання, передбачених законом або шлюбним договором [2].

Об'єктивна сторона посягань на немайнові сімейні відносини як необхідний складник передбачених кримінальним законодавством злочинів проти сім'ї та неповнолітніх характеризується діяннями, що полягають у заподіянні їм шкоди шляхом домашнього насильства, злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною з боку батьків, опікунів чи піклувальників, підміни дитини, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння).

Посягання на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх з об'єктивної сторони характеризуються вчиненням суспільно небезпечних діянь, що завдають шкоду нормальному розвитку неповнолітніх шляхом фізичного, психічного або духовного насильства.

Об'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень в окремих випадках містить обов'язкову ознаку у вигляді настання суспільно небезпечних наслідків (відповідно, між діянням та такими наслідками

має бути причинно-наслідковий зв'язок) (наприклад, ст. 137 КК України). Простий склад такого кримінального правопорушення містить вказівку на те, що таке діяння має спричинити істотну шкоду здоров'ю потерпілого, під чим розуміємо фізичну шкоду (легкі тілесні ушкодження, які викликають короточасний розлад здоров'я чи незначну стійку втрату працездатності та середньої тяжкості тілесні ушкодження. Крім того, шкоду фізичному, духовному (моральному), психосексуальному і етичному розвитку дитини). Кваліфікований склад утворює наслідки у вигляді смерті неповнолітнього або інші тяжкі наслідки (наприклад, тяжкі тілесні ушкодження) [2].

Варто також розмежувати правомірний примус як засіб сімейного виховання та протиправний вияв насильства щодо неповнолітніх у сім'ї. Як видається, критеріями розмежування вказаних дій слід вважати: наявність чи відсутність шкоди для здоров'я дитини; мету вчинення вказаних дій (в інтересах дітей чи у власних інтересах); відповідність етичним нормам, що склалися у суспільстві.

Слід зазначити, що у відносинах, які є предметом цього дослідження, обов'язковим потерпілим є один з членів сім'ї, якому певним кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Відсутність такої ознаки, як потерпілий, виключає кримінальну відповідальність. Тому в окремих випадках законодавець формує диспозицію норми з вказівкою на потерпілого як обов'язкову ознаку складу (наприклад, дитина, неповнолітній, непрацездатні батьки тощо).

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що розглянуті нами об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері, мають певні особливості, які пов'язані з об'єктом та об'єктивною стороною. Вказані кримінальні правопорушення розміщені у різних розділах КК України, проте мають схожі родові об'єкти, пов'язані зі злочинним посяганням на суспільні відносини, що складаються у сімейно-побутовій сфері і поділяються на сімейні відносини і відносини, що забезпечують права та інтереси дітей.

У складах досліджуваних кримінальних правопорушень безпосереднім об'єктом можна вважати конкретні сімейні відносини, що охороняються законом і зазнають шкоди (можуть зазнати) у випадку вчинення таких посягань:

- майнові сімейні відносини: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України) та зловживання опікувальними правами (ст. 167 КК України);

- особисті немайнові сімейні відносини: домашнє насильство (126-1), підміна дитини (ст. 148), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168) і незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169);

- відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх: неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України), й розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України), злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК України) та схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих

засобів (ст. 324 КК України), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ч. 3 ст. 301-1 КК України), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК України).

Додатковим безпосереднім об'єктом зазначених складів злочинів виступає здоров'я члена сім'ї (ст. 126-1, ст. 137, ст. 155, ст. 166, ч. 3 ст. 301-1, ст. 304, ст. 323, ст. 324 КК України), а факультативним об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна або статевая недоторканність (ст. 126-1, ст. 150-1, ст. 156, ст. ст. 301-2 КК України).

У відносинах, які є предметом цього дослідження, обов'язковим потерпілим є один з членів сім'ї, якому певним кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

З об'єктивної сторони посягання на майнові сімейні відносини може характеризуватися порушенням права власності на майно, що належить іншому члену сім'ї

або перебуває у спільній з ним власності, а також ненаданням іншому члену сім'ї коштів на його утримання, передбачених законом або шлюбним договором.

Об'єктивна сторона посягань на немайнові сімейні відносини характеризується діями, що полягають у заподіянні їм шкоди шляхом домашнього насильства, злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною з боку батьків, опікунів чи піклувальників, підміни дитини, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння).

Посягання на відносини щодо нормального розвитку неповнолітніх з об'єктивної сторони характеризуються вчиненням суспільно небезпечних діянь, що завдають шкоду нормальному розвитку неповнолітніх шляхом фізичного, психічного або духовного насильства.

В окремих випадках об'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень містить обов'язкову ознаку у вигляді настання суспільно небезпечних наслідків (істотної шкоди здоров'ю потерпілого, смерті неповнолітнього або інших тяжких наслідків).

Список використаних джерел

1. Байдалакіна А. Теоретичні проблеми визначення поняття «сім'я» в умовах розвитку суспільних наук. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 52–55.
2. Белова О. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 18 с.
3. Гальцова В. До питання про кримінально-правову охорону сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх у чинному КК України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 364–368.
4. Гальцова В. До проблеми об'єкта і системи злочинів проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх. *Проблеми законності* : збірник наукових праць. Харків, 2014. Вип. 125. С. 193–201.
5. Гринь О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 131 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 2. С. 31–41.
6. Матишевський П. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Київ : А.С.К., 2001. 147.
7. Морозюк С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст. ст. 164–169 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012.
8. Ромовська З. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
9. Сікан О. Кримінально-правова охорона сім'ї та сімейного життя. *Актуальні питання сучасної юридичної науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 черв. 2011 р.). Харків, 2011. С. 71–72.
10. Сікан О. Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2023. 18 с.
11. Сікан О. Соціальне і правове визначення сім'ї, сімейних відносин та його значення для кримінально-правової охорони. *Генезис публічного права: від становлення до сучасності* : збірник наукових праць. Миколаїв, 2010. С. 159–160.
12. Сімейне право України : підручник / за заг. ред.: Т. Боднар, О. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. С. 54–58.
13. Слюсар Л. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28–38.
14. Шевчук В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 234–239.

References

1. Baidalagina, A. (2007). Teoretychni problemy vyznachennia poniattia «simia» v umovakh rozvytku suspilnykh nauk [Theoretical problems of defining the concept of “family” in the context of the development of social sciences]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 3. S. 52–55 [in Ukrainian].
2. Belova, O. (2006). Kryminalno-pravova kharakterystyka systemy zlochyniv proty simi ta nepovnolitnikh [Criminal law characteristics of the system of crimes against the family and minors]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
3. Haltsova, V. (2020). Do pytannia pro kryminalno-pravovu okhoronu simi, prav ta interesiv nepovnolitnikh u chynnomu KK Ukrainy [Regarding the issue of criminal protection of the family, rights and interests of minors in the current Criminal Code of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4. S. 364–368 [in Ukrainian].
4. Haltsova, V. (2014). Do problemy obiekta i systemy zlochyniv proty simi, prav ta interesiv nepovnolitnikh [To the problem of the object and system of crimes against the family, the rights and interests of minors]. *Problemy zakonnosti: zb. nauk. prats*, 125. Kharkiv. S. 193–201 [in Ukrainian].
5. Hryn, O. (2016). Kryminalno-pravova kharakterystyka obiektyvnoi storony zlochynu, peredbachenoho st. 131 KK Ukrainy [Criminal law characteristics of the objective side of the crime provided for in Art. 131 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychna nauka*, 2. S. 31–41 [in Ukrainian].
6. Matyshevskiy, P. (2001). *Kryminalne pravo Ukrainy [Criminal law of Ukraine]*. Kyiv: A.S.K. 147 [in Ukrainian].

7. Moroziuk, S. (2012). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty interesiv simi ta pidopichnykh (st. st. 164–169 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of crimes against the interests of the family and wards (Articles 164–169 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Romovska, Z. (2009). *Ukrainske simeine parvo* [Ukrainian family law]. Kyiv: Pravova yednist. 500 s. [in Ukrainian].
9. Sikan, O. (2011). Kryminalno-pravova okhorona simi ta simeinoho zhyttia. Aktualni pytannia suchasnoi yurydychnoi nauky [Criminal law protection of the family and family life. Current issues of modern legal science]. *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 11–12 cherv. 2011 r.)*. Kharkiv. S. 71–72 [in Ukrainian].
10. Sikan, O. (2023). Simia yak ob'ekt kryminalno-pravovoi okhorony [The family as an object of criminal law protection]. *Extended abstract of candidate's thesis*. 18 s. [in Ukrainian].
11. Sikan, O. (2010). Sotsialne i pravove vyznachennia simi, simeinykh vidnosyn ta yoho znachennia dlia kryminalno-pravovoi okhorony [Social and legal definition of family, family relations and its importance for criminal law protection]. *Henezys publicnogo prava: vid stanovlennia do suchasnosti: zb. nauk. prats. Mykolaiv*. S. 159–160 [in Ukrainian].
12. Bodnar, T., Dzery, O. (Eds.). (2016). *Simeine pravo Ukrainy* [Family law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter. S. 54–58 [in Ukrainian].
13. Sliusar, L. (2007). Simia v suchasni Ukraini: instytutsiina kryza chy postindustrialna transformatsiia? [The family in modern Ukraine: institutional crisis or post-industrial transformation?]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1. S. 28–38 [in Ukrainian].
14. Shevchuk, V. (2006). Ob'ekt zlochynu za kryminalnym pravom Ukrainy [The object of the crime under the criminal law of Ukraine]. *Universytetski naukovy zapysky*, 2. S. 234–239 [in Ukrainian].

Buriak Kateryna,

PhD in Law

(Ukrainian State University of Chemistry and Technology, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6265-9706>

OBJECTIVE SIGNS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FAMILY AND DOMESTIC SPHERE

The article examines criminal offenses in the family and domestic sphere, the peculiarities of their objective signs. It is indicated that these criminal offenses are placed in different sections of the Criminal Code of Ukraine, but they have similar generic objects related to criminal encroachment on social relations, which are formed in the family and household sphere and are divided into family relations and relations that ensure rights and interests of children. It is noted that the mandatory victim of these criminal offenses is one of the family members who has suffered moral, physical or property damage due to a certain criminal offense.

The distribution of investigated criminal offenses by direct object was carried out. In this regard, from the objective side, encroachment on property family relations can be characterized by a violation of the right of ownership of property that belongs to another family member or is in joint ownership with him, as well as failure to provide another family member with baskets for his maintenance provided for by law or a marriage contract. The objective side of encroachments on non-property family relations is characterized by actions consisting in causing them harm by means of domestic violence, malicious failure of parents, guardians or custodians to take care of the child, substitution of the child, disclosure of the secret of adoption (adoption) and illegal adoption actions. Encroachments on relations with respect to the normal development of minors are objectively characterized by committing socially dangerous acts that harm the normal development of minors through physical, mental or spiritual violence.

In some cases, the objective side of the analyzed criminal offenses contains a mandatory feature in the form of the occurrence of socially dangerous consequences (significant harm to the victim's health, the death of a minor or other serious consequences).

Key words: crimes against family and minors, criminal offense, minor, object, objective party, victim, ancestral object, family relations, Criminal Code of Ukraine.

УДК 342.951:351.741(477):343.03-053.6/.81
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-10>

Зарядюк Зоряна Валентинівна,

кандидат юридичних наук, доцент

(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД МОЛОДІ

У статті проаналізовано діяльність Національної поліції України щодо протидії та профілактики кримінальних правопорушень серед молоді. Зазначено, що основними молодіжними угрупованнями є неформальні, спрямовані на протиправні дії, що носять переважно хуліганський характер, який із часом проявляється в насильницьких агресивних протиправних діях.

Визначено основні напрямки роботи підрозділів НПУ щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються молодіжними групами з різним ступенем агресивної спрямованості, а також головні напрямки модернізації діяльності із запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями.

Ключові слова: запобігання, кримінальне правопорушення, молодіжні угруповання, Національна поліція України.

Постановка проблеми. Згідно з Конституцією України держава забезпечує захист людини, її життя, здоров'я, честь і гідність, що, у свою чергу, вимагає вдосконалення запобіжної діяльності підрозділів Національної поліції щодо попередження кримінальним правопорушенням. Запобігання – складний процес, а його зміст відрізняється від інших видів діяльності. Зокрема, виокремлюють низку таких складових, як профілактика, запобігання та припинення. Кожний із цих елементів порівняно самостійний, але вони взаємопов'язані, мають однакову мету – не допустити вчинення кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській та світовій кримінології тема злочинності молоді завжди привертала увагу дослідників, оскільки саме з цією віковою групою суспільство пов'язує своє сучасне та майбутнє. Деякі сучасні кримінологічні проблеми злочинності молоді розглядали у своїх працях І.О. Бандурка (2011, 2016), А.О. Джужа (2012, 2017), Н.С. Юзікова (2017), Н.І. Сподарик (2018) [1], М.С. Андріяшевська (2019), Д.А. Демчишин (2021) та інші. Разом із тим із моменту написання деяких робіт істотно змінилася ситуація в країні, що зумовило необхідність вивчення обраної нами проблеми в сучасних умовах.

Метою статті є визначення основних напрямків роботи та модернізації діяльності із запобігання кримінальних правопорушень серед молоді.

Виклад основного матеріалу. Теорія запобігання (профілактики) злочинів органами внутрішніх справ сформувалася наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. Саме тоді в працях багатьох дослідників простежувалася стала наукова позиція, що запобігання злочинам – це система заходів економічного, соціально-культурного, виховного та правового характеру, які проводять державні органи, громадські організації

з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин [1].

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам характеризується цілеспрямованим проведенням цього виду запобіжної діяльності, включаючи елементи системи «по горизонталі» (взаємодія) і «по вертикалі» (підпорядкування); неухильне виконання поставлених задач і вибір профілактичних дій відповідно до стану об'єкта [2, с. 63].

Однією з найважливіших особливостей організованої молодіжної злочинності на сьогодні є так звана диверсифікація, тобто здатність швидко змінювати профіль злочинної діяльності з урахуванням змін легального ринку [3, с. 137]. Злочинність, при недоліках боротьби з нею, здатна до самодетермінації та надання зворотного негативного впливу на обставини, що її обумовили, у тому числі на політику, економіку, соціально-духовну сферу. Вона впливає на «фонові явища», посилюючи їх та надаючи їм нових характеристик. Психологічна та професійна підготовка працівників правоохоронних органів усе менше відповідає новим вимогам запобігання організованій злочинності, у якій посилюються явища кримінального професіоналізму та організованості, а серед працівників правоохоронних органів переважає значна частина молодих спеціалістів, які не мають достатнього професійного досвіду.

Доволі нерідко лідери молодіжних угруповань є членами організованої загальнокримінальної злочинності. Дослідження цього аспекту, розробка та реалізація ефективних заходів запобігання втягненню молоді до організованої кримінальної злочинності – найважливіше завдання науковців і практичних працівників [4, с. 200].

Головним правоохоронним органом у запобіганні кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями, є Національна поліція

Україні (НПУ), організація діяльності якої за цим напрямом передбачає: визначення кола органів і підрозділів НПУ щодо такої діяльності; правове регулювання та інформаційне забезпечення цієї діяльності; аналіз, прогнозування, планування; розробка напрямів взаємодії з іншими структурами та координація їх роботи; контроль за виконанням запланованих заходів. Найбільш складними є інформаційне забезпечення, взаємодія та правове регулювання питань кримінальних правопорушень, що вчиняються молодіжними угрупованнями, оскільки необхідні детальний збір інформації, що включає оперативні відомості; визначення напрямів взаємодії; узгодження рішень, обмін даними, цілеспрямоване співробітництво; детальне опрацювання законодавчих засад цієї діяльності.

На сьогодні інформація про молодіжні угруповання зазвичай надходить до підрозділів превенції (ювенальної превенції, дільничних офіцерів поліції), а відповідно до вимог КПК України [5] почав діяти єдиний для всіх правоохоронних структур реєстр досудових розслідувань (СРДР) [6]. Але також можна побачити деякі недоліки. Зокрема, із кожним роком щораз більше залишається нерозслідуваними кримінальних правопорушень, відбувається так зване їх нагромадження. Основними причинами вказаної ситуації є: прогалини чинного законодавства, низький рівень відомчої нормативної бази, недосконалість організації оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень і відсутність необхідних оперативних позицій у кримінальному середовищі [7, с. 42].

Як варіант вирішення такої проблеми, могло б стати більш раціональне використання можливостей регіональних інформаційних центрів при Головних управліннях Національної поліції в областях (ГУНП), здатних накопичувати у своїх базах відповідні узагальнені відомості, представляючи їх у систематизованому вигляді на запити всім зацікавленим структурам. Варто було б на рівні ГУНП створити єдину систематизовану інформаційну базу, що включає дані про неформальні молодіжні групи, а також осіб, які входять у ці неформальні групи, з метою подальшого використання таких відомостей для запобігання вчинення ними протиправних дій. Зазначений захід дав би можливість вести контрольне спостереження за неформальними молодіжними групами, тим самим попереджаючи їх можливу кримінальну діяльність, а в разі вчинення ними правопорушень і злочинів вживати негайних заходів правового характеру до винних осіб.

Поряд із цим для повнішої характеристики групової злочинності молоді в цілому та неформальних молодіжних об'єднань зокрема сьогодні необхідно розробити нову систему показників, що дозволяють аналізувати криміногенну ситуацію, пов'язану з вчиненням кримінальних правопорушень молодіжними групами, у масштабах країни, міста, району. На даний час існуюча вузьковідомча система однорідних відомостей практично не дає можливості відібрати із загального масиву кримінальних правопорушень ті, що були вчинені саме представниками молодіжних груп, тому вважаємо, що назріла необхідність термінового внесення змін до СРДР, додавши пункт «Додаткова характеристика кримінального правопорушення».

Складені на підставі цих відомостей звіти дозволили б відслідковувати кількісні та якісні показники злочинності молодіжних угруповань, більш всебічно, об'єктивно та повно відображати показники стану окремих видів кримінальних правопорушень. Крім того,

отриману інформацію можна було б використовувати як при складанні кримінологічного прогнозу злочинності, так і з метою розроблення різних заходів запобіжного характеру.

Основними напрямками роботи підрозділів НПУ щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються молодіжними групами з різним ступенем агресивної спрямованості, можна визначити такі:

1. *Неформальні молодіжні групи екстремістської спрямованості.* Належать переважно до сфери Департаменту стратегічних розслідувань, спеціальних підрозділів Служби безпеки України, які зобов'язані встановлювати, запобігати та припиняти факти готування до кримінального правопорушення та замаху на нього, що вчиняються на ґрунті екстремізму, а також встановлювати осіб, які його вчинили; встановлювати осіб, протиправні дії яких можуть містити ознаки екстремістської спрямованості, що дає підстави для вжиття заходів запобіжного впливу; залучати до роботи із запобігання кримінальним правопорушенням громадські об'єднання правоохоронної спрямованості та окремих громадян.

2. *Неформальні молодіжні групи футбольних фанатів-хуліганів та вандалів.* Це основний контингент роботи працівників превентивної діяльності та патрульної служби, які зобов'язані перевіряти на маршрутах патрулювання місця найімовірнішого вчинення фанатами та вболівальниками хуліганських дій та актів вандалізму; виявляти пункти укриття агресивно налаштованих фанатів та вболівальників, схильних до вчинення правопорушень, а також місця їх концентрації; припиняти випадки розпивання фанатами та вболівальниками спиртних напоїв у громадських місцях, а також вживання наркотичних засобів та психотропних речовин; здійснювати роз'яснювальну роботу серед фанатів та вболівальників щодо дотримання ними правил громадського порядку [8, с. 24–25].

Запобігання злочинам з боку футбольних уболівальників має починатися з аналізу інформації про наявність на території, що обслуговується, неформальних молодіжних об'єднань кримінальної спрямованості, зокрема, угруповань фанатів і скінхедів. Це обумовлено необхідністю науково обґрунтованого вибору з маси правопорушників потенційних злочинців, тобто тих, хто ще не вчинив злочину, проте в еволюції антигромадської поведінки придбав такі особистісні властивості, які при наявності певних умов та обставин можуть проявитися у формі злочинних дій [9, с. 69].

Для реалізації цих цілей співробітники поліції з метою недопущення вчинення правопорушень з боку уболівальників повинні проводити запобіжну роботу з підлітками, які раніше були помічені та затримані за порушення публічного порядку під час проведення спортивних заходів, із батьками дітей, які перебувають на обліку як вболівальники спортивних товариств. У ході здійснення таких заходів повинні виявлятися найбільш активні учасники групових хуліганських проявів, а також дорослі особи, що залучають неповнолітніх в антигромадську діяльність. Виявлення досліджуваних угруповань має здійснюватися спільно з оперативними службами при тісній взаємодії з керівництвом навчальних закладів, молодіжними громадськими організаціями тощо. Під час такої діяльності необхідно зібрати для запобіжної роботи відомості про склад, структуру, чисельність, конкретних учасників угруповань, найбільш активних членів «керівного центру», лідерів та їх особливостях. Для цих цілей слід регулярно проводити

спеціалізовані цільові рейди, спрямовані на виявлення неповнолітніх асоціальної спрямованості.

Запобігаючи груповим порушенням публічного порядку, що готуються, або масовим бійкам підлітків поза стадіонами, або припиняючи ті, що почалися, правоохоронні органи, заздалегідь маючи інформацію про місце, кількість учасників із кожної з протиборчих сторін, повинні перекидати ці місця силами особового складу та громадськості або викликати допомогу з інших підрозділів. Сюди можна віднести дії із затримання та притягнення до відповідальності молодих осіб, у чиїх діях є склад іншого кримінального правопорушення. Вийжджаючи заздалегідь на місця скупчення фанатів, правоохоронні органи не повинні дозволити останнім вступати в бійку. Припиняючи дії, що вже почалися, працівники поліції, у першу чергу, повинні відсікти з натовпу найбільш активних її лідерів, тим самим позбавивши угруповання дій в екстремальній ситуації.

Важливим аспектом у виявленні порушників може слугувати діяльність співробітників поліції, які, перебуваючи безпосередньо в секторі вболівальників, можуть своєчасно реагувати на різні порушення порядку.

3. *Неформальні молодіжні групи тоталітарно-релігійної спрямованості та деструктивні секти.* Їх діяльністю переважно займаються підрозділи дільничних офіцерів поліції та підрозділи ювенальної превенції, які зобов'язані здійснювати профілактику втягнення молоді в секти за допомогою діагностики соціальної адаптації особистості, що створює передумови для залучення їх до таких організацій, нейтралізації несприятливих факторів соціалізації, що сприяють залученню молоді до релігійних сект, антисектантського виховання, розроблення прийомів психологічного захисту від авторитарного впливу лідерів секти, а також усвідомлення членами небезпеки такого залучення; запобігання розвитку впливу сект на молодих людей, які мають досвід спілкування з їхніми адептами; припинення втягування молодих людей у сектантську діяльність, надання допомоги в реабілітації колишніх членів секти.

4. *Неформальні молодіжні групи – прихильники субкультури потойбіччя («готи», «сатаністи») та близькі до них представники субкультурних течій (наприклад, «металісти»).* Це сфера діяльності підрозділів карного розшуку, співробітники якого зобов'язані проводити профілактичну роботу з особами, що перебувають на обліку; спостерігати за угрупованнями, у поведінці яких виявляються елементи насильства, агресії; вести облік засуджених за насильницькі злочини; здійснювати контроль за їх поведінкою.

При отриманні даних про кримінальні правопорушення, що готуються на ґрунті окультизму, співробітники карного розшуку зобов'язані негайно перевіряти та припиняти протиправні дії, забезпечуючи притягнення винних до відповідальності, що саме по собі має запобіжне значення, або, якщо це можливо, схилити цих осіб до добровільної відмови від вчинення протиправних дій.

Вагоме запобіжне значення мають своєчасне та повне виявлення в процесі проведення оперативно-розшукових заходів притонів, місць концентрації таких осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя, раніше засуджених, які залучають дітей до вчинення кримінальних правопорушень.

5. *Робота з неформальними молодіжними групами мотоциклістів із числа «байкерів».* Належить до повноважень патрульної служби, яка здійснює виявлення та припинення порушень Правил дорожнього руху, облік

та аналіз дорожньо-транспортних пригод, причин та умов їх виникнення, а також вжиття заходів до їх усунення, застосування до порушників встановлених законом заходів впливу.

Типовими порушеннями «байкерів» є такі: їзда без шолома, перевищення швидкості, відсутність прав водія на керування мотоциклом та реєстраційних документів на транспортний засіб. Мотоцикл є одним із найнебезпечніших транспортних засобів, тому будь-яке зіткнення на ньому може призвести до сумних наслідків. Щоб уникнути цього, водіям потрібно навчитися навичок водіння в різних ситуаціях і дорожніх умовах, уважності, а також суворо дотримуватися Правил дорожнього руху. Особливо небезпечно, коли мотоциклісти під час руху здійснюють різкі маневри з ряду в ряд або на великій швидкості здійснюють обгін, проїжджаючи між машинами через так звані «мертві зони» (місце огляду, де водій машини не бачить транспортний засіб, що його обганяє). На думку багатьох фахівців, усе це – наслідки недоліків нинішньої підготовки водіїв мотоциклів в автошколах. Фактично кожен, хто отримав права на керування мотоциклом, уже вважає себе «професіоналом» на дорозі, хоча напрацювання навичок їзди на такому транспортному засобі потрібно вести постійно.

Висновки. Для забезпечення кожного громадянина можливістю безперешкодного виклику поліції на рівні держави має бути розробленим мобільний додаток «Поліція 102». Він має стати ефективним способом цілодобового зв'язку з поліцією та способом забезпечення безпеки дітей.

Єдиним реальним суб'єктом запобігання правопорушенням молоді на сьогодні залишається НПУ, а тому саме вона має проявити ініціативу щодо координації спільної діяльності інших суб'єктів, профілактики та передачі соціальним службам, закладам освіти частини профілактичних функцій. Відповідно головними напрямками модернізації діяльності із запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями, є:

- розробка системи показників (індикаторів), що містить дані про злочинну діяльність молодіжних груп;
- створення централізованого банку даних про стан цього виду злочинності, що включає «паспортизацію» молодіжних груп загалом та окремих її учасників, наприклад інформаційне забезпечення суб'єктів запобігання фактам наявності на території, що обслуговується, неформальних молодіжних груп насильницької орієнтації;
- координація профілактичної діяльності, забезпечення її наступності;
- організація взаємодії органів поліції з державними та громадськими структурами, що реалізують заходи щодо запобігання правопорушенням дітей, молоді та їх груповим проявам;
- оперативне виявлення причин та умов, що сприяють об'єднанню в молодіжні групи та вчиненню правопорушень молоддю;
- здійснення профілактичного спостереження за молодими людьми, схильними до злочинної поведінки;
- розвиток системи культурно-масових організацій, здатних відвернути молодь від можливої протиправної діяльності.

Перераховані напрями та заходи здатні вберегти лише деяку частину злочинців молодіжного віку, точніше «випадкових» та «ситуаційних», від вибору неформальної молодіжної групи антигромадського спрямування, залучити їх до позитивних фізкультурно-спортивних чи творчих занять.

Список використаних джерел

1. Сподарик Н.І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 279 с.
2. Кримінологія : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.
3. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посібник / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 248 с.
4. Агапова К.В. Особливості запобігання організованій молодіжній злочинності в умовах реформування правоохоронної системи в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 31 берез. 2021 р.). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 199–200.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
7. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень : метод. реком. / Д.М. Тичина, В.В. Крижна, А.А. Саковський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.
8. Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Терещенко А.І., Чуриков Д.С. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство : метод. реком. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.
9. Забрда Д.Г. Діяльність ОВС щодо протидії хуліганським проявам під час проведення міжнародних футбольних матчів. *Співпраця поліції, органів адміністрації та місцевої громадськості задля забезпечення безпеки під час масових заходів Євро-2012* : матеріали наук.-практ. конф. (с. Гута, 17–19 листоп. 2008 р.). Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. С. 67–70.
10. Джужа А.О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 522 с.

References

1. Spodaryk, N.I. (2018). *Kryminolohichne zapobihannya pidrozdilamy natsionalnoi politsii Ukrainy nasylnytskykh zlochyniv proty zhyttia ta zdorovia osoby, shcho vchyniautsia studentamy VNZ* [Criminological Prevention of Violent Crimes Against Human Life and Health Committed by Students of Higher Education Institutions by the National Police of Ukraine]: *Candidate's thesis*. Lviv: NULP [in Ukrainian].
2. Dzhuzha, O.M. (Eds.). (2009). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
3. Dzhuzha, O.M. (Eds.). (2007). *Orhanizovana zlochynnist v Ukraini ta krainakh Yevropy* [Organized crime in Ukraine and Europe]. Kyiv: NUVS [in Ukrainian].
4. Ahapova, K.V. (2021). *Osoblyvosti zapobihannya orhanizovani molodizhnii zlochynnosti v umovakh reformuvannya pravookhoronnoi systemy v Ukraini* [Peculiarities of Preventing Organized Youth Crime in the Context of Law Enforcement Reform in Ukraine]. Proceedings from MNPK '21: *XIII Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferencia "Rol ta mistse pravookhoronnykh orhaniv u rozbudovi demokratychnoi pravovoї derzhavy"* – *The Thirteens International Scientific and Practical Internet Conference "The role and place of law enforcement agencies in the development of a democratic state based on the rule of law"*. Odessa: ODUVS, 199–200 [in Ukrainian].
5. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine]: (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
6. *Polozhennia pro Yedynyi reiestr dosudovykh rozsliduvan, poriadok yoho formuvannya ta vedennia* [Regulations on the Unified Register of Pre-trial Investigations, the procedure for its formation and maintenance]: (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> [in Ukrainian].
7. Tychyna, D.M., Kryzhna, V.V., & Sakovskyi, A.A. et al. (2019). *Zapobihannya ukryttiu vid reiestratsii v orhanakh politsii zaiav i povidomlen pro vchynennia kryminalnykh pravoporushen* [Preventing the concealment of statements and reports of criminal offenses from being registered with the police]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
8. Yefimov, M.M., Makarenko, Ye.I., Tereshchenko, A.I., & Churikov, D.S. (2010). *Metodyka zboru pervynnykh materialiv za faktamy porushen hromadskoho poriadku, shcho mozhut buty kvalifikovani yak khulihanstvo* [Methodology for collecting primary materials on the facts of violations of public order that may be qualified as hooliganism]. Dnipropetrovsk: DDUVS [in Ukrainian].
9. Zabroda, D.H. (2008). *Diialnist OVS shchodo protydii khulihanskym proiavam pid chas provedennia mizhnarodnykh futbolnykh matchiv* [Activities of internal affairs bodies to counteract hooliganism during international football matches]. Proceedings from NPK '08: *Naukovo-praktychna konferencia "Spivpratsia politsii, orhaniv administratsii ta mistsevoi hromadskosti zadlia zabezpechennia bezpeky pid chas masovykh zakhodiv Yevro-2012"* – *Scientific and Practical Conference "Cooperation between the police, administration and local community to ensure security during the Euro-2012 mass events"*. Ivano-Frankivsk: PIuI LvDUVS, 67–70 [in Ukrainian].
10. Dzhuzha, A.O. (2018). *Teoretychni ta praktychni zasady viktymolohichnoho zapobihannya zlochynam v Ukraini* [Theoretical and Practical Principles of Victimization Prevention in Ukraine]. Doctor's thesis. Kharkiv: Khar. NUIA [in Ukrainian].

Zaradiuk Zoriana,

PhD in Law

(Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>

NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF SPECIAL CRIMINOLOGICAL PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AMONG YOUNG PEOPLE

The article analyzes the activities of the National Police of Ukraine aimed at combating and preventing criminal offenses among young people. It is noted that the main youth groups are informal, aimed at illegal actions and are mainly hooligan in nature, which eventually manifests itself in violent aggressive illegal actions.

The author identifies the main areas of work of the NPU units aimed at preventing criminal offenses committed by youth groups with varying degrees of aggressive orientation, as well as the main areas of modernization of activities aimed at preventing criminal offenses committed by youth groups.

Key words: *prevention, criminal offense, youth groups, National police of Ukraine.*

УДК 343.575

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-11>

Лисько Тетяна Давидівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>

ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ПРОТИДІЇ ТА БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

У науковій статті досліджено специфіку застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Вказано на ефективність поєднання кримінально-правових і медичних заходів впливу з метою запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень цими особами та втрату ними суспільної небезпечності. Досліджено правову природу примусового лікування, вказано вади та переваги даного заходу кримінально-правового характеру.
Ключові слова: примусове лікування, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги наркотичних засобів, кримінальна відповідальність, наркозалежні особи.

Постановка проблеми. У межах кримінально-правових і кримінально-виконавчих відносин правозастосовна практика віддає перевагу каральному потенціалу протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, який полягає в призначенні, виконанні та правових наслідках кримінального покарання. Основна мета таких заходів, яка не завжди досягається, – це виправлення засудженого. З огляду на це слід звернути увагу на альтернативні види впливу на осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. До них належить примусове лікування, яке є не менш ефективним і мінімально затратним у процесі протидії наркозлочинам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізові проблем, пов'язаних із наркоманією, присвячено праці багатьох учених, зокрема П. Андрушка, М. Бажанова, Ю. Бауліна, А. Гришка, С. Гусева, О. Джужі, І. Дружиніна, В. Єсіпова, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Козаченка, М. Коржанського, І. Нікіфорчина, П. Матишевського, Н. Мирошніченко, А. Музики, В. Сташиса, В. Тація, М. Хруппи, Є Фесенка та інших. Їх наукові праці відіграли надзвичайно важливу роль у дослідженні проблематики соціально-правових, кримінально-правових, кримінологічних та інших проблем протидії наркоманії.

Метою статті є аналіз чинного кримінального закону та судової практики в частині застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, дослідження переваг та недоліків такого виду впливу примусового характеру.

Виклад основного матеріалу. Примусове лікування наркозалежних осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів, є найбільш перспективним видом заходів примусового характеру, які можуть бути адаптовані та сформульовані в Стратегії державної політики щодо наркотиків.

За своєю правовою природою та особливостями застосування слід виокремити два види заходів медичного характеру, що можуть бути застосовані до осіб, хворих на наркоманію:

- 1) добровільне лікування – лікування від наркоманії, яке здійснюється за згодою хворого або його законного представника;
- 2) примусове лікування – лікування на підставі судового рішення хворого на наркоманію, який ухиляється від добровільного лікування або продовжує вживати наркотичні засоби без призначення лікаря та порушує права інших осіб [1].

У судовій практиці досить часто виникає питання про визнання особи, що зловживає наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами, неосудною чи обмежено осудною. У такому випадку суд вдається до застосування примусових заходів медичного характеру.

Застосування примусового лікування являє собою діяльність суду щодо прийняття у відповідному процесуальному документі рішення про визначення цього засобу впливу щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та має хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Стаття 96 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлює, що примусове лікування може бути застосоване судом незалежно від призначеного покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань

примусове лікування здійснюється в спеціальних лікувальних закладах [2].

А.А. Музика та О.П. Горох неодноразово вказували у своїх наукових доробках, що не потрібно переоцінювати ефективність покарання відносно осіб, що мають наркотичну залежність та вчинили кримінальне правопорушення. Як засвідчує правоохоронна практика, застосування найбільш суворих кримінально-правових заходів, таких як покарання у виді позбавлення волі на певний строк, не дають бажаного результату. А такий результат можливо отримати лише при наявності хоча б мінімального комплексного підходу щодо вирішення цієї проблеми – активними зусиллями з лікування осіб від наркотичної залежності [3, с. 16].

У науковому колі точилися дискусії щодо правової природи примусового лікування. Досить тривалий час воно характеризувалось тими самими ознаками, що і покарання, оскільки виступає заходом примусу з боку держави та признається судом. Як відзначають дослідники, між примусовим лікуванням і покаранням можливо виявити спільні ознаки. Є очевидним, що ці категорії входять до загального поняття кримінально-правових заходів. Так, можна виділити наступні ознаки-властивості, що їх споріднюють: наявність державного примусу, можливе застосування виключно на підставі закону, застосування до осіб, що визнані винуватими у відповідності з положеннями кримінального процесуального законодавства, наслідки їх застосування проявляються в певних обмеженнях прав і свобод людини без порушень цих прав. Однак, слід відмітити неможливість споріднення зазначених видів кримінально-правових заходів, по-перше, тому, що примусове лікування не містить у собі карального елементу, по-друге, мета такого кримінально-правового заходу полягає не у виправленні людини, а направлена на необхідність вилікувати наркозалежну особу або хоча б покращити її стан здоров'я, і тим самим попередити можливість вчинення нею інших кримінальних правопорушень [4, с. 350].

Наразі можна сформувати вади сучасної концепції примусового лікування від наркоманії. До недоліків правової природи примусового лікування слід віднести:

- схожість правової природи примусового лікування та кримінального покарання, оскільки режим виконання примусового лікування наркозалежних осіб збігається з режимом відбування покарання у виді позбавлення волі. Це тягне за собою неефективність і дублювання вказаних заходів кримінально-правового впливу, а також порушення норм кримінально-виконавчого законодавства;

- неврегульованість законодавством окремих питань примусового лікування, відсутність чіткого порядку проведення медичної експертизи хворих на наркоманію, а також відсутність спеціального законодавства, що регламентує виконання примусового лікування;

- певна кількість хворих на наркоманію, що вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, якій призначено максимальне покарання у виді позбавлення волі;

- нетривалі строки примусового лікування та необхідність економії державних коштів на їх реалізацію вказують на нерентабельність цих заходів;

- відсутність чинної Стратегії державної політики щодо наркотиків (остання з прийнятих розрахована на період до 2020 року).

Підтримуючи думку, сформовану кримінально-правовою політикою, про необхідність використання

примусового лікування для протидії наркоманії, вважаємо, що реальна ситуація у сфері боротьби з наркозлочинністю та ліберальна каральна практика, що не відповідає сучасним реаліям, підвищують актуальність внесення в кримінальне законодавство норми про примусове лікування наркозлочинців, що хворіють на наркоманію. Метою примусового лікування від наркоманії слід звести до досягнення медичного результату та попередження кримінальних правопорушень, вчинення яких цими особами потенційно можливе. Таким чином, слід чітко встановити відмінність мети покарання та мети примусового лікування.

Механізм кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів при застосуванні примусового лікування хворих на наркоманію полягає в усуненні суспільно небезпечного діяння та його можливих наслідків, суспільної небезпечності самого наркомана та прецедентного характеру його дії шляхом застосування медичного та організаційно-попереджувального впливу, формування мотивації щодо необхідності лікування, а також створення умов для законослужняного та здорового способу життя осіб, які пройшли примусове лікування.

Медичний вплив полягає в застосуванні різних методів лікування та методик дослідження стану наркозлочинця. Суб'єктом такого впливу виступає лікар-нарколог, який із врахуванням існуючої практики, власного досвіду та особливостей захворювання обирає адекватні методи лікування та строки їх застосування. Метою такого впливу є одужання хворого на наркоманію або покращення стану його здоров'я, а також досягнення стійкої ремісії. Нормативно-медичний вплив на наркозлочинців не врегульовано, і він носить суб'єктивно-оціночний характер.

Організаційно-попереджувальний вплив полягає в забезпеченні порядку проходження примусового лікування. Метою даного впливу є нейтралізація хворого, який становить небезпеку як для самого себе, так і для оточуючих, попередження вчинення ним нових кримінальних правопорушень, забезпечення прав і свобод особи, що проходить примусове лікування. У випадку відбування покарання у виді позбавлення чи обмеження волі суб'єктом впливу виступає адміністрація кримінально-виконавчої установи, а при амбулаторному лікуванні – уповноважений орган пробації. Основними заходами, що забезпечують організаційно-попереджуваний вплив, є наступні: а) забезпечення режиму роботи медичної установи, її безпека; б) активне спостереження за поведінкою хворого на наркоманію; в) контроль за лікуванням, організація регулярних оглядів; г) нагляд за медичною установою, що здійснює примусове лікування.

При застосуванні примусового лікування щодо наркозалежних осіб стає можливим попередження та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень наркозлочинцями, оскільки примусове лікування реалізовується через позбавлення таких можливостей: а) вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів без призначення лікаря; б) незаконне придбання для подальшого вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів; в) спілкування з особами, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, а також іншими особами, що схиляють до вживання вказаних речовин, сприяють цьому; г) потрапляння в «зону ризику» вчинення наркозлочинів тощо.

Крім того, слід встановити кримінальну відповідальність за ухилення від примусового лікування. Особливу увагу слід звернути на випадки ухилення від лікування, якщо це було підставою звільнення від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 309 КК України. Означена норма не вказує та не передбачає будь-які наслідки у випадку невиконання чи неналежного виконання суб'єктом обов'язків, що на нього покладаються.

Визнаючи доцільність застосування примусового лікування наркозалежних осіб у системі заходів протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, слід вказати на окремі його вади, що мають місце на сучасному етапі:

1) обов'язкове примусове лікування не ставить і не забезпечує спеціальну мету остаточно вилікувати або покращити стан здоров'я хворого, за якого він перестає бути суспільно небезпечним;

2) об'єктом примусового лікування стають менш небезпечні кримінальні правопорушники, а метою лікування є тільки схилення наркозалежної особи до лікування, а не саме лікування;

3) механізм схилення наркозалежної особи до лікування здійснюється переважно не примусовими, а виховними методами, у яких основну роль відведено переконанню.

Висновки. Вважаємо за доцільне переглянути концепцію примусового лікування в кримінальному праві в частині розширення її змісту та обсягу щодо наркозалежних осіб, зважаючи на особливості та специфіку даного виду захворювання та поєднання його із вчиненням кримінальних правопорушень. Примусове лікування, що застосовується щодо наркозалежних осіб, поряд із кримінальним покаранням є важливими засобами протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Поєднання ефективного застосування всіх видів лікування наркозалежних осіб і реалізація кримінально-правових форм впливу може призвести до досягнення необхідного результату – отримання збалансованого механізму впливу на наркозлочинність на індивідуальному та загальному рівнях. При цьому пріоритетне значення слід надавати саме примусовому лікуванню, яке здатне максимально досягнути специфічної мети кримінального закону.

Список використаних джерел

1. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text> (дата звернення: 03.08.2023).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 11 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.08.2023).
3. Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2012. 404 с.
4. Пушкар Г. Примусове лікування від наркоманії як інший кримінально-правовий захід: ефективність та необхідність застосування. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 345–360.

References

1. Pro zakhody protydyi nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rechovyn i prekursoriv ta zlovzhvanniu nymy : Zakon Ukrainy vid 15.02.1995 r. № 62/95-VR : stanom na 31 berez. 2023 r. [On countermeasures against the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and their abuse: Law of Ukraine dated February 15, 1995 No. 62/95-VR: as of March 31, 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III : stanom na 11 serp. 2023 r. [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III: as of August 11 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
3. Muzyka, A.A., & Horokh, O.P. (2012). *Pokarannia ta yoho zastosuvannia za zlochyny proty zdorovia naseleння [Punishment and its application for crimes against public health]*. Kyiv: PALYVODA A.V., 404 s. [in Ukrainian].
4. Pushkar, H. (2016). *Prymusove likuvannia vid narkomanii yak inshyi kryminalno-pravovy zakhid: efektyvnist ta neobkhdnist zastosuvannia [Forced drug addiction treatment as another criminal legal measure: effectiveness and necessity of application]*. *Pravovy vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani – Legal impact on illegal behavior: current aspects* (O.V. Kozachenko, Ye.L. Streltsov (Eds.)). Mykolaiv : Ilion, 345–360 [in Ukrainian].

Lysko Tatyana,

PhD in Law, Associate Professor

(National Aviation University, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>

FORCED TREATMENT AS A TYPE OF ALTERNATIVE METHOD OF PREVENTING AND FIGHTING THE ILLEGAL TRAFFICKING OF NARCOTICS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS

The scientific article examines the specifics of the application of forced treatment to drug addicts who have committed criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. It is indicated the effectiveness of the combination of criminal-legal and medical measures of influence in order to prevent the commission of new criminal offenses by these persons and their loss of public danger. The legal nature

of forced treatment is investigated, the disadvantages and advantages of this criminal-legal measure are indicated. It is pointed out the feasibility of revising the concept of forced treatment in criminal law in terms of expanding its content and scope for drug addicts, taking into account the peculiarities and specifics of this type of disease and its combination with the commission of criminal offenses.

Compulsory treatment applied to drug addicts, along with criminal punishment, are important means of combating criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. The combination of the effective application of all types of treatment of drug addicts and the implementation of criminal law forms of influence can lead to the achievement of the necessary result – obtaining a balanced mechanism of influence on drug crime at the individual and general level. At the same time, priority should be given to forced treatment, which is able to maximally achieve the specific goal of the criminal law.

Compulsory treatment of drug addicts who have committed a criminal offense in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, and their analogues is the most promising type of coercive measures. It should be noted that such coercive measures can be adapted and formulated in the State Drug Policy Strategy.

Key words: *forced treatment, narcotic drugs, psychotropic substances, drug analogues, criminal responsibility, drug addicts.*

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-12>**Топчій Василь Васильович,**

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

*(Навчально-науковий інститут права**Державного податкового університету, м. Ірпінь)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1726-9028>**Колб Олександр Григорович,**

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

*(Державний податковий університет, м. Ірпінь)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

СУЧАСНІ МОЛОДІЖНІ МАРГІНАЛЬНІ УГРУПУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ (КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

У цій науковій статті за результатами аналізу кримінологічної характеристики з'ясовано соціально-правову природу молодіжних маргінальних угруповань та доведено їх суспільну небезпеку в умовах воєнного стану для національної безпеки України.

Зокрема, встановлено, що на даний момент сформовано негативні тенденції їх функціонування в нашій державі з урахуванням впливу країни-агресора на молодіжне середовище та використання його потенційних і реальних можливостей у протистоянні з національними засобами й силами з питань патріотичного виховання та участі в захисті національних інтересів України.

З'ясовано також, що, незважаючи на стійку тенденцію щодо скорочення злочинної активності осіб, які є молодші від 40 років, в останній період (2019–2022 рр.) їх протиправна спрямованість (вчинення кримінальних правопорушень у групі осіб (ст. 28 КК України); із застосуванням зброї (ст. 263 даного Кодексу); із настанням суспільно небезпечних наслідків (смерті та тяжких тілесних ушкоджень (ст.ст. 115, 121 КК) тощо)) та їх кількісно-якісні показники свідчать про реальне джерело зазіхань, яке сьогодні може посягати на національну безпеку України.

Враховуючи зазначене, у цій науковій статті обґрунтовано необхідність підвищення рівня запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними угрупованнями, на всіх рівнях такої суспільної діяльності (загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному та віктимологічному). Крім цього, на підставі отриманих результатів дослідження зроблено висновок про те, що даний вид злочинності посягає не тільки на права, законні інтереси та свободи фізичних і юридичних осіб, що охороняються, але й є суспільно небезпечним для України в цілому в умовах інших загроз для національної безпеки нашої держави, що існують сьогодні.

Ключові слова: маргінал, молодіжне угруповання, кримінальне правопорушення, національна безпека, запобігання, кримінологічна характеристика, суспільна небезпека, детермінація злочинності.

Постановка проблеми. Як показує практика, в умовах відкритої військової агресії Російської Федерації (РФ) проти України (2022–2023 рр.) значно розширились реальні джерела загроз для національної безпеки нашої держави, у тому числі й за рахунок тих потенційних небезпек, які в мирний час лише формально могли бути віднесені до реальних.

Серед таких посягань на національні інтереси особливе місце та роль відіграють молодіжні маргінальні угруповання, які використовує РФ для пропаганди в Україні не тільки особливої субкультури, але й доктрини та принципів так званого «руського міра» (неоімперських ідей побудови світового правопорядку та державної ідеології цієї країни-агресора) [1]. При

цьому варто зазначити, що хоча в цілому кількісно-якісні показники, виходячи зі змісту кримінологічної характеристики злочинності, суб'єктом якої є маргінали (особи, які не визнають загально визначених норм і правил поведінки) [2, с. 350], і знизились порівняно з «довоєнним» періодом запобіжної діяльності в Україні, проте їх протиправна спрямованість (насильство, пов'язане з усе більшим застосуванням зброї (ст. 263 КК)) та суспільно небезпечні наслідки, що настають у зв'язку з цим, актуалізують необхідність активації зусиль усіх суб'єктів для запобігання щодо нейтралізації, блокування, усунення тощо причинного комплексу даного виду злочинності.

З огляду на це вибрана тема цієї наукової статті є такою, що має теоретичне та практичне значення, а також своєчасною з урахуванням реальних загроз для національних інтересів, що існують сьогодні.

Враховуючи зазначене, **метою роботи** є обґрунтування необхідності та формулювання відповідних заходів, спрямованих на підвищення рівня запобігання вчинення кримінальних правопорушень з участю молодіжних маргінальних угруповань, а **головним завданням** – з'ясування їх соціально-правової природи як джерел посягань на національну безпеку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як встановлено в ході вивчення наукової літератури, питаннями, які змістовно пов'язані з предметом даної статті, займаються такі вчені, як Н.В. Агапова, А.М. Бабенко, А.Ю. Бабій, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, К.А. Беліков, А.А. Вознюк, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.В. Григор'єва, С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, В.І. Женутій, О.О. Кваша, І.М. Копотун, В.В. Кузнєцов, А.В. Півень, М.М. Рудик, В.О. Туляков, С.А. Шалгунова, Н.С. Юзікова, Н.В. Яницька та ін., які створили відповідне підґрунтя, спрямоване на підвищення рівня ефективності запобігання кримінальним правопорушенням з боку молодіжних маргінальних угруповань.

Поряд із цим в умовах війни України з РФ зазначена проблематика досліджена на доктринальному рівні недостатньо у зв'язку, зокрема, з потенційною загрозою вказаних суб'єктів злочину для національної безпеки, що й обумовило актуальність, теоретичне та практичне значення вказаної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Вивчення матеріалів офіційної статистики свідчить про те, що на сьогодні в Україні відсутні відомості щодо кількості та видів маргінальних груп, які функціонують на легальному рівні, що, у свою чергу, обумовлює необхідність посиленої уваги до зазначеної категорії об'єктів дослідження не тільки на науковому, але й на правозастосовному рівнях, з урахуванням їх соціально-правової природи (маргінал – це одне з джерел, яке протидіє державі та суспільству шляхом заперечення загально визначених норм поведінки [2, с. 350]) та численних спроб держави-агресора використати потенційні можливості вказаних суб'єктів як своєрідну «п'яту» колону протидії органам державної влади, а також як аргумент виправдання війни з нашою державою.

З огляду на це досить важливо на теоретичному рівні з'ясувати зміст кримінологічної характеристики молодіжних маргінальних угруповань, які вчиняють кримінальні правопорушення в Україні. При цьому варто зазначити, що мова в даному випадку, враховуючи відсутність офіційних відомостей, ведеться про збірний (узагальнений) «кримінальний портрет», який сформований за результатами аналізу інформації, що стоїть оцінки кримінально карної діяльності молоді

(14–35 років) та представників відповідних маргінальних груп.

Зокрема, у ході спеціальних наукових досліджень встановлено, що, розпочинаючи з 2013 р. по 2022 р., намітилась чітка тенденція до зниження як загальної, так і видової злочинності, суб'єктами якої є молодіжні маргінальні угруповання [3, с. 77–101].

Попри все, при цьому рівень їх суспільної небезпеки в умовах воєнного часу лише підвищився, враховуючи, що на сьогодні в Україні з'явилися нові маргінальні представники цих протиправних угруповань, а саме:

1. Особи, які ухиляються від виконання військових обов'язків (ст.ст. 335–337, 409 КК України).

Зокрема, тільки у 2022 році до кримінальної відповідальності за ст. 336 КК було притягнуто 1 тис. 108 осіб, а за ст. 409 – 177 військовослужбовців [4].

Маргінальність зазначених та інших осіб, протиправна діяльність яких є на сьогодні латентною (прихованою) [2, с. 322], полягає в тому, що вони не тільки не виконують свій юридичний обов'язок щодо захисту Вітчизни (ст. 65 Конституції України), але й заперечують таким чином державу в цілому.

2. Особи, які повністю бездіють в умовах війни (так звані «ждуни») та очікують приходу окупантів. При цьому «географія» таких громадян України не обмежується лише жителями Донбасу, але й має місце практично у всіх областях нашої держави [5], особливо в (де) окупованих її регіонах [6].

3. Особи, які нібито займаються волонтерською діяльністю в умовах війни, але використовують при цьому різноманітні протиправні шляхи ухилення від військової служби у Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях, зокрема після перетинання (виїзду) кордону не повертаються в Україну [7].

4. Інші особи, які є носіями маргінальної культури.

Зокрема, останнім часом поширеними стали випадки ухилення від призову від військової служби та звільнення від неї з лав ЗСУ (інших військових формувань) осіб, які нібито покликани здійснювати догляд за батьками (інвалідами, людьми похилого віку, хворими тощо) [8].

Отже, у воєнний час поряд із традиційними видами маргіналів, які є постійною складовою нашого суспільства (злочинними авторитетами, прихованими та відкритими представниками так званого «руського міра», футболістами фанатами екстремістського спрямування та ін.), сучасні аналогічні утворення значно підвищують рівень потенційних і реальних загроз, які посягають на національну безпеку України та її національні інтереси, що, у свою чергу, обумовлює необхідність здійснення нашою державою адекватних заходів, насамперед, запобіжного характеру, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення детермінант (причин, умов і корелянт), що сприяють протиправній діяльності маргіналів в Україні.

У цьому контексті, як видається, варто по-іншому підійти до оцінки якісного складу волонтерських організацій [10] за зразком формування керівного складу та методу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦКСП), а саме: їх членами мають бути особи, які є непридатними для служби в мирний і військовий час [9], що дасть можливість скоротити кількість «ухилянтів» від виконання військового обов'язку під час війни України з РФ.

Такий підхід, крім цього, дозволить більш ефективно та раціонально використовувати можливості тилових служб Міністерства оборони України, які за своїм

організаційно-правовим статусом несуть юридичну відповідальність за забезпечення військових частин відповідними засобами для ведення війни.

Більш того, зняття «військового» навантаження з волонтерських організацій та природне його «освоєння» військовими сприятиме активному залученню воїнів-інвалідів до даного виду діяльності з урахуванням їх бойового досвіду та володіння ситуацією на фронті щодо реальних потреб військовослужбовців із питань, які на сьогодні не в змозі вирішити й волонтери об'єктивно – у силу конфіденційності деяких видів озброєння та індивідуальних засобів захисту (наприклад, забезпечення сучасними приладами нічного бачення, які є на озброєнні підрозділів НАТО; тепловізорами, безпілотниками тощо).

По-іншому варто сьогодні також підійти до звільнення від служби в ЗСУ осіб, які опікуються своїми батьками, згідно із законом [11].

Як показують результати вивчення даної практики, на сьогодні зазначеною формою ухиляння від виконання військового обов'язку досить часто користуються як особи, що знаходяться на службі в ЗСУ, так і призовники.

Знову ж таки, щоб запобігти такій протиправній діяльності, необхідно за рахунок держави збільшити мережу соціальних служб і установ, які б займались опікою престарілих, хворих та інших тому подібних батьків військовослужбовців.

І, нарешті, з метою зменшення рівня маргінальності в українському суспільстві слід суттєво змінити форму та зміст військово-патріотичного виховання населення у всіх організаціях, установах і підприємствах різних форм власності шляхом залучення до даного процесу військовослужбовців, які звільнені з лав ЗСУ та інших військових формувань, що безпосередньо ведуть бойові дії з державою-агресором сьогодні. Це, зокрема, має відбутись у формі планових зустрічей з означеною категорією військовослужбовців у школах, коледжах, вищих навчальних закладах, де формується потенційний резерв військових частин, а також у всіх інших організаціях, установах і підприємствах.

Крім цього, вже сьогодні в зазначених суб'єктах суспільної діяльності мають діяти служби (підрозділи), які

б організували навчання всіх категорій населення України (школярів, студентів, робітників, безробітних пенсіонерів та ін.) щодо ведення дій в умовах війни, окупації, застосування хімічної, ядерної та іншої зброї масового знищення за зразками зарубіжних держав, що мають аналогічних із РФ сусідів-агресорів (Ізраїль, Південна Корея, Сербія та ін.).

Без сумніву, без спеціального законодавчого акту з означених питань вирішити це стратегічно важливе для України завдання буде вкрай складно, але відтермінувати його реалізацію теж неможливо, позаяк воно має пряме відношення до забезпечення національної безпеки України. При цьому варто мати на увазі, що здійснення відповідних запобіжних заходів, спрямованих не на усунення детермінант, що сприяють маргіналізації українського суспільства, має носити перманентний (безперервний) [2, с. 507] та системний характер і стосувались усіх, без винятку, сфер суспільних відносин.

Зокрема, вкрай інертно, безініціативно та малоєфективно діє на сьогодні в нашій державі інститут Уповноваженого із захисту української мови [12], у результаті чого в інформаційному просторі, рекламному середовищі та при обладнанні торгових об'єктів грубо порушується чинне законодавство з питань мовного забезпечення [13] (наприклад, на автомобільних радіостанціях багато музичних творів лунають іноземною мовою; вівіски магазинів не мають українського перекладу, а низка назв продовольчих і господарчих товарів має тільки іноземний зміст).

Висновки. Отже, результати вивчення соціально-правової природи та детермінант, які сприяють розвитку та функціонуванню молодіжних маргінальних угруповань в Україні у воєнний час [14], дозволяють констатувати, що на сьогодні ці соціальні структурні елементи несуть у собі потенційні та реальні загрози національній безпеці, а також суттєвим чином впливають на формування бойових резервів для військових частин, а тому держава в такій ситуації зобов'язана в невідкладні строки підвищити рівень запобіжної діяльності з означеного питання, у тому числі шляхом усунення, нейтралізації, блокування тощо причин і умов, які сприяють даному суспільно небезпечному явищу.

Список використаних джерел

1. Російський світ – Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
3. Агапова К.В. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями в Україні : дис. ... докт. філософ. : 12.00.08. Одеса : ОДУВС, 2022. 232 с.
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
5. «Ждун» – Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
6. «Ждуни, зрадники та жертви». Як російська пропаганда використовує жителів (де)окупованих територій і що з цим робити – Media Sapiens. URL: <https://ims.detector.media>dost>
7. Ткаченко В. Система «Шлях»: яка відповідальність загрожує волонтеру, який не повернувся з-за кордону. URL: <https://fakty.com.ua>susdilstvo>
8. Син нардепа від Слуги народу виїхав із України та не повернувся. URL: <https://strana.today>ukr>news>
9. Зеленський наказав звільнити всіх обласних воєнкомів. URL: <https://ru.www.ukr.net>details>dol>
10. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
11. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
12. Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

13. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

14. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

References

1. Rosiiskiyi svit – Vikipediia [Russian world – Wikipedia]. Retrieved from: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Yeroshenko, O. (2012). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Donetsk: TOV "Hloriia Treid", 864 s. [in Ukrainian].
3. Ahapova, K.V. (2022). Zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam, shcho vchyniautsia molodizhnymy uhrupovanniamy v Ukraini [Prevention of criminal offenses committed by youth groups in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Odesa: ODUVS, 232 s. [in Ukrainian].
4. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia za sichen-hruden 2022 roku [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation for January-December 2022]. *Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy*. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareiestrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannia-2> [in Ukrainian].
5. "Zhdun" – Vikipediia ["Zhdun" – Wikipedia]. Retrieved from: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
6. "Zhduny, zradnyky ta zhertvy". Yak rosiiska propahanda vykorystovuje zhyteliv (de)okupovanykh terytorii i shcho z tsym robyty ["Greeders, traitors and victims." How Russian propaganda uses residents of (where) occupied territories and what to do about it]. *Media Sapiens*. Retrieved from: <https://ims.detector.media>dost> [in Ukrainian].
7. Tkachenko, V. Systema "Shliakh": yaka vidpovidalnist zahrozhue volonteru, yakyi ne povernusvia z-za kordonu [The "Path" system: what liability threatens a volunteer who has not returned from abroad]. Retrieved from: <https://fakty.com.ua>susdilstvo> [in Ukrainian].
8. Syn nardepa vid Sluhy narodu vykhav iz Ukrainy ta ne povernusvia [The son of the people's deputy from the Servant of the People left Ukraine and did not return]. Retrieved from: <https://strana.today>ukr>news> [in Ukrainian].
9. Zelenskyi nakazav zvilnyty vsikh oblasnykh voienkomiv [Zelensky ordered the dismissal of all regional military committees]. Retrieved from: <https://ru.www.ukr.net>details>dol> [in Ukrainian].
10. Pro volontersku diialnist (2011): Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI [On volunteering: Law of Ukraine dated April 19, 2011 No. 3236-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 42(435) [in Ukrainian].
11. Pro sotsialni posluhy (2019): Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII [On social services: Law of Ukraine dated January 17, 2019 No. 2671-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 18(73) [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia Upovnovazhenym iz zakhystu derzhavnoi movy kontroliu za zastosuvanniam derzhavnoi movy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.08.2019 № 817 [On the approval of the Procedure for the State Language Protection Commissioner to control the use of the state language: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 21, 2019 No. 817]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi (2019): Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language: Law of Ukraine dated April 25, 2019 No. 2704-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 21(81) [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini": Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 № 2102-IX [On the approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": Law of Ukraine dated February 24, 2022 No. 2102-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

Topchii Vasyl,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine

(*Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1726-9028>

Kolb Oleksandr,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine

(*State Tax University, Irpin*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

MODERN YOUTH MARGINAL GROUPS AS ONE OF THE THREATS TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE (CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS)

In this scientific article, based on the results of the analysis of criminological characteristics, the socio-legal nature of youth marginal groups is clarified and their social danger in the conditions of martial law for the national security of Ukraine is proven.

In particular, it was established that today negative trends in their functioning have formed in our state, taking into account the influence of the aggressor country on the youth environment and the use of its potential and real opportunities in confrontation with national means and forces in matters of patriotic education and participation in the protection of the national interests of Ukraine.

It was also found that, despite the steady trend of reducing the criminal activity of persons under 40 years of age in the last period (2019-2022), their illegal orientation (committing criminal offenses in a group of persons (art. 28 of the Criminal Code of Ukraine); with the use of weapons (Article 263 of this Code); with the occurrence of socially dangerous consequences (death and serious bodily injury (Articles 115, 121 of the Criminal Code) etc.)) and their quantitative and qualitative indicators testify to a real source of encroachments, which today can encroach on the national security of Ukraine.

Taking into account the above, in this scientific article: the justified need to increase the level of prevention of crimes committed by youth groups at all levels of such social activity (general social, special criminological, individual and victimological).

In addition, based on the results of the research, it was concluded that this type of crime encroaches not only on the protected rights, criminal interests and freedoms of individuals and legal entities, but is also socially dangerous for Ukraine as a whole in the conditions of other threats to the national security of our state.

Key words: *margin, youth group, criminal offense, national security, prevention, criminological characteristics, public danger, determination of crime.*

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-13>**Южека Роман Сергійович,**

аспірант

*(Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро;**Громадська організація «Спілка освітян України», м. Київ)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6031-4182>

ПРОПОЗИЦІЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ІНСТИТУТІВ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу можливостей та викликів імплементації рішень Європейського суду з прав людини до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України. Досліджено взаємозв'язок між прецедентними рішеннями Суду та національним законодавством. Розглянуто важливі аспекти адаптації принципів ЄСПЛ у контексті кримінальної юстиції України. Висвітлено проблеми та переваги цього процесу для забезпечення прав людини на національному рівні.

У статті надано детальний огляд важливих аспектів адаптації принципів Європейського суду з прав людини в контексті кримінальної юстиції України. Зокрема, розглянуто питання, пов'язані із збалансованістю між дотриманням принципів справедливого судочинства та ефективною боротьбою зі злочинністю.

Ключові слова: права людини, імплементація, Європейський суд з прав людини, Кримінальний кодекс України.

Постановка проблеми. У сучасному світі запровадження та захист прав людини є однією з найактуальніших проблем для країн, що прагнуть дотримуватися демократичних цінностей і міжнародних стандартів. Один із ключових механізмів цього захисту – робота Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), чії рішення мають вагомий вплив на правові системи країн-членів. Спроба імплементувати рішення ЄСПЛ до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України викликає питання щодо збалансованості між національним суверенітетом і міжнародними зобов'язаннями, а також впливу на забезпечення правопорядку та прав людини на внутрішньому рівні. У цьому контексті в статті розглянуто можливість і наслідки імплементації рішень ЄСПЛ до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема аналізуючи потенційні вигоди та виклики цього підходу для правової системи та захисту прав людини в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед дослідників, які займалися проблемами застосування практики Європейського суду з прав людини в кримінальному праві, можна відзначити науковців, таких як П.П. Андрушко, С.В. Ківалов, Д.В. Кухнюк, П.М. Рабінюк, Д.С. Терлецький, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк, Ю.Б. Хім'як, С.В. Шевчук та інших.

Метою статті є дослідження можливостей і наслідків імплементації рішень Європейського суду з прав людини до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України. Зроблено аналіз переваг і викликів цього підходу для забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам прав людини, а також його можливий вплив на ефективність правосуддя та захист прав громадян на внутрішньому рівні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV суди під час розгляду справ використовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Україна виявляється серед провідних країн-відповідачів у справах перед ЄСПЛ. Останнім часом у суспільстві виникло обговорення щодо юридичних аспектів права на надію та примусове годування. ЄСПЛ також розглядав подібні справи та виявляв недоліки й розбіжності в законодавстві України. З метою подолання цих проблем законодавець вніс зміни до відповідних нормативних актів [1, с. 99].

18 жовтня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України стосовно виконання рішень Європейського суду з прав людини». Цей закон був прийнятий з метою заповнити прогалину в національному законодавстві, що стосується умовно-дострокового звільнення для осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Відповідне положення статті 81 Кримінального кодексу було переформульоване наступним чином: «Умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання може застосовуватися після фактичного відбуття засудженим не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин з умисленою складною кваліфікацією, якщо покарання у виді довічного позбавлення волі було замінено на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також покарання, призначене особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково та повторно вчинила умисне

кримінальне правопорушення до закінчення невідбутої частини покарання».

Отже, згідно з новою редакцією Закону від 18 жовтня 2022 року, особа, яка була засуджена до довічного позбавлення волі, може бути звільнена від відбуття покарання умовно-достроково лише у випадку, коли їй замінили покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Звертаємо вашу увагу на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яковлев проти України». Датою 12 листопада 2014 року Яковлев (позивач) був визнаний винним у грабежі та засуджений до дев'яти років позбавлення волі. Починаючи з 7 лютого 2015 року, він перебував у Замковій виправній колонії № 58 (далі – в'язниця), де позивач та його співкамерники оголошували голодний страйк як прояв протесту проти жахливих умов відбування покарання. У грудні 2016 року було застосовано примусове годування до чотирьох ув'язнених із використанням спеціальної пластикової трубки. У грудні 2018 року позивач відмовився від приймання їжі через порушення його конституційних прав [2].

29 січня 2018 року голова медичної частини виправної колонії провів обстеження позивача з медиком Ізяславського центру первинної медико-санітарної допомоги та висловив думку, що існує реальна загроза для здоров'я та життя Яковлева. Наступного дня голова виправної колонії, спираючись на цей висновок, звернувся до суду з клопотанням про застосування процедури примусового годування. 31 січня 2018 року суд задовольнив це клопотання [2].

З 1 по 5 лютого 2018 року позивач був підданий примусовому годуванню щоденно. Він пояснив, що був закований у кайдани, фіксовані за спиною, та його утримували декілька наглядачів. Один із них примусово впхнув спеціальну пластикову трубку глибоко в його ротovu порожнину, спричинивши сильний біль.

Позивач вважає, що це порушує статтю 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄСПЛ). Він посилається на схожість своєї справи зі справою «Невмержицький проти України», де ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції щодо примусового годування ув'язнених без медичного підтвердження та в жорстокий спосіб [3].

Цей випадок підкреслює відсутність національної регламентації процедури примусового годування, що було зазначено у справі «Невмержицький проти України». Суд вказав на необмежену дискрецію персоналу виправної колонії та відсутність доказів щодо проходження процедури, що дає підстави вважати свідчення позивача достатніми для визнання порушення його прав [3].

Внутрішнє законодавство, що відповідає міжнародним зобов'язанням, є ключовим фактором для забезпечення ефективного захисту прав людини та підтримання віри в правосуддя. Відображення міжнародних стандартів у національному законодавстві має важливі наслідки для правової системи та суспільства в цілому.

Також прикладом є справа Європейського суду з прав людини «Петухов проти України (№ 2)». У справі йдеться про те, що в національному законодавстві був відсутній правовий механізм, який би дозволив особі, засудженій до довічного позбавлення волі, сподіватись на те, що в перспективі вона може бути звільнена від відбуття покарання й вийде на свободу. Це рішення ЄСПЛ викликало резонанс та змусило законодавця внести зміни до кримінального законодавства. Зокрема, на

розгляд були запропоновані законопроекти № 4048 та № 4049 [4].

Це забезпечує:

1. **Легітимність та визнання.** Відповідність національних законів міжнародним зобов'язанням підвищує авторитет та легітимність держави в міжнародних відносинах, створюючи позитивний імідж як прихильника прав людини.

2. **Підвищення захисту прав.** Забезпечення, що національні закони відповідають міжнародним стандартам, дозволяє громадянам звертатися до внутрішнього правосуддя для захисту своїх прав на основі міжнародних норм.

3. **Єдність та консистентність.** Врахування міжнародних зобов'язань в національному законодавстві сприяє створенню єдності та консистентності в нормативному полі, запобігаючи розходженням та невідповідностям.

4. **Внутрішня стабільність.** Відповідність законів міжнародним стандартам може сприяти стабільності та гармонії в суспільстві, оскільки гарантує всім громадянам однакові права та захист.

5. **Міжнародна співпраця.** Зважаючи на відповідність внутрішнього законодавства міжнародним стандартам, держави можуть більше співпрацювати у вирішенні глобальних питань, зокрема у сфері прав людини [5, с. 268].

Усі ці аспекти підкреслюють важливість відповідності внутрішнього законодавства міжнародним зобов'язанням як фундаменту для стабільності, захисту прав і розвитку справедливого суспільства.

Аналіз законодавчих механізмів, що дозволяють імплементувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в національне законодавство, розкриває важливі аспекти гармонізації міжнародних стандартів із внутрішніми правовими нормами [6, с. 221].

Багато країн вимагають, щоб міжнародні договори були узгоджені з їх конституціями, перш ніж стати частиною національного законодавства. Це відображає важливість забезпечення внутрішньої консистентності та гармонізації з міжнародними зобов'язаннями.

Національні парламенти можуть вносити зміни до законів для впровадження принципів, встановлених рішеннями ЄСПЛ. Це може включати уніфікацію термінології, додаткові права або обов'язки громадян.

Національні суди можуть використовувати рішення ЄСПЛ як прецеденти або джерело інтерпретації національних законів. Це може сприяти узгодженості рішень і забезпечити сумісність із міжнародними стандартами.

У деяких випадках держави створюють спеціальні органи чи комітети для координації та моніторингу впровадження рішень ЄСПЛ у законодавство.

Важливим є ретельний аналіз взаємозв'язку між національним і міжнародним законодавствами, а також здатність національної системи правосуддя впроваджувати та дотримуватися рішень ЄСПЛ [7, с. 14].

Імплементация рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) має значний позитивний вплив на забезпечення прав людини та підвищення якості правосуддя. Ось деякі з них:

1. **Захист прав громадян.** Імплементация рішень ЄСПЛ допомагає гарантувати захист прав громадян, оскільки відомості про рішення суду стають частиною національного правового порядку, що підвищує можливість їх ефективного реалізації.

2. **Удосконалення законодавства.** Імплементация рішень ЄСПЛ може спонукати до перегляду або зміни

національного законодавства, що забезпечує більшу відповідність національних норм міжнародним стандартам.

3. Попередження порушень прав. Рішення ЄСПЛ стають юридичними прецедентами, які можуть забезпечити зупинку порушень прав у майбутньому через створення норм, які враховують рішення суду.

4. Підвищення довіри до правосуддя. Імплементация рішень ЄСПЛ допомагає підвищити довіру до національної юстиції, показуючи, що країна дотримується високих міжнародних стандартів прав людини.

5. Стимулювання реформ. Процес імплементации може сприяти реформам у сферах правосуддя, поліції та виконання покарань з метою вдосконалення системи правопорядку та захисту прав.

6. Міжнародний позитивний імідж. Правильна імплементация рішень ЄСПЛ може покращити міжнародний імідж країни як дотримувача стандартів прав людини та додержувача рішень міжнародного суду.

7. Зменшення числа скарг. Імплементация рішень ЄСПЛ може призвести до зменшення числа скарг до суду, оскільки громадяни віритимуть у можливість ефективного захисту прав у межах національної системи [8, с. 57].

Усі ці позитивні наслідки допомагають підвищити якість правосуддя, сприяють створенню справедливого суспільства та підтримують рівень довіри громадян до державної системи.

Аналіз можливих викликів, пов'язаних з імплементацией рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), містить розгляд багатьох факторів, включаючи баланс між національним суверенітетом і міжнародними стандартами, а також можливість конфліктів інтерпретацій:

1. Збалансованість міжнародних стандартів і національного суверенітету. Один із головних викликів полягає в збереженні балансу між виконанням міжнародних зобов'язань і збереженням національного суверенітету. Деякі країни можуть стикатися зі спробами імплементации рішень ЄСПЛ, які можуть суперечити їх власним політичним, культурним або релігійним переконанням [9].

2. Можливість конфлікту інтерпретацій. Рішення ЄСПЛ можуть бути складними для інтерпретації або впровадження в різних національних контекстах. Інтерпретація є ключовим аспектом імплементации, і різні судові інстанції можуть дійти різних висновків щодо змісту та обсягу прав та обов'язків, закладених у рішеннях ЄСПЛ [10, с. 52].

3. Протиріччя між внутрішнім законодавством і рішеннями ЄСПЛ. Деякі аспекти рішень ЄСПЛ можуть суперечити національним законодавчим актам або конституційному порядку країни. Це може призвести до невідповідності та конфліктів, які потребують уважного розгляду та рішень.

4. Політичний і суспільний опір. Імплементация рішень ЄСПЛ може зіткнутися з опором з боку політичних або суспільних груп, які можуть вважати це втручанням у внутрішні справи країни або невідповідним їхнім цінностям [11, с. 130].

5. Фінансова обтяжливість. Виконання рішень ЄСПЛ може вимагати значних фінансових зусиль для

змін у законодавстві, інфраструктурі, судовій системі тощо.

6. Часові обмеження. Процес імплементации може вимагати часу на підготовку та впровадження змін у національному законодавстві, що може призвести до затримок у відповіді на рішення ЄСПЛ.

7. Виклики в практичній реалізації. Перенесення абстрактних принципів рішень ЄСПЛ на практичний рівень може створити виклики у виконанні та підтриманні правил і процедур [12, с. 311].

Ці виклики підкреслюють важливість уважного планування, координації та обговорення процесу імплементации для досягнення балансу між правовою зв'язаністю та забезпеченням національного контексту [13, с. 199].

Пропозиції щодо імплементации рішень Європейського суду з прав людини до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України включають:

1. Узгодження з міжнародними стандартами. Забезпечення внутрішнього законодавства відповідно до міжнародних зобов'язань, враховуючи рішення Європейського суду, що стосуються прав людини.

2. Внесення змін до законів. Реформування особливої частини Кримінального кодексу для включення положень, які відповідають вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також рішень Європейського суду [14, с. 20].

3. Підвищення якості правосуддя. Забезпечення реальної та ефективною імплементации рішень Європейського суду, що дозволить покращити правосуддя, забезпечити збалансованість між національним суверенітетом і міжнародними стандартами та уникнути конфліктів інтерпретацій.

Ці пропозиції спрямовані на підвищення рівня захисту прав людини в Україні та покращення взаємодії між національним законодавством і міжнародними нормами [15].

Висновки. Здійснення імплементации рішень Європейського суду з прав людини до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України має надзвичайно важливе значення для забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам прав людини. Ця імплементация сприятиме підвищенню рівня захисту прав і свобод громадян, покращенню якості правосуддя та уникненню можливих порушень.

Пропозиції щодо імплементации рішень Європейського суду передбачають узгодження внутрішнього законодавства з міжнародними зобов'язаннями, внесення змін до Кримінального кодексу України з урахуванням норм Конвенції про захист прав людини, а також забезпечення підвищеної якості правосуддя через ефективне застосування рішень Європейського суду. При цьому важливо зберегти баланс між національним суверенітетом і вимогами міжнародних стандартів.

Зазначені пропозиції спрямовані на підвищення довіри до правосуддя, забезпечення збалансованого підходу до захисту прав людини та впровадження змін, спрямованих на відповідність національного законодавства нормам міжнародного права. Усе це сприятиме покращенню правового середовища в Україні та побудові суспільства, у якому права та свободи кожного громадянина будуть ефективно захищені.

Список використаних джерел

1. Дмитрук М.М. Гармонізація КК України із практикою Європейського суду з прав людини як чинник впровадження кримінального проступку *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеської нац. юрид. акад. Одеса : Юрид. літ., 2010. Вип. 55. С. 98–102.
2. Яковлев проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 26 липня 2012 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08JAL41E93> (дата звернення: 27.08.2023).

3. Невмержицький проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 5 квітня 2005 року. URL: <https://khpg.org/1075312544> (дата звернення: 27.08.2023).
4. Петухов проти України (№ 2) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98 (дата звернення: 27.08.2023).
5. Сорока О.О. Деякі питання застосування практики ЄСПЛ (кримінально-правовий аспект). *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 267–272.
6. Наконечна А.М., Гарасимів О.Ю. Щорічний VI Міжнародний форум у Львові з практики Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2017. № 12. С. 220–223.
7. Гарасимів О.Ю. Практика Європейського суду з прав людини у справах проти України як чинник можливого удосконалення законодавчих правозахисних гарантій (за результатами юридико-статистичного дослідження). *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 61. С. 10–16.
8. Чубенко А.А. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на нормотворчу діяльність Верховної Ради України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 57–60.
9. Мазур М.В., Беніцький А.С. Деякі міркування про проблеми кримінальної відповідальності за невиконання рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. *Юридичний Луганськ*. URL: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/13-1-0-437> (дата звернення: 27.08.2023).
10. Мірошниченко С.С. Рішення Європейського суду з прав людини і національне законодавство: вплив, взаємозв'язок, наслідки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 50–55.
11. Пархета А.А. Специфіка застосування рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1(13). С. 117–133.
12. Терно А.М. Принципи криміналізації умисного невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 282 КК України). *Право та державне управління*. 2017. № 3. С. 309–313.
13. Терно А.М. Покарання за невиконання рішення Європейського суду з прав людини в Україні. Підстави до криміналізації. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2018. № 1. С. 197–201.
14. Цуркан М.І. Юридична та логічна виваженість і мовна досконалість судового рішення – запорука його прав осудності. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2009. № 3. С. 13–21.
15. Шелевер Н.М. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 7. С. 107–114. URL: <http://intlwalmanac.net/v7/13.pdf/> (дата звернення: 27.08.2023).

References

1. Dmytruk, M.M. (2010). *Harmonizatsiia KK Ukrainy iz praktykoiu Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak chynnyk vprovadzhennia kryminalnoho prostupku [Harmonization of the Criminal Code of Ukraine with the practice of the European Court of Human Rights as a factor in the introduction of a criminal offense]* Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. pr. Odeska nats. yuryd. akad: Yuryd. lit. [in Ukrainian].
2. Iakovliev proty Ukrainy: *Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 26 lypnia 2012 roku [Yakovlev v. Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights of July 26, 2012]*. Retrieved from: <http://consultant.parus.ua/?doc=08JAL41E93>
3. Nevmerzhytskyi proty Ukrainy: *Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 5 kvitnia 2005 roku [Nevmerzhytskyi v. Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights dated April 5, 2005]*. Retrieved from: <https://khpg.org/1075312544>
4. Pietukhov proty Ukrainy (№ 2): *Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 12 bereznia 2019 roku [Petukhov v. Ukraine (No. 2): Decision of the European Court of Human Rights dated March 12, 2019]*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98
5. Soroka, O.O. (2014). Deiaki pytannia zastosuvannia praktyky YeSPL (kryminalno-pravovyi aspekt) [Some issues of applying the practice of the ECtHR (criminal legal aspect)]. *Pravo i suspilstvo*, 1–2, 267–272 [in Ukrainian].
6. Nakonechna, A.M., & Harasymiv, O.Y. (2017). Shchorichnyi VI Mizhnarodnyi forum u Lvovi z praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Annual VI International Forum in Lviv on the practice of the European Court of Human Rights]. *Pravo Ukrainy*, 12, 220–223 [in Ukrainian].
7. Harasymiv, O.Y. (2015). Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravakh proty Ukrainy yak chynnyk mozhlyvoho udoskonalennia zakonodavchyykh pravozakhysnykh harantii (za rezultatamy yurydyko-statystychnoho doslidzhennia) [The practice of the European Court of Human Rights in cases against Ukraine as a factor in the possible improvement of legislative human rights guarantees (according to the results of legal and statistical research)]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya yurydychn*, 61, 10–16 [in Ukrainian].
8. Chubenko, A.A. (2016). Vplyv rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na normotvorchu diialnist Verkhovnoi Rady Ukrainy [The impact of decisions of the European Court of Human Rights on the rule-making activity of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 5(1), 57–60 [in Ukrainian].
9. Mazur, M.V., & Benitskyi, A.S. (2013). Deiaki mirkuvannia pro problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za nevykonannia rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy ta Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Some considerations about the problems of criminal liability for failure to comply with the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights]. *Yurydychnyi Luhansk*. Retrieved from: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/13-1-0-437> [in Ukrainian].
10. Miroshnychenko, S.S. (2012). Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny i natsionalne zakonodavstvo: vplyv, vzaiemozviazok, naslidky [Decisions of the European Court of Human Rights and national legislation: influence, relationship, consequences]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 3, 50–55 [in Ukrainian].
11. Parkheta, A.A. (2013). Spetsyfika zastosuvannia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u pravovii systemi Ukrainy [Specifics of application of decisions of the European Court of Human Rights in the legal system of Ukraine]. *Visnyk Vyshehoi rady yustytzii*, 1(13), 117–133 [in Ukrainian].

12. Terno, A.M. (2017). Pryntsypy kryminalizatsii umysnoho nevykonannya sluzhbovoiu osoboiu rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (ch. 4 st. 282 KK Ukrainy) [Principles of criminalization of intentional failure by an official to comply with a decision of the European Court of Human Rights (Part 4 of Article 282 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 3, 309–313 [in Ukrainian].

13. Terno, A.M. (2018). Pokarannia za nevykonannya rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v Ukraini. Pidstavy do kryminalizatsii [Punishment for failure to comply with the decision of the European Court of Human Rights in Ukraine. Reasons for criminalization]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo*, 1, 197–201 [in Ukrainian].

14. Tsurkan, M.I. (2009). Yurydychna ta lohichna vyvazhenist i movna doskonalist sudovoho rishennia – zaporuka yoho prav osudnosti [Legal and logical balance and linguistic perfection of a court decision are a guarantee of his rights of sanity]. *Visnyk Vyschchoho Administratyvnoho sudu Ukrainy*, 3, 13–21 [in Ukrainian].

15. Shelever, N.M. (2014). Problemni pytannia vykonannya rishen Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny v Ukraini [Problematic issues of implementation of decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine]. *Almanakh mizhnarodnoho prava*, 7, 107–114. Retrieved from: <http://intlwalmanac.net/v7/13.pdf/> [in Ukrainian].

Yuzheka Roman,

Postgraduate Student

(Educational and Scientific Institute of Law and Innovative Education of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro; Public Organization “Union of Educators of Ukraine”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6031-4182>

**PROPOSALS FOR THE IMPLEMENTATION OF DECISIONS
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO THE INSTITUTIONS
OF THE SPECIAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

The implementation of European Court of Human Rights (ECtHR) decisions into the institutions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine holds paramount importance in upholding human rights standards and strengthening the country's commitment to international legal obligations. This article puts forward recommendations for aligning national legislation with ECtHR rulings, emphasizing the need for a comprehensive approach to ensure congruence between domestic laws and international human rights principles.

The proposed measures encompass amending relevant laws to incorporate ECtHR judgments, fostering a legal environment that safeguards individuals' rights in accordance with international norms. By integrating ECtHR decisions into the Special Part of the Criminal Code, the article advocates for bolstering the protection of fundamental freedoms and ensuring justice for all citizens, thus contributing to the enhancement of the overall legal landscape in Ukraine.

However, the process of implementation is not devoid of challenges. The article scrutinizes potential hurdles arising from reconciling national sovereignty with international standards and delves into the intricacies of harmonizing legal interpretations. Moreover, it underscores the significance of addressing these challenges with prudence, aiming for a balanced approach that respects both national autonomy and the imperative to adhere to human rights principles.

In conclusion, the proposed measures for implementing ECtHR decisions into the Special Part of the Criminal Code are instrumental in fortifying human rights protection in Ukraine. By embracing these recommendations, the nation can elevate its legal system to a higher standard, amplifying its commitment to human rights and the rule of law. This symbiotic relationship between national legislation and international jurisprudence is poised to foster a more just and rights-respecting society, ultimately benefiting all citizens of Ukraine.

Key words: human rights, implementation, European Court of Human Rights, Criminal Code of Ukraine.

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 305:378 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-14>**Кононенко Тетяна Володимирівна,**

доктор філософських наук, професор

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>**Сусликов В'ячеслав Євгенійович,**

кандидат історичних наук, доцент

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-6191>

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СЕРЕДОВИЩІ ЗДОБУВАЧІВ І ЗДОБУВАЧОК ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено гендерним стереотипам здобувачів і здобувачок вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання. Проаналізовано результати соціологічного опитування курсантів і курсанток Донецького державного університету внутрішніх справ на основі модифікованої анкети Promindo та ICRW і методики дослідження Міністерства соціальної політики України за підтримки UNFPA.

Констатовано, що на сьогодні саме боротьба з гендерними стереотипами є актуальною в контексті гендерної рівності. Стверджено, що в суспільстві й донині панує традиційне, здебільшого сексистське сприйняття маскулінного та фемінного. Акцентовано ряд проблем у контексті гендерної рівності.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, гендерні стереотипи, ЗВО зі специфічними умовами навчання.*

Постановка проблеми. Гендерна рівність є однією з найважливіших умов забезпечення прав і свобод особистості, функціонування громадянського суспільства та правової держави. Вона передбачає рівний правовий статус різних статей і гендерів, збалансованість можливостей їх участі в економічній, політичній, соціальній і культурній сферах суспільного життя, забезпечення рівних умов для саморозвитку та самовираження, відсутність обмежень або привілеїв.

Конституція України проголошує рівність громадян перед законом, рівні конституційні права та

свободи. Вона виключає привілеї або обмеження за ознакою статі. Рівність прав забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, здобутті освіти та професійної підготовки, праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати роботу з материнством; правовим захистом, матеріальною та моральною підтримкою материнства та дитинства.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає рівні права жінок і чоловіків як відсутність обмежень або привілеїв за ознакою статі, рівні можливості – як рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків, гендерну рівність – як рівний правовий статус жінок і чоловіків і рівні можливості для його реалізації, дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сьогодні є затребуваними дослідження, що вивчають різні аспекти запровадження стандартів рівності прав і свобод усіх статей і гендерів, попередження гендерної дискримінації. Предметом наукового осмислення стають нові підходи до статевої та гендерної культури, розширення простору індивідуального самовираження, визначення та творення майбутнього з урахуванням гендерної політики. Не є винятком і Національна поліція України. Існує необхідність цілеспрямованого формування в системі професійної підготовки поліцейського комунікативно-гендерної компетентності. Це сприяє формуванню критичного мислення й толерантності як необхідних складників професійної діяльності поліцейського, грамотному орієнтуванню та досягненню бажаних результатів спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гендерної рівності та гендерних стереотипів перебувають у центрі уваги Л. Вовк (вплив гендерних стереотипів на процес соціалізації), О. Вілкової (конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів), І. Волосевич, О. Прочуханової та О. Стрельник (гендерні стереотипи та ролі сучасної молоді), О. Желіби (гендер і освіта), Н. Куравської (гендерна психологія, стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму), В. Поднос (гендерні стереотипи та ритуали), В. Чепурного (стереотипи як деструктивний фактор становлення гендерної рівності у сфері освіти), О. Чуйко (гендер і кар'єра), З. Шевченко (соціально-філософські проблеми гендера, гендерна термінологія).

Метою статті є презентація та аналіз особливостей гендерних стереотипів у здобувачів і здобувачок вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу. Нами було підготовлено та проведено соціологічне опитування, що базувалося на двох методиках. При постановці питань, що стосувалися гендерних стереотипів стосовно

сприйняття маскулінності / фемінності та розуміння сімейних ролей, ми використовували модифіковану анкету, розроблену організаціями Promundo та ICRW (International Center for Research on Women), що представлена, зокрема, в опитуваннях Фонду ООН у галузі народонаселення [4, с. 25–26]. З метою аналізу гендерних стереотипів у професійній сфері (працевлаштування, гендерна рівність в оплаті праці тощо) використовувалася методика, представлена в серії досліджень Міністерства соціальної політики України за підтримки UNFPA у 2012–2016 роках [1; 2; 3].

Опитування було проведено 29–30.06.2023 року серед здобувачів і здобувачок вищої освіти бюджетної форми навчання Донецького державного університету внутрішніх справ у м. Кропивницькому за допомогою двох окремих анкет (хлопці / дівчата) на платформі Google Forms. Загалом опитано 333 респонденти (195 курсантів і 138 курсанток), похибка для респондентів чоловічої статі не перевищує 2,2%, жіночої статі – 1,4%.

Передусім слід звернути увагу на відносно високий рівень похибки серед курсантів чоловічої статі. Проблема, на нашу думку, полягає передусім у бажанні дати відповідь «як треба», а не так, як насправді вважає курсант (на жаль, численні опитування, які проводяться серед курсантської аудиторії, практично довели відносність визначення їх «анонімності», що і викликає відповідну реакцію). Друге зауваження стосується початкового запитання анкети: «Чи вважаєте Ви, що Ваша стать і гендер збігаються?». Кількість заперечних відповідей (1,5% для хлопців і 3,6% для дівчат), зважаючи на загальний рівень похибки опитування, видається нереалістичною і так само вказує на упередженість відповідей.

Блок запитань, що стосується сприйняття сімейних ролей, продемонстрував очікувані результати. Приблизно три чверті респондентів зростали в родинях, що умовно називаються «традиційними», тобто передбачають наявність обох батьків та інших родичів (77,5% хлопців і 74,8% дівчат), понад 20% здобувачів і здобувачок університету зростали в неповних родинях, що досить точно збігається із загальнонаціональними показниками (20,3% станом на 2019 рік) [4, с. 40]. При цьому ставлення батьків (чи осіб, які виконували їх роль) одне до одного було оцінено так (рис. 1):

Привертає увагу серйозна різниця у відповідях стосовно взаємної поваги між батьками, що в окремих

«У Вашій родині батько (вітчим) ставився до матері (мачухи) з повагою?»

«У Вашій родині мати (мачуха) ставилася до батька (вітчима) з повагою?»

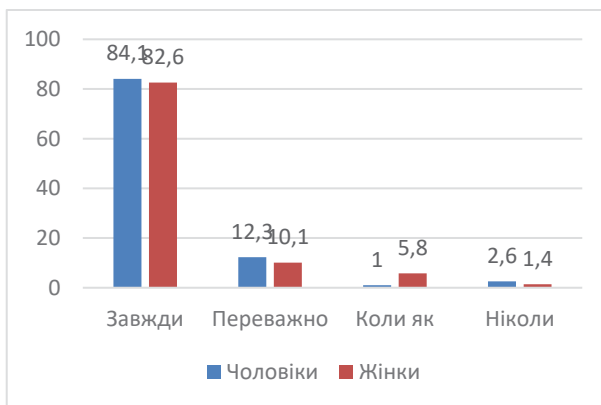

Рис. 1. Ставлення батьків одне до одного

варіантах досягає 7,5% (дівчата гірше оцінюють ставлення батьків одне до одного, передусім це стосується ставлення батька до матері).

Доволі показовою є і гендерна різниця в оцінці розподілу домашніх обов'язків (запитання «Коли Ви були дитиною або підлітком, чи виконував Ваш батько / вітчим / інший чоловік у домогосподарстві наступні види домашньої роботи?») (рис. 2).

За винятком приготування їжі, дівчата також нижче оцінюють місце чоловіка в розподілі домашніх обов'язків (різниця сягає 10%).

Владні ролі в родині оцінювалися на підставі запитання: «Коли Ви були дитиною або підлітком, хто у Вашому домогосподарстві мав вирішальне слово щодо наступних рішень: поточні витрати на товари

повсякденного вжитку, придбання дорогих речей, питання з Вашою освітою, питання Вашого здоров'я?». Переважна більшість респондентів визначила, що подібні питання вирішувалися обома батьками спільно, і лише в одному випадку ми бачимо суттєву відмінність у відповідях: у питанні придбання дорогих речей усе вирішувалося батьком – 14,8% у хлопців, але 27,5% – у дівчат.

Свій дитячий сімейний досвід як негативний оцінили менш ніж 1,5% респондентів, але більше хлопців дали ствердну відповідь на запитання, чи зазнавали вони в дитинстві тілесних покарань: 14,3% проти 10,1% дівчат.

Уявлення про майбутнє сімейне життя представлено на рисунку 3.

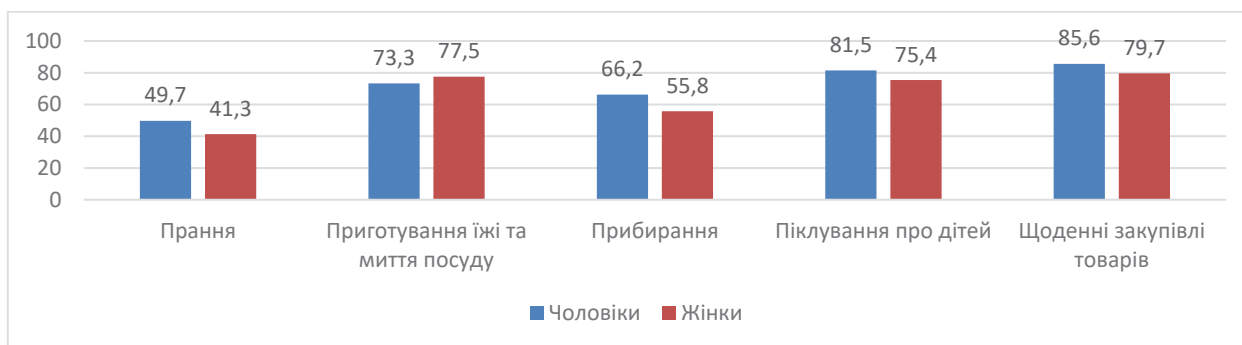
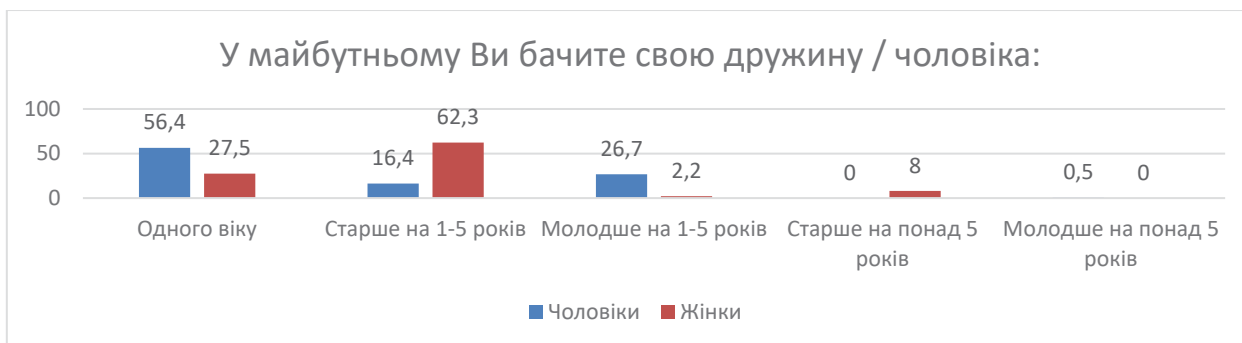
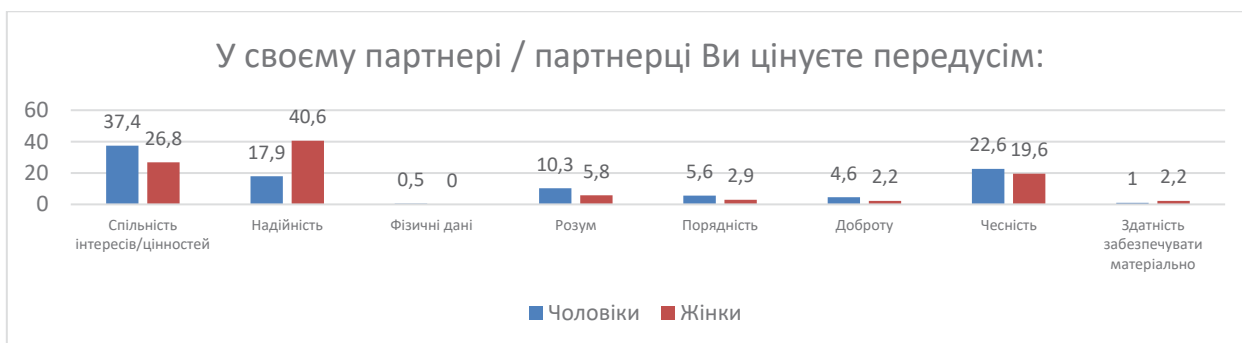

Рис. 2. Гендерна різниця в оцінці розподілу домашніх обов'язків

а) вікові стереотипи;

б) особисте ставлення

Рис. 3. Уявлення про майбутнє сімейне життя

У питанні розподілу повноважень у майбутній родині переважна більшість респондентів (73–79%) зорієнтована на спільне прийняття рішень, окрім власного працевлаштування, як хлопці (55%), так і дівчата (57,9%) залишили це питання на власний розсуд. Одноставність бачимо і в оцінці питання репродуктивного здоров'я (контрацепція, народження дітей, переривання вагітності): і хлопці (72–91%), і дівчата (78–97%) бачать ці питання як такі, що мають вирішуватися спільно.

Ставлення до засад гендерної рівності в українському суспільстві оцінювалося на основі питань, пов'язаних як із рівнем розуміння профільного законодавства, так і суб'єктивною оцінкою рівня його реалізації. Як хлопці, так і дівчата заявили про високий рівень обізнаності з міжнародними конвенціями та законами України, що стосуються забезпечення засад гендерної рівності:

- Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – 67–78%;
- Конвенцією Ради Європи щодо запобігання насильству проти жінок – 79–83%;
- Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» – 76–82%;
- Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» – 79%.

У той же час суб'єктивне сприйняття реалій гендерної рівності в Україні має суттєві відмінності: повністю погоджуються з тим, що гендерна рівність досягнута, 67% хлопців і лише 59% дівчат. Серед тих, хто вважає, що Україна ще далека від гендерної рівності, думки розділилися: наявність більших прав у чоловіків визнає однакова кількість респондентів незалежно від статі (хлопці – 29,7%, дівчата – 31,8%), а от перевагу прав жінок визнають 44% хлопців, але лише 26% дівчат.

Думки щодо поширених стереотипів у професійній діяльності показують найбільший відсоток відмінностей між респондентами та респондентками (рис. 4).

Відносна єдність оцінок існує лише в питанні оплати праці (різниця 6%) та певною мірою в оцінці результативності роботи чоловіків і жінок з однаковою кваліфікацією (різниця 8%), натомість у всіх інших питаннях згоди не спостерігається. Хлопці традиційно схильються до думки, що гендерні ролі, пов'язані з владою, є чоловічими. Ставлення до рівної оплати праці цілком відповідає загальнонаціональній тенденції зменшення так званого "gender gap" в останні роки [5, с. 11]. При цьому респонденти чоловічої статі дещо

схвальніше ставляться до практики позитивної дискримінації: хлопці підтримують наявність гендерних квот у великому бізнесі (52,3%), органах державної влади (59,5%) та місцевому самоврядуванні (57%), натомість серед дівчат підтримка квот не перевищує 51%.

В оцінці непрофільного законодавства спостерігається відносна однаковість: респонденти обох статей вважають Кодекс законів про працю лояльнішим до чоловіків (44%), а Сімейний кодекс – до жінок (53%). Профільне ж законодавство натомість оцінюється диференційовано (рис. 5).

Блок запитань, присвячених сімейному та сексуальному насильству, демонструє великий суб'єктивізм оцінок, пов'язаних із гендерними стереотипами. Зокрема, із твердженням «Якщо жінка перебувала під впливом алкоголю чи наркотиків, вона частково винна у зґвалтуванні» повністю або частково погодилися 54% хлопців проти лише 24% дівчат, із твердженням «Якщо жінка не чинила спротиву, це важко назвати зґвалтуванням» погодилися 35% хлопців проти 18% дівчат. В оцінці складових сімейного насильства спостерігається відносна однаковість, але в реакції на нього поза межами службових обов'язків дівчата продемонстрували менш активну позицію: втрутитися в конфлікт пропонують 53% хлопців, але лише 29,7% дівчат, які натомість віддають перевагу повідомленню в соціальні служби (53,6% проти 33% у хлопців). Це не є специфікою нашої вибірки чи українського суспільства в цілому, на гендерну відмінність у реакції на сімейне насильство з боку поліцейських чоловіків і жінок вказують і численні дослідження в США [6, с. 80–81].

В особистому досвіді зіткнення з випадками насильства респонденти не продемонстрували великої відмінності залежно від статі. У відчутті себе жертвою хлопці та дівчата майже однакові (рис. 6).

У відчутті себе агресором відмінність, що виходить за межі статистичної похибки, спостерігається в оцінці актів фізичного та психологічного насильства: до першого більше схильні хлопці, до другого – дівчата (рис. 7).

Останній блок запитань анкети мав на меті оцінити розповсюдженість гендерних стереотипів стосовно професійної сфери діяльності та працевлаштування. Одразу зауважимо, що специфіка вибірки дещо обмежує простір відповідей, адже більшість респондентів майже не стикалася з процесом працевлаштування та не відчувала реальної різниці в оплаті праці. Однак і в цьому випадку ми маємо доволі показові результати.

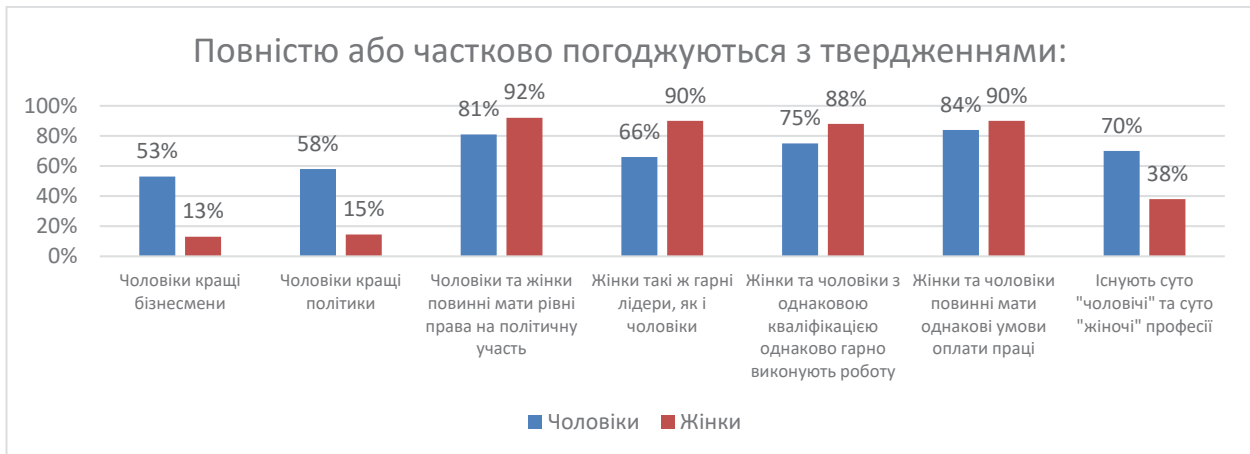

Рис. 4. Розподіл думок щодо поширених стереотипів у професійній діяльності

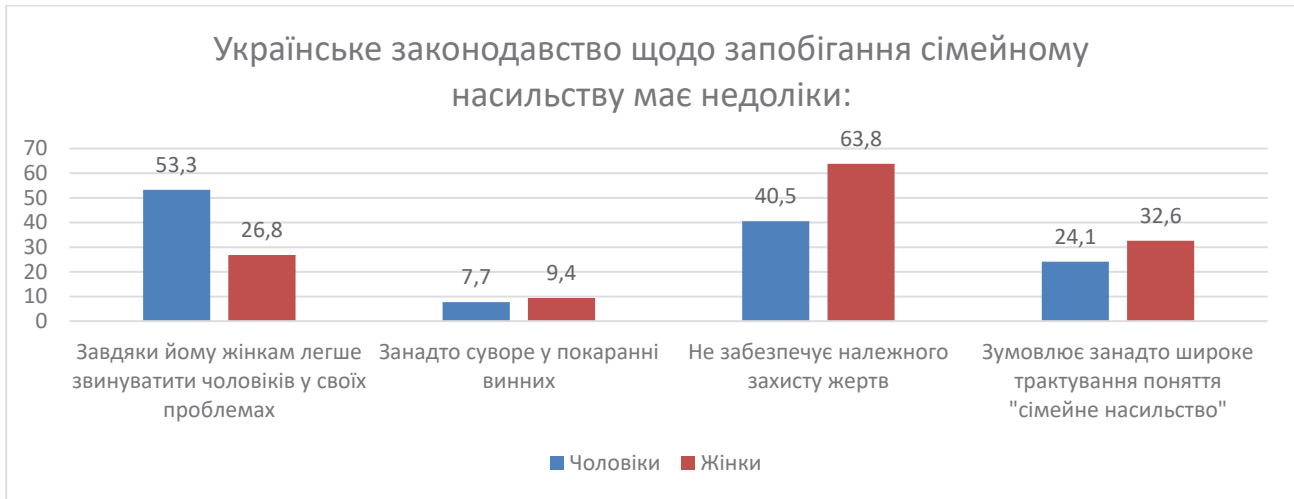

Рис. 5. Оцінка профільного законодавства

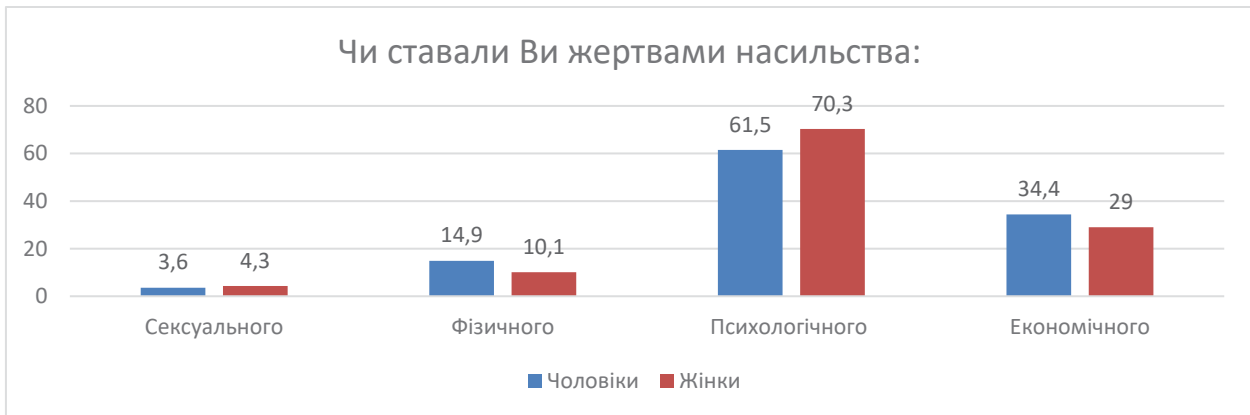

Рис. 6. Досвід зіткнення з випадками насильства

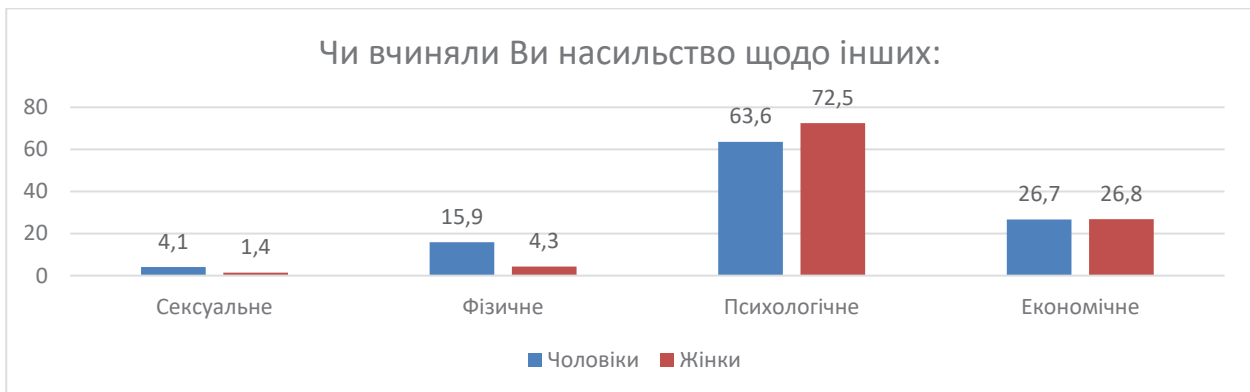

Рис. 7. Відчуття себе агресором

Так, в оцінці професійних галузей із погляду на те, кому вони більше пасують, дуже чітка відмінність простежується в оцінці військової служби: як суто «чоловічу» галузь її сприймають понад 65% хлопців, натомість дещо більша кількість дівчат (72%) вважає її прийнятною для обох статей. Те саме стосується і власне поліцейської служби: як «чоловічу» її бачать 43% хлопців, але лише 8% дівчат.

На запитання, запропоновані свого часу в матеріалах Європейського соціального опитування, які стосувалися суміщення сімейних і професійних обов'язків, респонденти надали такі відповіді (рис. 8).

Доволі показовою є також оцінка причин існування відмінностей у гендерному сприйнятті професій: хлопці набагато рідше бачать у цьому вплив стереотипів, натомість наполягаючи на вищому професіоналізмі

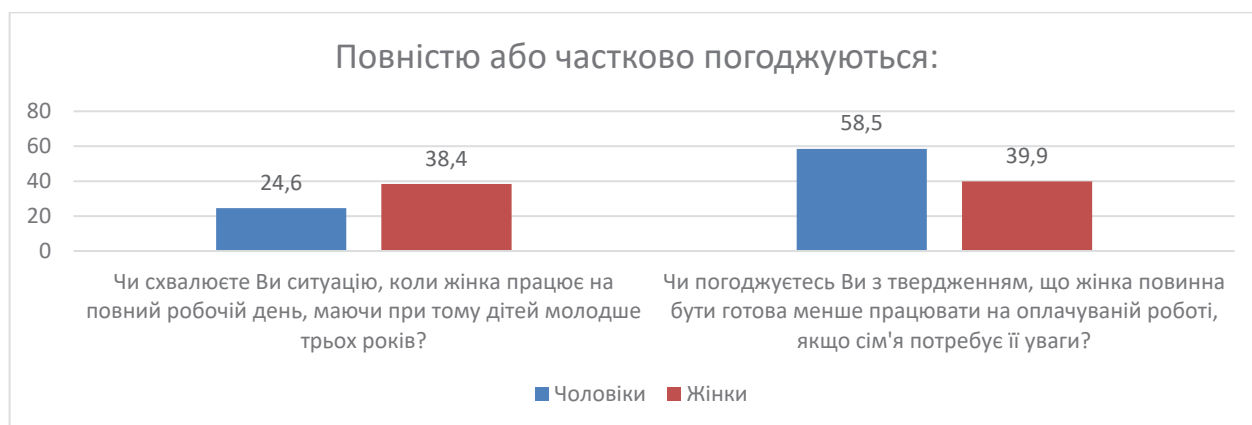

Рис. 8. Суміщення сімейних і професійних обов'язків

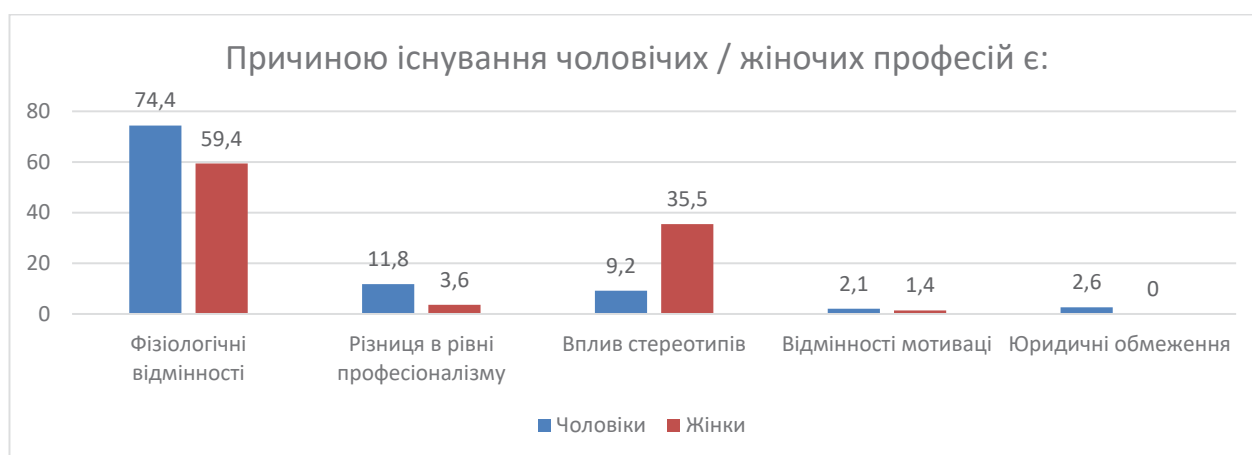

Рис. 9. Оцінка причин існування відмінностей у гендерному сприйнятті професій

чоловіків (різниця у 8%) і фізіологічних відмінностях (різниця у 15%) (рис. 9).

Лише близько 3% респондентів та респонденток особисто стикалися з упередженим ставленням під час служби або навчання, і що показово, причиною упередженості більшість визначила не стать (18–21%), а вік (34–47%) і стан здоров'я (35%), що в цілому корелює із загальнонаціональними показниками (станом на 2012 рік саме вік як пріоритет дискримінації вказувала найбільша (15,8%) кількість респонденток) [1, с. 106].

Загальні результати нашого опитування вказують на такі особливості:

- опитані респонденти та респондентки, з огляду на вік, відрізняються меншою за загальнонаціональні показники вкоріненістю гендерних стереотипів (різниця в показниках у бік зменшення складає до 30%);

- найменш вкоріненими в курсантському середовищі є стереотипи щодо розподілу гендерних ролей у сім'ї, переважна більшість опитаних висловлюється за рівний розподіл обов'язків, спільний контроль над сімейним бюджетом, рівну участь у вихованні дітей і прийнятті важливих рішень, рівний контроль над репродуктивним здоров'ям;

- найбільш вкоріненими в курсантському середовищі є гендерні стереотипи, пов'язані з професійними обов'язками (поділ професій на «чоловічі», «жіночі» тощо), при цьому економічна складова з них виключена

(принцип рівної оплати праці визнається як загальноприйнятний і хлопцями, і дівчатами);

- не вдається простежити зв'язок між родинними обставинами (неповна родина, негативний досвід у процесі виховання) та ставленням до гендерних ролей у суспільстві та родині, практично в усіх анкетах кореляція перебувала в межах статистичної похибки;

- спостерігається також вкоріненість усталених оцінок гендерно мотивованого та сексуального насильства в частині ставлення до жінок – жертв зґвалтування, що особливо тривожно для представників Національної поліції.

Висновки. Боротьба зі стереотипами залишається актуальною в контексті гендерної рівності. У суспільстві досі панує традиційне, здебільшого сексистське сприйняття чоловічого та жіночого. Суспільство не завжди помічає та адекватно реагує на прояви гендерної нерівності, оскільки має місце певне уявлення про чоловічу та жіночу роль, стереотип сприйняття. Ані чоловік, ані жінка не виключається із суспільної сфери, але включається лише на певних умовах: чоловік як активне начало, жінка – як пасивне.

Результати нашого соціологічного опитування акцентують ряд проблем у контексті гендерної рівності. По-перше, певна упередженість відповідей свідчить про більше відчуття свободи та активну громадянську позицію саме дівчат. По-друге, якщо на рівні законодавчої бази сучасна Україна не має проблем із гендерною рівністю, то в реаліях спостерігається гендерна нерівність

по відношенню до жіночої статі. У плані сімейного життя, розподілу повноважень і ресурсів у майбутній родині переважна більшість респондентів орієнтується на взаємну повагу та спільне прийняття рішень. У плані ж професійного життя ситуація є сексистською. Більшість респондентів чоловічої статі вітають наявність гендерного сприйняття професій, їх розподілу на суто «чоловічі» та «жіночі», наполягають на професіоналізмі саме чоловіків. По-третє, на жаль, і досить має місце упереджене ставлення до жінки як жертви гендерно мотивованого та сексуального насильства – звалтування поєднується саме з поведінкою жертви.

Проблема гендерної рівності стосується всього суспільства. Доволі поширеним є хибне переконання, що гендерна тематика стосується лише жіночої статі. Але

представники чоловічої статі так само зазнають дискримінації в реалізації своїх прав. Бракує розуміння, що чоловік і жінка, які обирають для себе кар'єру чи домогосподарство та виховання дітей, мають право на повагу та свободу від упереджень незалежно від змісту цього вибору. Сподіваємось, що модернова Україна буде демонструвати більшу гендерну рівність, відмовлятися від стереотипів, визнавати право на самореалізацію кожної особистості.

Перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження гендерних стереотипів, актуалізація в науковому дискурсі проблеми гендерної рівності та сексизму по відношенню до чоловічої статі, акцентування пріоритету свободи особистості, вільного вибору життєвого шляху.

Список використаних джерел

1. Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України : звіт. Київ : Фонд народонаселення ООН, 2012. 212 с.
2. Волосевич І., Поднос В. Чим керуються українці та українки при виборі професії: результати національного дослідження щодо ключових чинників та стереотипів. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/gender_career_choices (дата звернення: 01.08.2023).
3. Дослідження, проведені в рамках підготовки восьмої періодичної доповіді про виконання Україною конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Київ : Міністерство соціальної політики України, 2014. 106 с.
4. Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства стосовно жінок. Київ : UNFPA – Міністерство соціальної політики України, 2018. 128 с.
5. Global Gender Gap Report 2023. URL: https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2023/?gclid=CjwKCAjwzo2mBhAUEiwAf7wjkv_WqBUe-8bcvSH5pxO77AgYbVhAkTNb-t-e8S_NB5oWaMbrS4Hrehoc_LIQAvD_BwE (дата звернення: 01.08.2023).
6. Lockwood D. & Prohaska A. Police Officer Gender and Attitudes toward Intimate Partner Violence: How Policy Can Eliminate Stereotypes. *International Journal of Criminal Justice Sciences*. 2015. № 10(1). P. 77–90.

References

1. Analytichne doslidzhennia uchasti zhinok u skladi robochoi syly Ukrainy: zvit (2012). [Analytical study of women participation in the labor force of Ukraine: report]. Kyiv: Fond narodonaselennia OON, 212 p. [in Ukrainian].
2. Volosevych, I., & Podnos, V. (2021). Chym keruiutsia ukraintsi ta ukrainky pry vybori profesii: rezultaty natsionalnogo doslidzhennia shchodo kliuchovykh chynnykiv ta stereotypiv [What do Ukrainian men and women guide when choosing a profession: the results of a national study about key factors and stereotypes]. Retrieved from: https://ukraine.unfpa.org/uk/gender_career_choices (application date: 01.08.2023) [in Ukrainian].
3. Doslidzhennia, provedeni v ramkakh pidhotovky vosmoji periodychnoi dopovidi pro vykonannia Ukrainoiu konventsii OON «Pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok» (2014). [Research conducted as a part of the eighth periodic report preparation on Ukraine's implementation of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women]. Kyiv: Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 106 p. [in Ukrainian].
4. Suchasne rozuminnia maskulinnosti: stavlennia cholovikiv do hendernykh stereotypiv ta nasylstva stosovno zhinok (2018). [Modern understanding of masculinity: men's attitude to gender stereotypes and violence against women]. Kyiv: UNFPA – Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 128 p. [in Ukrainian].
5. Global Gender Gap Report 2023 (2023). URL: https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2023/?gclid=CjwKCAjwzo2mBhAUEiwAf7wjkv_WqBUe-8bcvSH5pxO77AgYbVhAkTNb-t-e8S_NB5oWaMbrS4Hrehoc_LIQAvD_BwE (application date: 01.08.2023) [in English].
6. Lockwood, D., & Prohaska, A. (2015). Police Officer Gender and Attitudes toward Intimate Partner Violence: How Policy Can Eliminate Stereotypes. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 10(1), 77–90 [in English].

Kononenko Tetiana,

Doctor of Philosophy, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

Suslykov Viacheslav,

PhD in History, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-6191>

PECULIARITIES OF GENDER STEREOTYPES IN THE HIGHER EDUCATION STUDENTS' ENVIRONMENT WITH SPECIFIC STUDY CONDITIONS

The article is devoted to gender stereotypes of higher education students with specific study conditions. The results of a sociological survey of male and female cadets of the Donetsk State University of Internal Affairs are analyzed basing on the modified Promundo and ICRW questionnaire and the research methodology of the Ministry of Social Policy of Ukraine with the support of UNFPA.

The relevance of research studying is emphasized in various aspects of the standards introduction of rights and freedoms equality of all sexes and genders, prevention of gender discrimination, new approaches to sexual and gender culture, definition and creation of the future taking into account gender policy. The need for purposeful formation of police communicative and gender competence in the professional training system is emphasized.

It is noted that today it is the fight against gender stereotypes that is relevant in the context of gender equality. It is claimed that the traditional, mostly sexist perception of masculine and feminine prevails in society to this day, that society does not always notice and respond adequately to manifestations of gender inequality, because there is a certain idea about male and female roles, a stereotype of perception. A number of problems in the context of gender equality are emphasized. Firstly, within the framework of sociological research, women feel more confident and free, and take an active civic position. Secondly, if at the level of the legislative framework, modern Ukraine does not have problems with gender equality, then in reality there is gender inequality in relation to the female sex. In terms of family life, distribution of powers and resources, the vast majority of respondents focus on mutual respect and joint decision-making. In terms of professional life, the situation is sexist. The majority of male respondents welcome the presence of gender perception of professions, the division into purely «male» and «female», they insist on the professionalism of men in particular. Thirdly, there is a biased attitude towards women as victims of gender-motivated and sexual violence.

Key words: gender, gender equality, gender stereotypes, higher education institutions with specific study conditions.

УДК 343.98.06

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-15>**Лапкін Андрій Васильович,**

доктор юридичних наук, доцент

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Статтю присвячено дослідженню особливостей професійної етики співробітників правоохоронних органів. З'ясовано значення професійної етики для здійснення правоохоронної діяльності. Визначено ознаки правоохоронної діяльності та їх вплив на специфіку професійної етики правоохоронців. Сформульовано поняття та характерні риси професійної етики співробітників правоохоронних органів. Окреслено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання професійної етики співробітників правоохоронних органів.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, професійна етика, професійна відповідальність.

Постановка проблеми. У контексті реформи сектору безпеки та оборони в Україні одним із першочергових завдань є приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та системи цінностей цивілізованого західного світу, інтеграція до якого є стратегічною метою нашої держави. Тому набувають актуальності розробка та впровадження надійних морально-етичних основ функціонування правоохоронних органів і підвищення професійної відповідальності їх співробітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної етики співробітників правоохоронних органів були предметом наукових розвідок таких учених, як В.М. Бесчастний (разом з іншими дослідниками вивчав етикет і професійну етику поліцейського) [1], В.О. Лозовой та О.В. Петришин (досліджували загальні положення професійної етики юристів) [2]; О.Г. Середя та Я.В. Свічкарьова (аналізували деонтологічні засади правоохоронної діяльності) [3]; В.М. Сущенко (розглядав значення професійної етики в контексті вивчення проблеми професійної відповідальності правника) [4], О.М. Ярошенко (вивчав етичні основи професійної відповідальності представників правничої професії) [5] та ін.

Також досить активно ці питання розробляються зарубіжними дослідниками. Приміром, Д.Б. Голдштейн (D.B. Goldstein) аналізував значення професійної етики для допоміжних працівників правоохоронних органів [6]; Дж.М. Поллок та П.Д. Рейнольдс (J.M. Pollock & P.D. Reynolds) вивчали роль етики в здійсненні правоохоронної діяльності, а також проблеми розв'язання окремих колізій у цій сфері [7]; Е. Чемблїс (E. Chambliss) досліджував особливості професійної етики в аспекті професійної відповідальності правників, аналізуючи її на конкретних практичних прикладах [8] тощо.

Разом із тим слід відзначити, що проблеми професійної етики правоохоронців у вітчизняній юридичній літературі комплексно не досліджуються, натомість більша увага приділяється питанням «відомчої» етики, що перешкоджає формуванню єдиних та уніфікованих етичних стандартів правоохоронної діяльності.

З урахуванням викладеного **метою статті** є з'ясування значення етики для здійснення правоохоронної діяльності та окреслення особливостей професійної етики співробітників правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Можна вважати, що несформованість єдиного підходу до професійної етики правоохоронців значною мірою зумовлена невизначеністю поняття «правоохоронна діяльність» і похідних від нього, передусім щодо переліку правоохоронних органів. Так, в українському законодавстві нормативне визначення цього терміна відсутнє. Водночас із приписів ч. 3 ст. 17 Основного Закону видно, що призначенням правоохоронних органів, а, відтак, і здійснюваною ними правоохоронної діяльності, є забезпечення державної безпеки.

З урахуванням визначення національної безпеки України згідно з ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., можна дійти висновку, що правоохоронна діяльність – це спеціалізована діяльність уповноважених державою органів і посадових осіб, що здійснюється в особливій сфері правовідносин у визначених законом формах та з використанням спеціальних правових засобів і спрямована на попередження порушень права та активну протидію їм.

До ознак правоохоронної діяльності можна віднести такі: (1) підзаконний характер – правоохоронна діяльність здійснюється відповідно до положень законодавства, яке регламентує підстави, суб'єктів, форми та засоби її здійснення; (2) процедурний характер – правоохоронна діяльність реалізується з дотриманням визначених законом процедур, відхилення від яких не допускається; (3) державно-владний характер – ця діяльність здійснюється на виконання відповідної правоохоронної функції держави за допомогою державно-владних повноважень; (4) суб'єктний характер – правоохоронна діяльність здійснюється лише спеціально уповноваженими органами, визначеними законом (правоохоронними органами), привласнення чи делегування повноважень яких іншим суб'єктам забороняється; (5) примусовий

характер – здійснення правоохоронної діяльності передбачає безпосереднє застосування державного примусу, задля чого представникам правоохоронних органів надаються спеціальні засоби, включаючи вогнепальну зброю.

Метою правоохоронної діяльності є забезпечення захищеності національних інтересів України від явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити їх реалізацію. На досягнення цієї мети спрямовані такі завдання правоохоронної діяльності: попередження правопорушень – вжиття заходів до того, щоб запобігти порушенням права, створення й підтримання умов, за яких правопорушення не повинні відбутися, або така ймовірність є мінімальною; протидія правопорушенням – у разі, якщо правопорушення все-таки відбулося, вжиття заходів до його виявлення, припинення, розкриття та створення умов для притягнення винної в його вчиненні особи до юридичної відповідальності.

Суб'єктами правоохоронної діяльності є уповноважені законом державні органи та їх посадові особи. Традиційно для позначення таких органів використовується поняття «правоохоронні органи». Однак, попри широку вживаність цього терміна в національному законодавстві, чіткого переліку правоохоронних органів не визначено. Єдиним джерелом нормативної регламентації цього питання є ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р., відповідно до ч. 1 ст. 2 якого правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України (БЕБ), органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Таким чином, до числа правоохоронних цим Законом віднесено органи та установи із зовсім різними функціями, а сам цей перелік є відкритим і допускає можливість включення до нього інших суб'єктів. Такий підхід надмірно розширяє як межі правоохоронної діяльності, так і перелік суб'єктів її здійснення.

При цьому слід зазначити, що при визначенні спрямованості правоохоронної діяльності на охорону права від порушень у широкому значенні йдеться про будь-які правопорушення. Однак, передусім правоохоронна діяльність спрямована на запобігання та протидію найбільш небезпечним із них – кримінальним правопорушенням. Відповідно саме участь у протидії злочинності можна вважати загально визначним критерієм для окреслення правоохоронних органів. Так, в американській правовій доктрині поняття «правоохоронна діяльність» (Law Enforcement) виокремлюється як частина кримінальної юстиції, спрямована на виявлення злочинів, викриття злочинців та розслідування [9].

Поряд із цим правоохоронна діяльність спрямована на запобігання та протидію адміністративним правопорушенням. Однак, враховуючи, що в КУпАП передбачена значна кількість суб'єктів виявлення, фіксації та притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, далеко не всі з них можна вважати правоохоронними органами.

Зважаючи на це, професійну етику працівників правоохоронних органів доцільно розглядати передусім на прикладі співробітників органів, уповноважених

на здійснення слідчих і розшукових дій (досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності), а саме: Національної поліції, СБУ, НАБУ, ДБР та БЕБ.

З урахуванням визначень поняття етики правників, що наводяться в науковій літературі [1, с. 19; 2, с. 13], професійну етику співробітників правоохоронних органів можна визначити як засновану на загальних цінностях правничої професії сукупність моральних принципів, вимог і правил, які ставляться до посадових осіб державних органів, уповноважених на здійснення правоохоронної діяльності, з метою належного здійснення їх повноважень та запобігання порушенням у процесі їх реалізації.

Етика працівників правоохоронних органів має певні особливості.

По-перше, вона є різновидом професійної етики, тому відповідає загальним положенням останньої. За цією ознакою її можна віднести до професійної етики правника з тим застереженням, що не всі співробітники правоохоронних органів є юристами, однак і перші, і другі поділяють спільні цінності верховенства права, захисту прав людини, підтримання законності та правопорядку тощо. Так, згідно з Кодексом етики правоохоронних органів, прийнятим на 64-й щорічній конференції Міжнародної асоціації керівників поліції (ІАСР) у жовтні 1957 р., основний обов'язок працівника правоохоронних органів – служити суспільству; захистити життя та майно; захистити невинних від обману, слабких – від гноблення чи залякування і мирних – від насильства чи безладу; поважати конституційні права всіх людей на свободу, рівність і справедливість [10]. З огляду на це професійна етика співробітників правоохоронних органів має узгоджуватися з тими базовими етичними принципами, вимогами та правилами, що напрацьовані для представників інших правничих професій: суддів, прокурорів, адвокатів тощо з урахуванням особливостей кожного з цих видів професійної діяльності

По-друге, на професійній етиці правоохоронців позначаються особливості правоохоронної діяльності, про які зазначалося вище. З одного боку, такі її ознаки, як підзаконність і процедурність, визначають чіткі межі дозволеної поведінки співробітників правоохоронних органів, за які вони не можуть виходити. З іншого боку, державно-владний характер цієї діяльності, і особливо можливість застосування при її здійсненні примусу аж до вогнепальної зброї, створюють загрозу порушення чи обмеження прав і свобод особи при застосуванні співробітниками правоохоронних органів покладених на них повноважень. Враховуючи це, можлива «ціна помилки» правоохоронця може бути значно вищою, ніж для представників інших правничих професій. Таким чином, цей вид професійної етики більш виразно, ніж інші, акцентує увагу на самообмеженні співробітників правоохоронних органів і попередженні порушень прав людини при реалізації ними владних повноважень. Це, у свою чергу, вимагає посиленої уваги до критерію дотримання норм професійної етики як при доборі на ці посади, так і при проведенні атестації чи інших форм кваліфікаційного оцінювання співробітників правоохоронних органів, притягненні їх до дисциплінарної відповідальності, звільненні з посади тощо.

По-третє, етика співробітників правоохоронних органів має значну диференціацію, обумовлену належністю до того чи іншого органа державної влади, які відрізняються одне від одного компетенцією, організаційною побудовою, вимогами до працівників,

гарантіями їх діяльності тощо. Тому, коли йдеться про етику правоохоронця, необхідно враховувати специфіку етики поліцейського, працівника НАБУ, ДБР чи БЕБ, визначену відповідними законами та відомчими етичними кодексами тощо.

Так, професійна етика правоохоронців регламентується в межах кожного правоохоронного органу окремо. Тому правове підґрунтя для них створюють відповідно ЗУ «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Бюро економічної безпеки України». Як наслідок, на сьогодні в Україні немає єдиного Кодексу професійної етики та поведінки працівників правоохоронних органів. Натомість у межах кожного правоохоронного органу розробляються та затверджуються їх керівниками відомчі кодекси або правила професійної етики.

Разом із тим у багатьох випадках така диференціація не є виправданою, оскільки відображає відомчу роз'єднаність і вузько корпоративні інтереси окремих правоохоронних органів. Із точки зору єдності завдань, що стоять перед правоохоронними органами, та виконуваних ними соціальних функцій, у питаннях професійної етики правоохоронців не повинно бути істотних відмінностей. З огляду на це розвиток професійної етики співробітників правоохоронних органів має відбуватися в напрямі уніфікації та впровадження єдиних стандартів і практик, що має знайти вираження в спільному для всіх етичному кодексі.

По-четверте, етичні правила поведінки співробітників правоохоронних органів визначаються наказами керівників відповідних відомств. У цьому формування цього різновиду професійної етики значно відрізняється від аналогічних правил щодо суддів, прокурорів та адвокатів, що затверджуються безпосередньо відповідними професійними спільнотами через найвищі органи їх самоврядування (З'їзд суддів України, всеукраїнська конференція працівників прокуратури, З'їзд адвокатів України тощо). Така ситуація обумовлена організаційною побудовою правоохоронних органів, у системі кожного з яких панує єдиноначальність та сувора ієрархічна субординація. Відсутність будь-яких форм професійного самоврядування в межах правоохоронних органів зумовлює те, що відповідні етичні правила формуються та затверджуються «згори», хоча такий підхід суперечить сутності професійної етики як набору моральних принципів і цінностей, на обов'язковість яких представники відповідної професії добровільно погоджуються та підпорядковуються їм з огляду на усвідомлення своєї приналежності до певної корпоративної спільноти, а не в силу наказу.

По-п'яте, етика правоохоронця має враховувати не лише організаційну (належність до певного правоохоронного органу), а й процесуальну складову, якої набуває здійснення ним правоохоронної діяльності в кримінальному провадженні. Вона передбачає спрямованість цієї діяльності на досягнення завдань кримінального провадження, підпорядкування засадам кримінального провадження, додержання процесуальної форми. При цьому співробітник правоохоронного органу, проводячи слідчі (розшукові) чи інші процесуальні дії в кримінальному провадженні, набуває процесуального

статусу дізнавача, слідчого (детектива), співробітника оперативного підрозділу тощо, а його начальник – керівника органа досудового розслідування чи органа дізнання.

Роль слідчого (детектива), дізнавача в кримінальному провадженні безпосередньо впливає на етичні вимоги, що до них ставляться, оскільки:

- вони діють у системі різноманітних процесуальних відносин, які складаються між ними та іншими представниками сторони обвинувачення – прокурором та керівником органа досудового розслідування (дізнання); між ними та стороною захисту; між ними та слідчими суддями; між ними та іншими учасниками кримінального провадження (свідками, потерпілими);

- вони безпосередньо сприймають наслідки вчинених кримінальних правопорушень, зокрема заподіяну ними шкоду, а також спілкуються з особами, які їх вчинили;

- вони уповноважені проводити велику кількість слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, кожна з яких має певні визначені законом підстави, порядок проведення та відповідну фіксацію, недодержання вимог щодо яких тягне за собою визнання їхніх результатів недопустимими;

- вони діють в умовах дефіциту часу, обумовленого як перебігом строків досудового розслідування, так і строками проведення процесуальних дій;

- вони здійснюють повноваження в умовах процесуальної протидії з боку сторони захисту, яка перешкоджає притягненню підозрюваного до кримінальної відповідальності, а іноді також із боку потерпілих і свідків, які не бажають давати показання та брати участь у кримінальному провадженні;

- їхні дії та рішення в кримінальному провадженні підлягають контролю на кількох рівнях: з боку прокурора, який здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; з боку слідчого судді, який реалізує судовий контроль за додержанням прав особи під час досудового розслідування; з боку керівника органа досудового розслідування (органу дізнання), який здійснює відомчий контроль за їх діями;

- вони (особливо слідчі та дізнавачі поліції) є надзвичайно перевантаженими значною кількістю справ, для розслідування яких бракує людських, часових і матеріальних ресурсів.

Ці та інші особливості значною мірою позначаються на особистості працівника правоохоронного органу та впливають на специфіку його професійної етики та відповідальності.

Висновки. Професійна етика співробітників правоохоронних органів має як загальні риси, притаманні професійній етиці правника, так і особливості, зумовлені специфікою правоохоронної діяльності. Ці особливості вимагають посилення морально-етичного регулювання та контролю діяльності правоохоронців. Актуальним завданням при цьому є створення єдиного кодексу професійної етики для співробітників різних правоохоронних органів, що дозволить уніфікувати морально-етичні стандарти, вимоги та правила поведінки для всіх правоохоронців незалежно від їх відомчої належності. Такий кодекс може бути затверджений спільним наказом керівників відповідних органів.

Список використаних джерел

1. Бесчастний В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. Етикет і професійна етика поліцейського. Київ : ВД Дакор, 2019. 216 с.
2. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.

3. Середа О.Г., Свічкарьова Я.В. Основні аспекти деонтологічних засад правоохоронної діяльності. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2022. Вип. 13. С. 6–9.
4. Сущенко В.М. Модель професійної культури правника: критерії та підходи. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2009. Вип. 90. С. 29–33.
5. Ярошенко О.М., Луценко О.Є. Професійна відповідальність правника : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. 174 с.
6. Goldstein D.B. Employee assistance for law enforcement: A brief review. *J Police Crim Psych*. 2006. № 21. P. 33–40. URL: <https://doi.org/10.1007/BF02849500>
7. Pollock J.M., Reynolds P.D. Ethics and law enforcement. *Critical issues in policing: Contemporary readings*. 2015. P. 183–215.
8. Chambliss E. Professional Responsibility: Lawyers, A Case Study. *Fordham L. Rev.* 2000. T. 69. P. 817–834.
9. Intro to the American Criminal Justice System. URL: <http://www.correctionalofficer.org/us-criminal-justice-system>
10. Law Enforcement Code of Ethics adopted at the 64th Annual IACP Conference and Exposition in October 1957. URL: <https://www.theiacp.org/resources/law-enforcement-code-of-ethics>

References

1. Beschastnyi, V.M., Kononenko, T.V., & Sabelnykova, T.M. (2019). *Etyket i profesiina etyka politseiskoho [Etiquette and professional ethics of a police officer]*. Kyiv: VD Dakor, 216 s. [in Ukrainian].
2. Lozovoi, V.O., & Petryshyn, O.V. (2004). *Profesiina etyka yurysta [Professional ethics of a lawyer]*. Kharkiv: Pravo, 176 s. [in Ukrainian].
3. Sereda, O.H., & Svichkarova, Ya.V. (2022). Osnovni aspekty deontolohichnykh zasad pravookhoronnoi diialnosti [Main aspects of deontological principles of law enforcement activity]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo, 13*, 6–9 [in Ukrainian].
4. Sushchenko, V.M. (2009). Model profesiinoi kultury pravnyka: kryterii ta pidkhody [Model of professional culture of a lawyer: criteria and approaches]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky, 90*, 29–33 [in Ukrainian].
5. Yaroshenko, O.M., & Lutsenko, O.Ie. (2022). *Profesiina vidpovidalnist pravnyka [Professional responsibility of a lawyer]*. Navch. posibnyk. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, 174 s. [in Ukrainian].
6. Goldstein D.B. (2006). Employee assistance for law enforcement: A brief review. *J Police Crim Psych*, 21, 33–40. <https://doi.org/10.1007/BF02849500> [in English].
7. Pollock, J.M., Reynolds, P.D. (2015). Ethics and law enforcement. *Critical issues in policing: Contemporary readings*, 183–215 [in English].
8. Chambliss, E. (2000). Professional Responsibility: Lawyers, A Case Study. *Fordham L. Rev.*, 69, 817–834 [in English].
9. Intro to the American Criminal Justice System. URL: <http://www.correctionalofficer.org/us-criminal-justice-system> [in English].
10. Law Enforcement Code of Ethics adopted at the 64th Annual IACP Conference and Exposition in October 1957. URL: <https://www.theiacp.org/resources/law-enforcement-code-of-ethics> [in English].

Lapkin Andrii,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

FEATURES OF THE PROFESSIONAL ETHICS OF LAW ENFORCEMENT BODIES' EMPLOYEES

The article is devoted to the study of the peculiarities of the professional ethics of law enforcement officers. The purpose of the scientific article is to clarify the importance of ethics for the implementation of law enforcement activities and outline the features of the professional ethics of law enforcement officers.

The professional ethics of law enforcement officers is defined as a set of moral principles, requirements and rules based on the general values of the legal profession, which apply to officials of state bodies authorized to carry out law enforcement activities, with the aim of properly exercising their powers and preventing violations in the process of their implementation.

It is substantiated that the professional ethics of law enforcement officers has both general features inherent in the professional ethics of a lawyer and features determined by the specifics of law enforcement activities. First of all, it indicates the possibility of the use of coercion by law enforcement officers.

It was found that the ethics of a law enforcement officer should take into account not only the organizational (belonging to a certain law enforcement agency), but also the procedural component, which is acquired by his law enforcement activities in criminal proceedings.

It is argued that the unformedness of a unified approach to the professional ethics of law enforcement officers is largely due to the vagueness of the concept of "law enforcement activity" and the list of law enforcement agencies.

It was concluded that it is necessary to create a single code of professional ethics for employees of various law enforcement agencies, which will allow unifying moral and ethical standards, requirements and rules of conduct for all law enforcement officers, regardless of their departmental affiliation. Such a code may be approved by a joint order of the heads of relevant bodies.

Key words: law enforcement activity, law enforcement agencies, professional ethics, professional responsibility.

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 342.95 + 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-16>

Дрок Ірина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9722-2376>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ОБМЕЖЕНЬ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень під час дії режиму воєнного стану. У роботі акцентовано увагу на адміністративній відповідальності за порушення таких обмежень, як комендантська година та спеціальний режим затемнення.

Авторами здійснено юридичний аналіз положень проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану». Запропоновано обґрунтовані зміни та доповнення до нього.

Також досліджено вітчизняну судову практику. Підтримано позицію суду щодо притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності згідно зі ст. 185 КУпАП за невиконання законних вимог поліцейського припинити порушення комендантської години та рекомендовано запровадити відпрацьований алгоритм дій поліцейського у випадку виявлення порушення обмежень, встановлених на час дії воєнного стану.

Зроблено висновок про нагальну необхідність визначення адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах воєнного часу. Наголошено на необхідності розробки деталізованої нормативно-правової бази для запобігання підміні понять та використання правових прогалин у судовій практиці оскарження рішень поліції, а також удосконалення процесуальних механізмів реалізації запропонованих матеріально-правових норм.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, обмеження, воєнний стан, комендантська година, світломаскування, публічний порядок, публічна безпека, Національна поліція, повноваження.

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено воєнний стан [1], який встановив ряд обмежень щодо правил поведінки цивільних осіб. Порушення встановлених обмежень може призвести до людських жертв, перешкоджання бойовим діям Збройних Сил України, пасивного сприяння Збройним Силам російської федерації, невиконання положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [2] тощо. Тобто є таким, що потребує застосування заходів юридичного впливу з боку державних органів влади. Однак, дотепер не встановлено адміністративну відповідальність за порушення ряду обмежень, пов'язаних із запровадженням комендантської години, режиму світломаскування тощо. Ситуація спонукає до вироблення альтернативних механізмів реагування поліції на запроваджені урядом обмеження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Маємо констатувати, що вітчизняні вчені недостатньо уваги приділяють обраній нами тематиці, а в основному розширюють предмет власних досліджень. Однак, після запровадження воєнного стану в Україні все частіше можна знайти наукові доробки, присвячені вивченню адміністративної відповідальності за порушення заборон та обмежень, пов'язаних із введенням воєнного стану, наприклад, роботи А.М. Захарченка [3], М.В. Колеснікової [4], О.В. Ковальової та А.Г. Пишної [5], І.С. Дрок [6], але комплексно пропозиції до вирішення проблеми встановлення механізмів притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за порушення визначених на період дії режиму воєнного стану обмежень не досліджувалися.

Метою статті є дослідження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень під час дії режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У рамках цієї роботи ми зосередимося на адміністративній відповідальності за порушення таких обмежень, як комендантська година та спеціальний режим затемнення, запропонований авторами проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану» (реєстр. № 7356 від 09.05.2022 р.) [7]. Крім того, дослідимо судову практику реагування на такі порушення сьогодні з метою запровадження алгоритму для поліцейських в умовах відсутності складу відповідного адміністративного правопорушення.

У згаданому нами проекті передбачено доповнення статтею 210-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [8], якою встановлено адміністративну відповідальність за порушення встановлених обмежень в умовах воєнного стану. Зокрема, у першій частині зазначено, що адміністративним правопорушенням є порушення комендантської години, а в другій частині йдеться про порушення особливого режиму світломаскування під час воєнного стану. Аналізуючи норми, запропоновані авторами законопроекту, можемо запропонувати декілька напрямів його вдосконалення.

Варто зазначити, що поняття «комендантська година» та «особливий режим світломаскування» не визначені на законодавчому рівні. Водночас опосередковано в п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» законодавець отожднює комендантську годину із забороною перебування в певний період доби на вулицях та інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [9].

Підкреслимо, що запроваджені під час комендантської години в Україні обмеження не лише пересування людей, а й руху автотранспорту є частиною цього режиму, про що наголошується в запропонованих нормах. Змінилися режими роботи підприємств, установ, організацій, транспортних шляхів тощо. Крім того, обмеження вводяться не обов'язково в темний час доби, мають значення часові рамки (в окремих випадках навіть декілька діб).

Тобто спроба авторів законопроекту визначити поняття «комендантська година» в положеннях КУпАП є неповною, і ми не вважаємо її необхідною, оскільки бланкетний характер положення дає можливість стверджувати, що сутність комендантської години повинна додатково розкриватися в окремому законі чи підзаконному акті (поняття, ознаки та умови запровадження режиму комендантської години, суб'єктів та інші специфічні питання) для унеможливлення підміни понять або створення юридичних прогалів у майбутньому. Також, зважаючи на назву статті, пропонуємо в частині першій залишити слова «під час дії воєнного стану».

Те саме стосується спеціальних режимів світломаскування. Кабінетом Міністрів України розширено тлумачення світломаскування до приховування від спостереження повітряним і наземним противником світлових демаскувальних ознак діяльності військ, військових об'єктів, а також населених пунктів, об'єктів економіки та державного управління [12]. Оскільки розробники проекту не визначили поняття, які обмеження передбачені під час запровадження такого режиму, не зрозуміло (наприклад, чи дозволено приглушене світло, світло від сигналізації, ліхтариків, наскільки воно може бути яскравим тощо). Також не визначено, який суб'єкт має прийняти рішення про встановлення такого режиму. Знову ж таки бланкетний характер норми

щодо відповідальності за порушення режиму світломаскування дозволяє авторам використовувати формулювання, але регулювання потребує подальшого розвитку шляхом вжиття додаткових дій для роз'яснення понять та їхніх характеристик.

Крім того, автори проаналізованого нами проекту пропонують встановити адміністративну відповідальність за порушення комендантської години в прикордонній смузі та доповнити відповідною частиною статтю 202 КУпАП [7].

Згідно з підпунктом 3 пункту 2 Положення про прикордонний режим, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим» від 27 липня 1998 р. № 1147, прикордонна смуга – ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм, завширшки 5 кілометрів від лінії державного кордону, але не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруд. При цьому до прикордонної смуги не включаються населені пункти та місця масового відпочинку населення [10].

Водночас, на наш погляд, в умовах воєнного стану більш важливими для контролю за виконанням умов запровадження комендантської години є ті території, які вважаються не прикордонними, а прифронтовими. Проте, після припинення бойових дій і виведення військ агресора на територію російської федерації в прикордонній зоні може знадобитися більш ретельний контроль за виконанням умов комендантської години.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо не виключати термін «прикордонна зона» із запропонованої норми КУпАП, а після слова «смуги» в диспозиції статті, яку ми аналізуємо, додати слова «і прикордонна зона». Поняття прифронтової зони та віднесення окремих територій України до прифронтової зони мають визначатися також нормативно, наприклад, відповідними постановами Кабінету Міністрів України.

Водночас варто звернути увагу на інші обмеження, пов'язані з введенням воєнного стану в Україні, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність. Зокрема, автори законопроекту встановили адміністративну відповідальність за порушення правил продажу алкогольних напоїв у період воєнного стану, доповнивши зміст статті 156 КУпАП частиною кваліфікуючого змісту [7].

Висловлена позиція виглядає незрозумілою, оскільки норма загалом передбачає відповідальність за порушення правил торгівлі пивом, алкогольними та слабоалкогольними напоями. Враховуючи бланкетний характер норми, можна сказати, що на період дії воєнного стану уповноважені особи можуть приймати рішення не лише про обмеження продажу алкогольних напоїв, а й пива та слабоалкогольних напоїв. Тому рекомендуємо в змісті частини 5 статті 156 КУпАП після слова «продажу» додати слово «пиво», а після слова «алкогольних» – слово «слабоалкогольних», тобто розширити зміст запропонованої редакції частини статті.

Шляхом подальшого аналізу проекту можна визначити доцільність та необхідність запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах воєнного стану шляхом введення статті 210-2 КУпАП. Це важлива частина матеріального адміністративного права, але для того, щоб гарантувати її реалізацію, необхідно запровадити відповідні процесуальні механізми.

Автори законопроекту наділяють уповноважених працівників Національної поліції України повноваженнями розглядати справи про такі проступки та пропонують зміни до статті 222 КУпАП [7]. Але оскільки змін до статті 255 КУпАП не запропоновано, то суб'єкти, які повинні складати протоколи про такі адміністративні правопорушення, не визначені.

Відповідно до частини 2 статті 258 КУпАП [8] «Випадки, коли протокол про адміністративне правопорушення не складається» протокол не складається в разі вчинення адміністративних правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Національної поліції. Але частина 5 цієї ж норми говорить нам про те, що, якщо під час складання постанови у справі про адміністративне правопорушення особа осперить допущене порушення та адміністративне стягнення, що на неї накладається, то уповноважена посадова особа зобов'язана скласти протокол про адміністративне правопорушення відповідно до вимог статті 256 КУпАП, крім випадків притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 185³ цього Кодексу, правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, у тому числі зафіксованих в автоматичному режимі, безпеки на автомобільному транспорті, зафіксованих за допомогою засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі в автоматичному режимі, та правопорушень, передбачених статтею 132² цього Кодексу, або порушень правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксованих у режимі фотозйомки (відеозапису). Цей протокол є додатком до постанови у справі про адміністративне правопорушення.

Як бачимо, не є винятком і запропонована стаття 210-2 КУпАП про те, що в разі оскарження рішення поліції протокол не складається. Якщо поліція не має повноважень складати протоколи про такі адміністративні порушення, може виникнути прогалина в законодавстві, рішення поліції оскаржуватимуться, і норма не працюватиме. З огляду на викладене пропонуємо доповнити статтю 255 КУпАП [8] та надати компетенцію уповноваженим особам Національної поліції складати протоколи про адміністративні правопорушення за статтею 210-2 КУпАП.

Наголосимо, що ми проаналізували норми проекту Закону [7], який так і не прийнятий Верховною Радою України впродовж року. Саме тому маємо розуміти, яким чином варто діяти поліцейським у випадку виявлення порушення комендантської години та режиму світломаскування, які запроваджені на території України або в окремих її місцевостях під час дії воєнного стану.

З метою забезпечення здійснення контрольних заходів під час введення комендантської години встановлено пропускний режим, перепустки видаються особам за рішенням коменданта (за погодженням із військовим керівництвом). У разі порушення особою відповідної заборони під час дії воєнного стану, встановленої в регіоні місцезнаходження особи, уповноважена особа має право вимагати пред'явлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи її спеціальний статус. У разі відсутності в особи документів уповноважена особа затримує її на строк, визначений КУпАП для встановлення її особи [11; 12].

Однак положення КУпАП конкретно визначає підстави (склади адміністративних правопорушень)

затримання особи поліцейськими, про що зазначається в протоколі. Отже, маємо констатувати недосконалість механізму затримання особи за порушення обмежень, визначених у період дії режиму воєнного стану.

Одним із шляхів вирішення даного питання є практика органів і підрозділів Національної поліції, які за невиконання законних вимог поліцейського припинити порушення комендантської години притягають винних осіб до адміністративної відповідальності за ст. 185 КУпАП. Такий алгоритм діяльності поліцейських підтриманий судовою гілкою влади. Зокрема, за матеріалами справи, 25.03.2022 р. близько 20 год. 30 хв. гр. ОСОБА_1 знаходився по вул. М. Житомирська в м. Радомишлі під час комендантської години в умовах воєнного стану в п'яному вигляді та не виконав законну вимогу працівників поліції пред'явити документи, що посвідчують особу, висловлювався в грубій формі на адресу поліцейських, чим вчинив правопорушення, передбачене статтею 185 КУпАП. 30.03.2022 р. Радомишльський районний суд Житомирської області постановив визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, та призначити йому адміністративне стягнення у вигляді штрафу в сумі 136,00 грн [13].

Також прикладом є інша справа. 19 червня 2022 року о 01 год 30 хв ОСОБА_2 перебував в АДРЕСА_2, чим порушив вимоги Указу Президента України від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні», постанову КМУ від 08.07.2020 р. № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану», наказу Волинської обласної військової адміністрації від 24.02.2022 р. «Про запровадження комендантської години на території Волинської області». На вимогу припинити правопорушення не реагував, поведив себе зухвало, чим вчинив злісну непокору законній вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов'язків. Своїми діями ОСОБА_2 вчинив правопорушення, передбачене ст. 185 КУпАП. Винність ОСОБА_2 у вчиненні вказаного адміністративного правопорушення доведена фактичними даними, викладеними в протоколі про адміністративне правопорушення серії ВАБ № 034118 від 19.06.2022 р., матеріалами справи. За результатами розгляду справи 20.07.2022 р. Шацький районний суд Волинської області постановив визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, та призначити йому адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 8 (вісім) неоподатковуваних доходів громадян, що становить 136,00 грн (сто тридцять шість гривень) [14].

Маємо погодитися з позицією суду та рекомендувати запроваджені алгоритм дій поліцейського у випадку виявлення порушення обмежень, встановлених на час дії воєнного стану.

Висновки. Виявлені нами проблемні питання підкреслюють актуальність обраного напряму дослідження, а також вимагають негайного визначення адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах воєнного часу. Водночас варто ще раз наголосити на необхідності достатньої деталізованої нормативно-правової бази для запобігання підміни понять та використання правових прогалин у судовій практиці оскарження рішень поліції, а також удосконалення процесуальних механізмів реалізації запропонованих матеріально-правових норм.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 25.08.2022).
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
3. Захарченко А.М. Щодо адміністративної відповідальності за порушення заборон та обмежень, пов'язаних із введенням воєнного стану. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 грудня 2022 р.). Харків : Юрайт, 2022. С. 74–78.
4. Колеснікова М.В., Хуторянець Ж.В. Відповідальність за порушення комендантської години та спеціального режиму світломаскування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 290–293. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/69>
5. Ковальова О.В., Пишна А.Г. Відповідальність за порушення комендантської години в умовах правового режиму воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 179–185. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.27>
6. Дрок І.С. Запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану. *Організаційно-правове забезпечення функціонування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Дніпро, 3 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 35–39.
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану : проєкт Закону України від 9 травня 2022 р. № 7356. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39569> (дата звернення: 25.08.2022).
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
10. Про прикордонний режим : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
11. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
12. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2022).
13. Постанова Радомишльського районного суду Житомирської області від 30 березня 2022 р. у справі № 289/518/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103795269> (дата звернення: 25.08.2022).
14. Постанова Шацького районного суду Волинської області від 20 липня 2022 р. у справі № 170/259/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105347792> (дата звернення: 25.08.2022).

References

1. Pro vvedennia voiennoho stanu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 64/2022 [Decree of the President of Ukraine on the introduction of martial law № 64/2022 (2022, February 24)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> [in Ukrainian].
2. Pro mobilizatsiynu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21 zhovtnia 1993 r. № 3543-XII [Law of Ukraine on Mobilization Preparation and Mobilization № 3543-XII (1993, October 21)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> [in Ukrainian].
3. Zakharchenko, A.M. (2022). *Shchodo administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia zaboron ta obmezhen, poviazanykh iz vvedenniam voiennoho stanu [Regarding administrative responsibility for violation of prohibitions and restrictions related to the imposition of martial law]*. The new architecture of Ukraine's security environment: zbirnyk tez Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kharkiv, 74–78 [in Ukrainian].
4. Kolesnikova, M.V., & Khutoryanets, Zh.V. (2023). Vidpovidalnist za porushennia komendantskoi hodyny ta spetsialnoho rezhymu svitlomaskuvannia [Responsibility for violation of curfew and special light masking regime]. *Legal scientific electronic journal*, 1, 290–293. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/69> [in Ukrainian].
5. Kovalova, O.V., & Pyshna, A.H. (2022). Vidpovidalnist za porushennia komendantskoi hodyny v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Responsibility for violation of the curfew under conditions of the legal regime of martial law]. *Law and Society*, 3, 179–185. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.27> [in Ukrainian].
6. Drok, I.S. (2022). Zaprovadzhennia administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia vstanovlenykh obmezhen v umovakh dii voiennoho stanu [Introduction of administrative responsibility for violation of established restrictions under martial law]. *Organizational and legal support for the functioning of preventive activity units of the National Police of Ukraine under martial law*: materialy vseukrainskoho kruhloho stolu. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 35–39 [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo zaprovadzhennia administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia vstanovlenykh obmezhen v umovakh dii voiennoho stanu: proiekt Zakonu Ukrainy vid 9 travnia 2022 r. reiestr. № 7356 [Draft Law of Ukraine On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Introduction of Administrative Liability for Violation of Established Restrictions in the Conditions of Martial Law reg. № 7356

(2022, May 9)]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39569> [in Ukrainian].

8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 r. № 8073-X / Verkhovna Rada URSR [Code of Ukraine on Administrative Offenses № 8073-X (1984, December 7)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> [in Ukrainian].

9. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy [Law of Ukraine on the Legal Regime of Martial Law № 389-VIII (2015, May 12)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

10. Pro prykordonnyi rezhym: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 lypnia 1998 r. № 1147 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Border Regime № 1147 (1998, July 27)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Poriadku perevirky dokumentiv v osib, ohliadu rechei, transportnykh zasobiv, bahazhu ta vantazhiv, sluzhbovykh prymishchen i zhytla hromadian pid chas zabezpechennia zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 hrudnia 2021 r. № 1456 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Procedure for checking documents of persons, inspecting things, vehicles, luggage and cargo, official premises and housing of citizens during the provision of measures of the legal regime of martial law № 1456 (2021, December 29)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

12. Pytannia zaprovadzhennia ta zdiisnennia deiakykh zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lypnia 2020 r. № 573 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine questions of introduction and implementation of some measures of the legal regime of martial law № 573 (2020, July 8)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

13. Postanova Radomyshl'skoho raionnoho sudu Zhytomyr'skoi oblasti vid 30 bereznia 2022 r. u spravi № 289/518/22 [Resolution of the Radomyshl District Court of the Zhytomyr Region on (2022, March 30) in case № 289/518/22]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103795269> [in Ukrainian].

14. Postanova Shatskoho raionnoho sudu Volyn'skoi oblasti vid 20 lypnia 2022 r. u spravi № 170/259/2 [Resolution of the Shatsky District Court of the Volyn Region (2022, July 20) in case № 170/259/2]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105347792> [in Ukrainian].

Drok Iryna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9722-2376>

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF ESTABLISHED RESTRICTIONS DURING THE MARTIAL LAW REGIME

The article is devoted to the study of administrative responsibility for violation of established restrictions during the martial law regime. The work focuses on administrative responsibility for violating such restrictions as curfew and a special blackout regime.

The authors conducted a legal analysis of the provisions of the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Introduction of Administrative Liability for Violation of Established Restrictions under Martial Law".

Reasonable changes and additions to it are proposed. Domestic judicial practice was also studied. It is supported by the court's position on bringing guilty persons to administrative responsibility under Article 185 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses for failure to comply with the legal requirements of a police officer to stop curfew violations, and it is recommended to implement a proven algorithm of police actions in the event of a violation of the restrictions established during martial law.

It is emphasized that the analyzed norms of the Draft Law have not been adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine yet. Therefore, attention is focused on how the police should act in case of detection of a violation of the curfew and light-masking regime, which are introduced on the territory of Ukraine or in some of its localities during the martial law.

It was concluded that there is an urgent need to establish administrative responsibility for violating the established restrictions in wartime conditions. The need to develop a detailed legal framework to prevent the substitution of concepts and the use of legal loopholes in the judicial practice of appealing police decisions was emphasized, as well as the need to improve the procedural mechanisms for the implementation of the proposed material and legal norms.

Key words: administrative responsibility, restrictions, martial law, curfew, light masking, public order, public safety, National Police, powers.

ЗМІСТ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Білічак О. А., Павленко М. В. ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС.....	3
Кубасенко А. В. ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРУВАННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: АЛГОРИТМ ОЦІНКИ.....	11
Плахотний А. П. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАСТОСУВАННЯ», «АКТИВНЕ ЗАСТОСУВАННЯ» ТА «ВИКОРИСТАННЯ» ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В ЗАКОНІ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ.....	18

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Груздь О. І., Литвиненко О. Г. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	22
Мудрецька Г. В. РЕАЛІЗАЦІЯ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	29
Негребецький В. В. ЕЛЕКТРОННІ РЕЄСТРИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: СВІТОВА ПРАКТИКА ¹	35
Тарасенко В. Є. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗБИРАННЯ Й ПОДАВАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	40
Татаренко С. В. КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ....	44

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Буряк К. М. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ.....	50
Зарадюк З. В. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД МОЛОДІ.....	56
Лисько Т. Д. ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ПРОТИДІЇ ТА БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ.....	61
Топчій В. В., Колб О. Г. СУЧАСНІ МОЛОДІЖНІ МАРГІНАЛЬНІ УГРУПУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ (КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА).....	65
Южека Р. С. ПРОПОЗИЦІЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ІНСТИТУТІВ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	70

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Кононенко Т. В., Сусликов В. Є.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СЕРЕДОВИЩІ ЗДОБУВАЧІВ І ЗДОБУВАЧОК
ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ.....75

Лапкін А. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....83

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дрок І. С.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ВСТАНОВЛЕНИХ ОБМЕЖЕНЬ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....87

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Bilichak Olena, Pavlenko Mykola

THE RIGHT TO CONFIDENTIALITY OF CORRESPONDENCE IN UKRAINE:
POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE.....3

Kubaienko Andrii

EFFICIENCY OF ADMINISTRATION IN NATIONAL POLICE AGENCIES:
EVALUATION ALGORITHM.....11

Plakhotnyi Artem

PROBLEMATIC ISSUES REGARDING THE DISTINCTION BETWEEN THE CONCEPTS
OF “APPLICATION”, “ACTIVE USE” AND “USE” OF FIREARMS IN THE LAW
ON THE NATIONAL POLICE.....18

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION;

Oleksandr Hruz, Olha Lytvynenko

SOME ASPECTS OF CONDUCTING FORENSIC MEDICAL EXAMINATIONS
IN WARTIME CONDITIONS.....22

Mudretska Hanna

IMPLEMENTATION BY PARTICIPANTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS
OF THE RIGHT TO ACCESS TO PRE-JUDICIAL INVESTIGATION MATERIALS.....29

Nehrebetskyi Vladyslav

ELECTRONIC REGISTERS OF FORENSIC EXPERTS: WORLD PRACTICE.....35

Tarasenko Vladyslav

PROBLEM QUESTIONS IN RELATION TO COLLECTION AND PRESENTATION OF PROOFS
IN CRIMINAL REALIZATION BY THE SIDE OF DEFENCE.....40

Tatarenko Svitlana

CRIMINAL CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT.....44

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Buriak Kateryna

OBJECTIVE SIGNS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FAMILY AND DOMESTIC SPHERE.....50

Zaradiuk Zoriana

NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF SPECIAL
CRIMINOLOGICAL PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AMONG YOUNG PEOPLE.....56

Lysko Tatyana

FORCED TREATMENT AS A TYPE OF ALTERNATIVE METHOD OF PREVENTING
AND FIGHTING THE ILLEGAL TRAFFICKING OF NARCOTICS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES,
THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS.....61

Topchii Vasyl, Kolb Oleksandr

MODERN YOUTH MARGINAL GROUPS AS ONE OF THE THREATS
TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE (CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS).....65

Yuzheka Roman

PROPOSALS FOR THE IMPLEMENTATION OF DECISIONS
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO THE INSTITUTIONS
OF THE SPECIAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....70

PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Kononenko Tetiana, Suslykov Viacheslav

PECULIARITIES OF GENDER STEREOTYPES IN THE HIGHER EDUCATION STUDENTS' ENVIRONMENT WITH SPECIFIC STUDY CONDITIONS.....75

Lapkin Andrii

FEATURES OF THE PROFESSIONAL ETHICS OF LAW ENFORCEMENT BODIES' EMPLOYEES.....83

LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW

Drok Iryna

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF ESTABLISHED RESTRICTIONS DURING THE MARTIAL LAW REGIME.....87

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 2(6) 2023

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – Н.С. Кузнецова

Підписано до друку 26.10.2023 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 11,16. Обл. вид. арк. 12,35.
Зам. № 1023/650. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.